

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ГОД. XXIX

АПРИЛ—МАЈ 1908

БРОЈ 4 и 5

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА СРБИЈЕ ПЕТРА I

УНИВЕРЗИТЕТ

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 5 априла 1908 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова постављен је:

у **Универзитету**: за привременог доцента у филозофском факултету г. *Веселин Чајкановић*, доктор филозофије.

УВАЖЕЊЕ ОСТАВКЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 10 априла 1908 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, решено је:

да се г. д-ру *Божидару С. Николојевићу*, привременом доценту Универзитета, уважи оставка коју је поднео на државну службу.

ДУХОВНИ СУДОВИ

ДУХОВНИ СУД ЕПАРХИЈЕ ШАБАЧКЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 16 маја 1908 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, постављени су:

у **Духовном суду епархије шабачке**: за председника протојереј г. *Радосав Давидовић*, члан истог суда; и

за члана јереј г. *Љубомир Пошовић*, парох белоцрквањски.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 5 маја 1908 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, постављени су:

у **Шабачкој гимназији**: за професора г. *Андра Гавриловић*, професор нишке гимназије, по службеној потреби;

у **Брагујевачкој гимназији**: за вишег учитеља језика IV класе г. *Светолик Марковић*, учитељ језика у истој гимназији.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 16 маја 1908 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова постављени су:

у **II Београдској гимназији**: за професора г. *Миладин М. Шеварлић*, суплент исте гимназије;

у **Реалци**: за професора г. *Тјешмир Старчевић*, виши учитељ језика IV класе исте школе;

у **Шабачкој гимназији**: за професора г. *Сретен Дожудић*, суплент исте гимназије; и

у **Алексиначкој учитељској школи**: за професора г. *Јован Попадић*, пређашњи суплент.

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

НАРОДНЕ ШКОЛЕ

Претписима господина Министра просвете и црквених послова у Народним Школама:

ПОСТАВЉЕНИ СУ:

Милорад Богдановић, свршени ученик VIII разреда гимназије, за вршиоца дужности учитеља у Раму, окр. пожаревачког;

Јован А. Поповић, свештеник, за привременог учитеља у Стрижевцу, окр. пиротског;

Михаило М. Јовановић, привремени учитељ, за сталног учитеља у Манастирици, окр. пожаревачког;

Сава Теодосијевић, правник, за вршиоца учитељске дужности у Цепу, окр. врањског;

Станка Остојићева, свр. ученица VI разреда В. Женске Школе, за вршиоца дужности учитељице у Губеревцу, окр. београдског;

Миливоје Поповић, учитељ у пензији, за вршиоца дужности учитеља у Боровцу, окр. пожаревачког;

Никола Симоновић, свр. ђак IV разреда Алексиначке Учитељске Школе, за привременог учитеља у Вел. Сугубини, окр. моравског;

Јован Максимовић, учитељ у оставци, за привременог учитеља у Гложанима, окр. моравског;

Живота Протић, привремени учитељ, за сталног учитеља у Јеловцу, окр. моравског;

Драгутин Премовић, испитани учитељ, за сталног учитеља у Драгоцвету, окр. моравског;

Љубица Стојичевићка, привремена учитељица, за сталну учитељицу у Глоговцу, окр. моравског;

Јулијана Петровићка, (Добрескова), привр. учитељица, за сталну учитељицу у Гложанима, окр. крајинског;

Светислав Дугалић, привр. учитељ, за сталног учитеља у Драгољу, окр. рудничког;

Душан Симић, привр. учитељ за сталног учитеља у Дубони, окр. смедеревског;

Чедомир Захарић, пређ. учитељ, за сталног учитеља у Сирогојну, окр. ужичког;

Љубомир Жуицањевац, привр. учитељ, за сталног учитеља у Крушару, окр. моравског.

УВАЖЕНЕ СУ ОСТАВКЕ КОЈЕ СУ ПОДНЕЛИ :

Милица Ераковићева, учитељица у Губеревцу, окр. београдског;

Милија Бурић, привр. учитељ у Мустапићу, окр. моравског.

РАЗРЕШЕНИ СУ ОД УЧИТЕЉСКЕ ДУЖНОСТИ :

Драгољуб Петровић, учитељ у Гареву, окр. пожаревачког;

Милева Илићева, учитељица у Дољашници, окр. пожаровачког.

УМРЛИ НАСТАВНИЦИ НАРОДНИХ ШКОЛА

Миросава Вујовићка, учитељица у Заблаћу, окр. чачанског, умрла је 10 априла 1908 године;

Лепосава Поповићка, учитељица у Рачи, окр. пожаревачког, умрла је 15 априла 1908 године;

Михаило Букић, учитељ из Врбице, окр. пожаревачког, погинуо је 21 априла 1908 године;

Сава Руменић, учитељ у Јарменовцима, окр. чачанског, умро је 24 априла 1908 године.

ИЗАСЛАНИЦИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА на испитима Учитељских Школа у школској 1907/8 год.

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одлуком својом ПБр. 5792. од 29. априла 1908 године одредио је за своје изасланике на овогодишњим испитима у учитељским испитима ову господу:

- 1) у *Мушкој Учитељској Школи у Јагодини* професора II београдске гимназије г. *Јована Миодраговића*;
- 2) у *Женској Учитељској Школи у Београду*, професора II београдске гимназије г. д-ра *Миливоја Јовановића*;
- 3) у *Женској Учитељској Школи у Крагујевцу* професора II београдске гимназије г. д-ра *Милана Шевића*;

ПОСТАВЉЕЊЕ КОМИСИЈЕ ЗА ГРАЂЕЊЕ УЧИТЕЉСКОГ РАСПОРЕДА

На основу одлуке Главнога Просветнога Савета СБр. 29. од 21. априла 1908 године, која је донесена на 959 саветском састанку од 2. априла, Господин Министар Просвете и Црквених Послова одредио је комисију за грађење учитељског распореда (ПБр. 5335 од 24 априла 1908 године) у коју су ушли:

за *председника* г. *Јован Б. Јовановић* референт за основну наставу у Министарству Просвете, и за *чланове*: г. г. д-р *Душан Рајић* професор Богословије Св. Саве, д-р *Светолик П. Стевановић*, професор I београдске гимназије, *Михаило Милошевић* и *Стеван Борђевић*, учитељи београдских основних школа.

ОДОБРЕЊА ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ О КЊИГАМА

Одлуком Господина Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 5767. од 29. априла 1908 године одобрено је да се књига „Теоријска и практична педагогија од бабријела Компејреа“, у преводу Ристе Огњановића професора може препоручити као уџбеник у учитељским школама и за књижнице народних и средњих школа.

СТЕЧАЈ

ЗА

ПОПУЊАВАЊЕ УЧИТЕЉСКИХ МЕСТА

На основи чл. 35. закона о народним школама Министарство Просвете и Црквених Послова објављује овај стечај за попуњавање празних и привремено попуњених учитељских места.

Београд

II Места привремено попуњена

А. Мушке школе

II раз. 1. одељ. на Дунавском Крају. — II раз. 2 одељ. на Дунавском Крају. — I раз. 2. одељ. на Источном Врачару. — II раз. код Споменика (на Крагујевач. друму). — IV раз. 1. одељ. у Палилули.

Б. Женске школе

III раз. на Теразијама. — IV раз. 2. одељ. на Дунавском Крају. — II раз. 2. одељ. на Дунавском Крају. — III раз на Источном Врачару. — IV раз. 2. одељ. у Палилули. — III раз. 2. одељ. у Палилули

Београдски округ

II Места привремено попуњена

А. Мушке школе

Врачарски срез:

Бањица. — Велико Село. — Жарково III и IV раз. — Жарково I и II раз. — Мали Мокри Луг. — Пиносава. — Рипањ III и IV раз. — Рипањ II раз. — Рушањ.

Грочански срез:

Врчин III и IV раз. — Пударци. — Ритопек III и IV раз. — Ритопек I и II раз. — Шепшин.

Колубарски срез:

Вреоци I и II раз. — Јунковац III и IV раз. — Крушевица. — Лазаревац III и IV раз. — Лазаревац I и II раз. — Лукавица III и IV раз. — Смрдњиковац.

Космајски срез:

Амерић III и IV раз. — Бабе. — Вел. Иванча IV раз. — Вел. Иванча II раз. — Вел. Иванча I раз. — Дрлуна. — Дучина. — Ђуринац. — Лисовић. — Мал. Иванча I раз. — Поповић III и IV раз. — Рожанац. — Соког. — Стојник III и IV раз.

Посавски срез:

Арнајево. — Баћевац III и IV раз. — Борак III и IV раз. — Дражевац III и IV раз. — Конатице III и IV раз. — Лесковац. — Соколово. — Шиљаковац.

Б. Женске школе*Колубарски срез :*

Вреоци.

Ваљевски округ**I Празна места****А. Мушке школе***Колубарски срез :*

Крчмар I раз. 1. одељ. — Рајковић.

II Места привремено попуњена**А. Мушке школе***Ваљево :*

I раз. 1. одељ. — I раз. 2. одељ. — и II раз. 2. одељ.

Ваљевски срез :

Грабовица. — Лесковице III и IV раз. — Лесковице I и II раз.

*Колубарски срез :*Боговађа I раз. и II раз. 1. одељ. — Брежђе II, III и IV раз.
Крчмар I раз. 2. одељ., II, III и IV раз. — Рибница.*Подгорски срез :*

Лопатањ III и IV раз. — Лопатањ I и II раз. — Осладић III и IV раз. — Причевић I раз. 2. одељ., III и IV раз. — Причевић I раз. 1. одељ. и II раз. — Суводањ (на Ставама) III и IV раз. — Суводањ (на Ставама) I и II раз.

Посавски срез :

Грабовач I и II раз. — Јошева III и IV раз. — Јошева I и II раз. — Пироман III и IV раз. — Скела I раз. и II раз. 1. одељ.

Тамнавски срез :

Бањани II, III и IV раз. — Бањани I раз. — Баталаге. — Борак — Јабучје III и IV раз. — Јабучје I раз. — Радјево III раз. — Тулари — Уб IV раз.

Б. Женске школе*Тамнавски срез :*

Уб II, III и IV раз.

Врањски округ**I Празна места****А. Мушке школе***Власотиначки срез :*

Преслап. — Рупље.

Јабланички срез:

Сијерина. — Туларе

Масурички срез:

Власина III и IV раз. — Цепа I раз. и II раз. 1. одељ.

II Места привремено попуњена**A. Мушке школе***Врање:*

II раз. 2. одељ.

Власотиначки срез:

Гор. Присјан. — Кална. — Предејане. — Свође. — Црна Трава II разред 2. одељ., III и IV разред. — Црна Трава I раз. и II раз. 1. одељ.

Јабланички срез:

Бојник I и II раз. — Бучумет. — Доње Коњувце. — Клајић. — Косанчић I и II раз. — Лапотинац. — Медвеђа I раз. — Оране. — Реткоцер.

Лесковачки срез:

Губеревац. — Лесковац IV раз. 1. одељ. — Лесковац IV раз. 5. одељ. — Печењевце I и II раз. — Разгојна III и IV раз. — Разгојна I и II раз.

Масурички срез:

Власина I и II раз. — Власина (на Округлици). — Јелашница II раз. 2. одељ., III и IV р. — Цепа II раз. 2. одељ., III и IV. раз.

Пољанички срез:

Белишево. — Јовац. — Стубал.

Пчињски срез:

Бања III раз. 2. одељ. и IV раз. — Бања I раз. и II раз. 2. одељ. — Буштрање. — Доњ. Требешиње. — Корбевац II раз. 2. одељ., III и IV раз. — Корбевац I раз. и II раз. 1. одељ. — Крива Феја. — Моштаница III и IV раз. — Моштаница I и II раз. — Нерадовце. Првонег. — Преображење III и IV раз. — Преображење I и II раз. — Ратаје I раз. и II раз. 1. одељ. — Тибужде III и IV раз. — Тибужде I и II раз.

B. Женске школе*Врање:*

III раз. 2. одељ.

Власотиначки срез:

Власотинце II и III раз.

Лесковачки срез:

Лесковац IV раз. 2. одељ. — Лесковац III раз. 2. одељ. — Лесковац I раз. 3. одељ.

Крагујевачки округ**II Места привремено попуњена****А. Мушке школе***Крагујевац:*

III раз. 1. одељ. у Гор. Крају (Вежбаоница)

Гружански срез:

Борач IV раз. — Борач III раз. — Борач I раз. — Вел. Шење. — Витковац. — Гледић. — Годачица. — Грабовац. — Закута. — Љуљаци. — Поскурице III и IV раз. — Рамаћа I раз. — Рогојевац I и II раз.

Јасенички срез:

Бања I раз. 1. одељ. — Божурња III раз. 1. одељ. и IV раз. — Винча. — Вукосавци I раз. 1. одељ., II, III и IV раз. — Вукосавци I раз. 2. одељ. — Гараши. — Загорица. — Јеловик. — Липовац. — Љубичевац. — Маслошево I и II раз. — Мисача. — Стојник II раз.

Крагујевачки срез:

Доње Комарице. — Лужнице III и IV раз. — Лужнице I раз.

Леенички срез:

Губеревац. — Жабари III и IV раз. — Јунковац I и II раз. — Клока I и II раз. — *Лацово* I раз. 2. одељ. и II раз. 2. одељ. — *Лацово* I раз. 3. одељ. и III раз. 2. одељ. — Сараново II раз. 2. одељ., III и IV раз. — Сараново I раз. и II раз. 1. одељ. — Трнава (у Горњем Крају) II, III и IV раз. — Трнава (у Горњем Крају) I раз. — Трнава (у Доњем Крају)

Б. Женске школе*Крагујевац:*

I раз. у Горњем Крају (Вежбаоница).

Крагујевачки срез:

Лужнице II, III и IV раз.

Крајински округ**I Празна места****А. Мушке школе***Кључки срез:*

Подвршка приправ. раз.

Поречки срез:

Црнајка. — Црнајка приправ. раз.

Б. Женске школе*Брзопаланачки срез:*

Плавна припр., II, III и IV раз. — Слатина.

Крајински срез:

Мала Јасикова.

Неготински срез:

Видровац II, III и IV раз.

II Места привремено попуњена*Брзоаланацки срез:*

Вратна. — Јабуковац IV раз. — Јабуковац II раз. — Јабуковац I раз. — Малајница II, III и IV раз. — Малајница приправ. и I раз. — Мала Каменица приправни, II и III раз. — Мала Каменица приправни и I раз. — Слатина. — Уровица III и IV раз. — Уровица приправ. и I раз. — Уровица приправни раз.

Кључки срез:

Вајуга приправ., III и IV раз. — Велесница. — Вел. Каменица II, III и IV раз. — Вел. Каменица припр. и I раз. — Давидовац. — Костол. — Ђубичевац. — Мал. Врбица. — Манастирица. — Подвршка — Ртково приправ., II, III и IV раз. — Ртково припр. и I раз. — Сип I, II и IV раз. — Сип припр. и III раз. — Текија припр. и I разред.

Крајински срез:

Вел. Јасикова. — Вел. Јасикова приправ. раз. — Дубочани приправ., III и IV раз. — Дубочани приправ., I и II раз. — Кленовац. — Луке II, III и IV раз. — Луке приправ. и I раз. — Мала Јасикова. — Поповица. — Сиколе II раз. — Табаковац. — Шаркамен.

Неготински срез:

Брестовац. — Дупљани. — Душановац I и II раз. — Јасеница. — Прахово III раз. — Прахово I и II раз. — Радујевац приправ. и I раз. — Рајац I, III и IV раз. — Речка I и II раз. — Самариновац. — Смедовац. — Србово. — Тамнич.

Поречки срез:

Бољетин. — Горњани II и III раз. — Клокочевац приправ., II, III и IV раз. — Мироч. — Мосна. — Танда. — Топоница I и II раз.

Б. Женске школе*Неготин:*

II раз.

Брзоаланацки срез:

Купузиште припр., I, II и III раз. — Малајница. — Михаиловац припр. и I раз. — Михаиловац II, III и IV раз. — Уровица припр., III и IV раз. — Уровица припр. и II раз.

Кључки срез:

Грабовица припр. и I раз. — Корбово припр., III и IV раз. — Корбово припр., I и II раз. — Љубичевац припр., I, III и IV раз.

Крајински срез :

Вел. Јасикова припр., III и IV раз. — Глоговица припр., III и IV раз. — Кленовац. — Луке припр., II, III и IV раз. — Метриш. — Поповица. — Сиколе I, III и IV раз.

Неготински срез:

Дупљани. — Рајац. — Тамнич.

Поречки срез:

Бољетин. — Горњани. — Горњани припр. и раз. — Клоковчац. — Мајдан-Пек. — Рудна Глава. — Танда.

Крушевачки округ**I Празна места****Б. Женске школе***Жуиски срез:*

Александровац III и IV раз.

II Места привремено попуњена**А. Мушке школе***Крушевац:*

II раз. 2. одељ.

Жуиски срез:

Гор. Ступањ I и II раз. — Трнавци I раз.

Конаонички срез:

Блажево III и IV раз. — Блажево I и II раз. — Брус II раз. 2. одељ. и III раз. — Брус I раз. 1. одељ. — Дупци. — Златари. — Крива Река. — Лепенац. — Милентија.

Ражањски срез:

Лучина. — Мађер. — Подгорац. — Ражањ I раз. — Рујиште II, III и IV раз. — Скорица II, III и IV раз. — Скорица I раз. — Црни Кал.

Расински срез:

Бела Вода III и IV раз. — Бивоље II раз. — Јабланица. — Кукљин. — Мајдево II раз. 2. одељ. и IV раз. — Мајдево II раз. 1. одељ. и III раз. — Мајдево I раз. — Мешево. — Пепељевац I и II раз. — Град Сталаћ III и IV раз.

Трстенички срез:

Брезовица. — Врњци I и II раз. — Јасиковица. — Милутовац II раз. — Омашница. — Стопања. — Трстеник II раз. — Трстеник I раз. 1. одељ. — Трстеник I раз. 2. одељ. — Угљарево.

Б. Женске школе*Крушевац:*

III раз. 2. одељ.

Жуиски срез :

Александровац I и II раз.

Моравски округ

I Празна места

A. Мушке школе

Белички срез :

Драгоцвет III и IV раз.

Левачки срез :

Вел. Сугубина.

Параћински срез :

Гор. Мутница.

Ресавски срез :

Гложани III и IV раз.

II места привремено попуњена

A. Мушке школе

Белички срез :

Белица III и IV раз. — Белица I и II раз. — Врановац II, III и IV раз. — Врановац I раз. — Главинци. — Јагодина I раз. — Јовац I и II раз. — Лоћика I и II раз. — Мијатовац. — Милошево I и II раз. — Рибари III и IV раз.

Десиотовачки срез :

Бељајка. — Глоговац I и II раз. — Јеловац. — Исаково припр. и I раз. — Плажани.

Левачки срез :

Драгово I раз. — Жупањевац III и IV раз. — Жупањевац I и II раз. — Опарић I и II раз. — Превешт I и II раз. — Пчелица II раз. 2. одељ., III и IV раз. — Риљац II, III и IV раз. — Секурич I и II раз. — Слатина. — Течић III и IV раз. — Течић I и II раз.

Параћински срез :

Батинац. — Бигреница II, III и IV раз. — Бигреница I и приправни раз. — Крушар. — *Параћин* IV раз 1. одељ. — *Параћин* IV раз. 2. одељ. — Плана. — Сикирица I и II раз.

Ресавски срез :

Витежево припр. и I раз. — Грабовац I и II раз. — *Свилајинац* II раз. — Тропоње II, III и IV раз. — Тропоње I и приправ. раз.

Темнићски срез :

Бошњани I и II раз. — Доњ. Крчин I и II раз. — Избеница. — Маскар. — Обреж I раз. — Поточац III и IV раз. — Поточац I и II раз.

Б. Женске школе

Ђурија :

III раз.

Ресавски срез :

Свилајинац II раз.

Нишки округ**I Празна места***Сврљишки срез :*

Манојлица. — Црнојевица.

II Места привремено попуњена**A. Мушке школе***Ниш :*

IV раз. 2. одељ. код Саборне Цркве. — III раз. 1. одељ. код Саборне Цркве. — III раз. 2. одељ. код Саборне Цркве. — III раз. на Тргу Кнеза Михаила. — Српска мухамедовска школа.

Алексиначки срез :

Доњ. Трнава I раз. — Мозгово II раз.

Бањски срез :

Николинац. — Дуго Поље. — Милушинац. — Соко-Бања I раз. и II раз. 1. одељ. — Читлук II, III и IV раз. — Читлук I раз.

Моравски срез :

Гредетин II раз. 2. одељ., III и IV раз. — Гредетин I раз. и II раз. 1. одељ. — Тешица I раз.

Нишки срез :

Вел. Вртоп. — Вел. Крчимир. — Гор. Барбеш. — Гор. Душник. — Гркиња. — Јагличје. — Јелашица I раз. 1. одељ. — Каменица I и II раз. — Личје. — Малча I и II раз. — Студена. — Ђелија.

Сврљишки срез :

Грбавче. — Извор. — Нишевци III и IV раз. — Нишевци I и II разред.

Б. Женске школе*Ниш :*

IV раз. код Саборне Цркве. — III раз. код Саборне Цркве — II раз. на Тргу Кнеза Михаила.

Пиротски округ**I Празна места****A. Мушке школе***Лужнички срез :*

Стрижевац. — Студена.

Нишавски срез :

Брлог. — Завој. — Ржана. — Топли Дол.

II Места привремено попуњена**A. Мушке школе***Пирот :*

II раз. 1. одељ. у Тија-Бари

Белоаланачки срез :

Доња Коритница. — Крупац. — Мирановац. — Шпај.

Лужнички срез :

Бабушница I раз. 1. одељ. и II раз. — Бела Вода. — Богдановац. — Камбелевац. — Стол.

Нишавски срез :

Вел. Лукања. — Дојкинци. — Јаловик-Извор III и IV раз. — Јаловик-Извор I и II раз. — Јања. — Костур. — Осмаково. — Рсавци. — Рудиње. — Сопот. — Срењковац. — Станичење. — Трњани I и II раз. — Црноклиште. — Чиниглавици.

Подрински округ**I Празна места****A. Мушке школе**

Шабац II раз. у Карађорђевој улици.

Азбуковачки срез :

Горња Буковица I и II раз.

Јадрански срез :

Драгинац III раз.

Рађевски срез :

Бела Црква I раз. — Доњ. Трешњица. — Радаљ.

II Места привремено попуњена**A. Мушке школе**

Шабац III раз. у Карађорђевој улици. — *Шабац* III и IV раз. у Мајуру.

Азбуковачки срез :

Вел. Река. — Гор. Буковица III и IV раз. — Гор. Трешњица III и IV раз. — Гор. Трешњица I раз. 2 одељ. и II раз. — Гор. Трешњица I раз. 1 одељ. — Гор. Љубовића.

Јадрански срез :

Дворска. — *Драгинац* II раз. — Зајача. — Јадр. Лешница III раз. — Јошева. — *Лешница* II раз. — *Лешница* I раз. — Чокешина.

Мачвански срез :

Баново Поље I и II раз. — Засавица. — Змињак I и II раз. — Петковица. — Раденковић. — Совљак. — Црна Бара III и IV раз. — Црнобарски Салаш II раз. 2. одељ., III и IV раз. — Црнобарски Салаш I раз. и II раз 1. одељ. — Шеварице. — Штитар I и II раз.

Посаво-тамнавски срез :

Драгиње I и II раз. — Каменица I и II раз. — Каона I и II раз. — Лојанице. — Свилеува I и II раз.

Поцерски срез :

Добрић III и IV раз. — Криваја III и IV раз. — Метковић. — Орид II раз. — Пуљковић.

Рађевски срез :

Бела Црква III раз. 2. одељ., и IV раз. — Бела Црква II раз. — Комирић I и II раз. — Костајник. — Мали Зворник. — Ставе III и IV раз. — Ставе I и II раз. — Цветуља.

Б. Женске школе

Шабац II раз. у Карађорђевој улици.

Јадрански срез :

Лозница III и IV раз.

Пожаревачки округ**I Празна места****А. Мушке школе***Голубачки срез :*

Кривача.

Звишки срез :

Дубока I раз.

Млавски срез :

Буровац. — *Златово.* — *Кнежица* II, III и IV раз. — *Табановац.*

Рамски срез :

Бискупље I раз. 2. одељ., III и IV раз. — *Ђураково.*

Хомољски срез :

Јошаница. — *Лесково.* — *Осаница.* — *Суводол.*

Б. Женске школе*Хомољски срез :*

Влаоле. — *Јасиково.* — *Лазница* I и II раз. — *Осаница.*

II Места привремено попуњена

А. Мушке школе

Голубачки срез:

Барич. — Винци. — Двориште I раз. — Добра. — Доња Крушевица. — Зеленик. — Клење I раз. — Кудреш. — Миљевић.

Звишки срез:

Буковска II, III и IV раз. — Буковска припр. и I раз. — Вољуја III и IV раз. — Вољуја припр., I и II раз. — Дубока припр. и IV раз. — Дубока припр. и II раз. — Каона II, III и IV раз. — Каона I и припр. раз. — Кучајна. — Мустанић припр., III и IV раз. — Ракова Бара II, III и IV раз. — Сена.

Млавски срез:

Бистрица. — Бусур III и IV раз. — Бусур припр., I и II раз. — Витовница. — Добрње III и IV раз. — Ждрело III и IV раз. — Ждрело I и II раз. — Забрђе I и II раз. — Кладурово II, III и IV раз. — Кладурово припр. и I раз. — Мал. Лаоле. — Манастирица припр., III и IV раз. — Манастирица I и II раз. — Мелница припр. и II раз. — Орешковица. — *Петровац* IV раз. — Ранавац III раз. — Ранавац II раз. — Рашанац III и IV раз. — Рашанац припр. и I раз. — Стамница II, III и IV раз. — Стамница припр. и I раз. — Старчево III и IV раз. — Старчево припр., I и II раз. — Ћовдин. — Црљенац III и IV раз. — Црљенац I и II раз. — Шетоње I раз.

Моравски срез:

Бошњак. — Влашки До припр., I и II раз. — *Жабари* I и II раз. — Кочетин. — Ливадица III и IV раз. — Ливадица I раз. и II раз. 1. одељ. — Миријево припр., II, III и IV раз. — Орљево. — Породин I раз. 2. одељ. и III раз. — Породин II раз. — Четереж.

Пожаревачки срез:

Баре I и II раз. — Батовац. — Берање. — *Божевац* III раз. — *Божевац* I раз. — Бубушинац. — Врбница. — Дрмно. — Касидол. — Крављи До. — Смољинац III и IV раз. — Смољинац II раз. — Трњани III и IV раз. — Шапина III и IV раз. — Шапина I и II раз.

Рамски срез:

Бискупље I раз. 1. одељ. и II раз. — *Вел. Градиште* I раз. — Гарево. — Десина. — Кисилево III и IV раз. — Кисилево I и II раз. — Кличевац II раз. — Курјаче. — Мајиловац. — Макци III и IV раз. — Макци I и II раз. — Мал. Градиште. — Рам. — Речица припр., I и II раз. — Сираково III и IV раз. — Сираково I и II раз. — Тополовник I раз. — Чешлева Бара.

Хомољски срез:

Влаоле. — Вуковац. — *Жагубица* III раз. 1. одељ. и IV раз. — *Жагубица* I раз. — Изварица. — Јасиково. — Крепољин припр., III и IV раз. — Лазница III и IV раз. — Лазница I и II раз. — Лазница припр. раз. — Рибари — Сиге.

Б Женске школе*Пожаревац :*

II раз. 2. одељ.

*Звишки срез :*Дубока II, III и IV раз. — Дубока припр. и I раз. — *Кучево* II, III и IV раз.*Млавски срез :**Петровац* III и IV раз. — Рашанац II, III и IV раз. — *Стамница* II, III и IV раз.*Моравски срез :**Жабари* III и IV раз. — Миријево приправни, I, II и IV раз. — *Ореовица* II раз. — *Породин* I и IV раз.*Пожаревачки срез :**Божевац*. — *Шапина* II, III и IV раз.*Рамски срез :**Вел. Градиште* I и II раз. — *Дољашница*.*Хомољски срез :*

Сиге.

Руднички округ**II Места привремено попуњена***Камерски срез :**Белановица* II раз. — *Бољковци* III и IV раз. — *Бољковци* I раз. 2. одељ. и II раз. — *Бољковци* I раз. 1. одељ. — *Гукоши*. — *Драгољ*. — *Заграђе* III и IV раз. — *Заграђе* I и II раз. — *Јарменовци* III и IV раз. — *Јарменовци* I и II раз. — *Липље*. — *Моравци* I и II раз. — *Шилонај*.*Љубићки срез :**Лађевци* I раз. и II раз. 2. одељ. — *Миоковци* IV раз. — *Мрчајевци* I раз. 1. одељ. и II раз. 1. одељ. — *Остра*. — *Прислоница* II раз. 2. одељ., III и IV разред. — *Прислоница* I раз. и II раз. 1. одељ. — *Рошци* II, III и IV раз. — *Рошци* I раз. — *Трепча* I раз. — *Цветке*.*Таковски срез :**Бањани* III и IV раз. — *Бањани* I и II раз. — *Бело Поље*. — *Брајић* I и II раз. — *Брусница* II раз. 2. одељ. — *Враћевшница* (доња школа) I раз. — *Враћевшница* (горња школа) III и IV раз. — *Прањани* I раз.**Следеревски округ****I Празна места****А. Мушке школе***Подунавски срез :*

Ландоле.

II Места привремено попуњена**А. Мушке школе***Јасенички срез:*

Азања IV раз. 2. одељ. и I раз. 4. одељ. — Азања I раз. 1. одељ.
— Баничина II разр. 2. одељ. и III разр. 1. одељ. — Глибовац
III и IV раз. — Глибовац I и II разр. — Ковачевац III и IV разр.
— Кусадак II разр. 2. одељ. — Мраморац I разр. — Придворица III
и IV разр. — Ратари III и IV разр. — Ратари II разр. — Ратари I
разр. — Селевац I разр. — Церовац III и IV разр.

Орашки срез:

Крњevo (Горња Школа) III раз. 2. одељ. и IV разр. — Крњevo.
(Горња Школа) II разр. — Лозовик III раз. 1. одељ. — Лозовик I
разр. 2. одељ. — Милошевац III разр. — Нови Аџбеговац III и IV
разр. — Радоване. — Сараорци II разр. и III разр. 1. одељ. — Са-
раорци I разр.

Подунавски срез:

Водањ. — Вучак. — Дубона III и IV разр. — Дубона I и II
разр. — Лугавчина III и IV разр. — Мал. Орашје. — Михаиловац
III и IV разр. — Осипаоница I разр. 1. одељ. — Радинац. — Суводол.

Б. Женске школе*Орашки срез:*

Вел. Плана I разр.

Тимочки округ**I Празна места****А. Мушке школе***Бољевачки срез:*

Бачевица приправ. и I разр. — Врбовац III и IV разр.

Заглавски срез:

Доња Каменица I разр.

Зајечарски срез:

Бучје. — Доња Бела Река. — Слатина приправ. и I разр.

Б. Женске школе*Зајечарски срез:*

Брестовац II и III разр.

II Места привремено попуњена**А. Мушке школе***Зајечар:*

II разр. 2. одељ. — I разр. 2. одељ.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК, I. књ., 4. и 5. св., 1908.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Бољевачки срез :

Бачевица II, III и IV разр. — Валакоње приправ. и I разр. — Злот приправ. и III разр. — Јабланица III и IV разр. — Јабланица I и II разр. — Ласово I раз. — Оснић III и IV разр. — Оснић приправ. и II разр. — Оснић I разр. — Савинац. — Сумраковац I и II разр. — Шарбановац I разр. и II разр. 2. одељ.

Заглавски срез :

Алдинац. — Бели Поток III и IV разр. — Бели Поток I и II разр. — Бучје I и II разр. — Васиљ II разр. 2. одељ. и III разр. 3. одељ. — Васиљ I разр. и II разр. 1. одељ. — Жуковац. — Жуне I и II разр. — *Књажевац* II разр. 1. одељ. — Скробница. — Трговиште I разр.

Зајечарски срез :

Брестовац II и III разр. — Брестовац припр. и IV разр. — Вел. Извор III разр. — Метовница II, III и IV разр. — Метовница припр. и I разр. — Оштрељ. — Прлита. — Трнавац. — Шљивар.

Тимочки срез :

Боровац. — Конжељ. — Краљево Село III разр. — Мариновац I и II разр. — Ново Корито. — Ошљане. — Трнавац.

Б. Женске школе*Зајечар :*

I разр. 2. одељ.

Бољевачки срез :

Бољевац I, III и IV разр. — Криви Вир II, III и IV разр. — Луково. — Подгорац I и IV разр. — Шарбановац II, III и IV разр.

Зајечарски срез :

Бучје. — Брестовац I и IV разр. — Вел. Извор IV раз. — Вел. Извор I разр. — Доња Бела Река. — Леновац II, III и IV разр. — Метовница II, III и IV разр. — Рготина I и IV разр. — Рготина II и III раз. — Трнавац.

Топлички округ**I Празна места****А. Мушке школе***Косанички срез :*

Добри Дол. — Рача I разр. 2. одељ. и III разр.

Прокулачки срез :

Мала Плана. — Међуана.

II Места привремено попуњена**А. Мушке школе***Добринички срез :*

Александрово. — Доње Црнатово. — Мекиш. — Облачина. — Пуковац.

Косанички срез:

Грабовница I разр. — Луково. — Рача I разр. 1. одељ. и IV разр.

Прокупачки срез:

Барбатовач I и II разр. — Белољин. — Блаце I и II разр. — Горња Топоница III и IV разр. — Доња Речица. — Драгуша II, III и IV разр. — Драгуша I разр. — Житни Поток I и II разр.

Б. Женске школе*Прокуље:*

II разред.

Ужички округ**I Празна места****А. Мушке школе***Ариљски срез:*

Мочиоци.

Златиборски срез:

Доброселица.

Пожешки срез:

Каленић. — Роге.

II Места привремено попуњена**А. Мушке школе***Ужице*

IV. раз. I. одељ.

Ариљски срез:

Ариље II разр. — Бреково III и IV разр. — Бреково I и II разр.

Златиборски срез:

Гостиље. — Кремна. — Негбина. — Сирогојно. — Шљивица.

Пожешки срез:

Глумач. — Горобиље. — Душковци. — Жевица. — Каменица.

Рачански срез:

Бачевци I и II разр. — Заовине. — Костојевић III и IV разр. — Костојевић I и II разр. — Пилица II разр. 1. одељ. — Рогачица III и IV разр. — Рогачица II разр. — Рогачица I разр.

Ужички срез:

Биоска I и III разр. 1. одељ. — Мачкат III и IV разр. — Мачкат I разр. — Равни.

Црногорски срез:

Радановци.

Чачански округ**I Празна места**

А. Мушке школе

Драгачевски срез:

Каона I раз. 1. одељ. и II раз.

Жички срез:

Међуречје.

Моравички срез:

Миланца I раз. — Придворица I раз. 1. одељ.

Студенички срез:

Градац.

II Места привремено попуњена

А. Мушке Школе

Драгачевски срез:

Горачић III и IV раз. — Горачић I и II раз. — Лиса. — Миросалци III и IV раз. — Миросалци I и II раз. — Прилипац III и IV раз. — Прилипац I и II раз. — Тијање.

Жички срез:

Врдила I и II раз. — Краљево II раз. — Мрсаћ.

Моравички срез:

Брзова III и IV раз. — Брзова I и II раз. — Ивањица II раз. — Ковиље. — Косовица.

Студенички срез:

Јошаничка Бања. — Павлица. — Рашка IV раз. 2 одељ. — Рашка III раз. — Рашка II раз. — Рашка I раз. — Студеница.

Трнавски срез:

Атеница. — Јездина III и IV раз. — Јездина II раз. — Јездина I раз. — Лазац.

Молбе за премештај или постављења у објављена места треба слати најдаље до 5. маја ове године.

Оне се могу, изузетно у овом случају, слати и непосредно Министарству.

У свакој молби треба прегледно навести ове податке:

1. Места, која молилац жели да добије, поређана по важности коју им придаје. Поред сваког места треба означити срез и округ у коме је, и разлоге из којих се тражи.

2. Колико молилац има година сталне службе и каквим је оценама оцењиван сваке године.

3. Да ли је молилац кажњаван. Ако јесте, навести: време, узрок и величину сваке казне.

WWW.UNILIB.RS. 4. Ако молилац има своје деце за школовање у средњим или стручним школама, навести у којој је школи и у ком разреду свако дете.

За нетачност навода у молби под 2., 3., и 4. биће одговоран молилац.

Наставници у пензији могу се јавити на стечај само онда ако су испунили услове прописане чл. 22. Правила о грађењу учитељског распореда, а пређашњи учитељи и учитељице ако нису дали оставку на службу по ранијим законима, а испунили су остале услове прописане чл. 42. Правила о грађењу учитељског распореда.

Нови учитељски кандидати не могу се јављати на стечај (чл. 37. зак. о нар. школама).

ПБр. 4773. Из канцеларије Министарства просвете и црквених послова, 5. априла 1908. год., у Београду.

Изасланици на испитима зрелости и за преглед средњих, државних и приватних школа.

На основи члана 9. закона о средњим школама Господин Министар просвете и црквених послова, одлукама својим ПБр. 6310. од 3. маја ПБр. 6632 и ПБр. 6710 од 8. овог месеца, одредио је за своје изасланике на овогодишњим испитима зрелости и за преглед државних и приватних средњих школа које стоје под врховним надзором Министра просвете и црквених послова:

1. За *I београдску гимназију*: г. Др. Михаила Петровића, редовног професора Универзитета;
2. За *II београдску гимназију*: г. Др. Стевана Марковића, ванредног професора Универзитета;
3. За *III београдску гимназију*: г. Милана Недељковића ванредног професора Универзитета;
4. За *београдску Реалку*: г. Јевту Стевановића, редовног професора Универзитета;
5. За *приватну гимназију професора Зделара у Београду*: г. Др. Драгољуба М. Павловића, редовног професора Универзитета;
6. За средње школе у *Зајечару* и *Неготину*: г. Павла Поповића, ванредног професора Универзитета;
7. За средње школе у *Крагујевцу* и *Јагодина*: г. Саву Урошевића, редовног професора Универзитета;
8. За средње школе у *Нишу* г. Сретена Ј. Стојковића, директора реалке у пензији;
9. За средње школе у *Пожаревцу*, *Смедереву* и *Шапцу*: г. Стевана Ловчевића, директора гимназије у пензији;
10. За средње школе у *Ужицу* и *Ваљеву*: г. Ђоку Станојевића, редовног професора Универзитета;
11. За средње школе у *Врању*, *Крушевцу* и *Чачку*: г. Миливоја Ј. Поповића, начелника Министарства просвете и црквених послова; и

12. За средње школе у *Пироту* и *Лесковцу* г. Павла С. Павловића, професора и управника Музеја Српске Земље.
ПБр. 6710. Из канцеларије Министарства просвете и црквених послова 8. маја 1908. године, у Београду.

ИЗАСЛАНИЦИ ЗА НАРОДНЕ ШКОЛЕ

На основи чл. 84. закона о народним школама, а у вези с одлуком Главног Просветног Савета од 28. априла ове године СБр. 30. за надзорнике, који ће крајем ове школске године прегледати основне школе и оценити успех ученика и рад учитеља и учитељица, одредио је Господин Министар просвете одлуком својом ПБр. 7057 од 16 маја 1908 године:

У Београду и београдском округу:

- 1., код Саборне Цркве и за срез врачарски: г. Миливоја Башића, професора III београдске гимназије;
- 2., на Дунавском Крају и за срез посавски: г. г. Јована Миодраговића, професора II београдске гимназије и Светислава Максимовића, професора I београдске гимназије;
- 3., на Западном Врачару и за срез грочански: г. Драгутина Костића, профера II београдске гимназије;
- 4., на Источном Врачару и за срез колубарски: г. Павла Швабића, професора Богословије Св. Саве;
- 5., на Савинцу и код Споменика и за срез космајски: г. г. Милана Вујановића и Славка Милића, професоре III београдске гимназије;
- 6., у Палидули и у Смедереву и Паланци: г. Чедомиља Петровића, професора реалке;
- 7., на Теразијама и за половину среза јасеничког, округа смедеревског: г. Стевана Фотића, професора II београдске гимназије;
- 8., на Сави и у Топчидеру и за половину среза јасеничког, округа смедеревског: г. Д-р Душана Рајичића, професора Богословије Св. Саве.

У ваљевском округу:

- 1., за Ваљево и срез ваљевски: г. Михаила Атанасијевића, професора шабачке гимназије;
- 2., за срез колубарски: г. Сретена Вукашиновића, професора ваљевске гимназије;
- 3., за срез подгорски: г. Живојина Крстића, учитеља из Шапца;
- 4., за срез посавски: г. Владимира Т. Спасојевића, професора I београдске гимназије;
- 5., за срез тамнавски: г. Уроша Благојевића, учитеља из Београда.

У врањском округу:

- 1., за Врање: г. Павла Љотића, професора алексиначке учитељске школе;
- 2., за Лесковац: Др. Стевана Окановића, професора београдске женске учитељске школе;

www.unibg.ac.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

- 3., за срез пчињски: г. Милана В. Поповића, учитеља из Лесковца ;
 4., за срез власотиначки : г. Крсту Димитријевића, учитеља из Лесковца ;
 5., за срез јабланички : г. Јована Годоровића, учитеља из Куршумлије ;
 6., за срез лесковачки : г. Светозара Павића, професора врањске гимназије ;
 7., за срезове масурички и пољанички : г. Д-р Данила Катића, професора III београдске гимназије.

У крагујевачком округу :

- 1., За Крагујевац (сем вежбаонице) и за срез крагујевачки : г. г. Петра Илића и Стевана Нешића, професоре крагујевачке гимназије ;
 2., за срез јасенички : г. Д-р Светолика Стевановића, професора I београдске гимназије, и г. Михаила Милошевића, учитеља из Београда ;
 3., за срез гружански : г. г. Богољуба Премовића и Живојина Томића, професоре крагујевачке гимназије ;
 4., за срез лепенички : г. г. Антонија Обреновића и Глишу Јовановића, учитеље из Паланке.

У крајинском округу :

1. За Неготин, Радујевац, Брзу Паланку и Кладово : г. Д-р Петра Л. Вукићевића, професора реалке ;
 2., за срез брзопаланачки (без Брзе Паланке) : г. Софронија Си-мића, професора крагујевачке женске учитељске школе ;
 3., за срез кључки (без Кладова) : г. Ђорђа Којића, учитеља из Београда ;
 4., за срез крајински : г. г. Гвоздена Јовановића и Симу Јеврића, учитеље из Београда ;
 5., за срез неготински (без Радујевца) : г. г. Миту Живковића и Бошка Савића, професоре III београдске гимназије ;
 6., за срез поречки : г. Николу Богдановића, учитеља из Радујевца.

У крушевачком округу :

- 1., за Крушевац — женске школе — и за срез жупски : г. Милана Томића, професора крушевачке гимназије ;
 2., за Крушевац — мушке школе — и за срез копаонички : г. Ради-воја Илића, професора крушевачке гимназије ;
 3., за срез ражањски : г. Крсту Божовића, учитеља из Велике Врбнице ;
 4., за срез расински : г. г. Јована Срећковића, учитеља из Параћина, и Јована Милијевића, учитеља из Јагодине ;
 5., за срез трстенички : г. Драгутина Поповића, учитеља из Крушевца.

У моравском округу :

- 1., за Ђуприју и Параћин : г. Јосифа Ковачевића, професора реалке ;
 2., за срез белички : г. Јосифа Стојановића, професора јагодинске гимназије ;

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

- 3., за срез темнишки : г. Димитрија Димитријевића, учитеља из Јагодине;
- 4., за срез левачки: г. Владимира Стојановића, професора Богословије Св. Саве;
- 5., за срез ресавски: г. Крсту Јонића, учитеља из Јагодине;
- 6., за срез деспотовачки: г. Богосава Вукићевића, учитеља из Опарића;
- 7., за срез параћински (без Параћина) г. Василија Терзића, учитеља из Крушевца.

У нишком округу :

- 1., у Нишу, у Вождовој улици и код Саборне Цркве, и за срез сврљишки: г. Милутина Ђорђевића, професора нишке гимназије;
- 2., у Нишу, на тргу Кнеза Михаила, у Београд — Махали и Јагодан — Махали и за срез бањски г. Милана Аранђеловића, професора нишке гимназије;
- 3., за срез алексиначки : г. Стевана Ђорђевића, учитеља из Београда;
- 4., за срез моравски: г. Димитрија Соколовића, учитеља из Београда;
- 5., за срез нишки: г. Николу Чолаковића, учитеља из Београда.

У широтском округу :

- 1., за Пирот и Белу Паланку : г. Николу Врсаловића, професора II. београдске гимназије;
- 2., за срезове белопаланачки (без Беле Паланке) и лужнички: г. Стевана Илића, учитеља из Ниша;
- 3., за срез нишавски : г. Косту Јовановића, учитеља из Пирота.

У подринском округу :

- 1., у Шапцу, за половину школа, и за срез рађевски: г. Николу Савића, професора шабачке гимназије;
- 2., у Шапцу, за половину школа, и за срез поцерски : г. Тодора Радивојевића, професора шабачке гимназије;
- 3., за срез азбуковачки: г. Михаила Јовића, учитеља из Београда;
- 4., за срез јадрански: г. Владимира К. Петковића, професора Богословије Св. Саве;
- 5., за срез мачвански: г. Димитрија Стојановића, учитеља из Обреновца, и Миливоја Пауновића, учитеља из Мионице;
- 6., за срез посаво-тамнавски : г. Михаила Станојевића, учитеља из Београда.

У пожаревачком округу :

- 1., За Пожаревац: г. Јеремију Живановића, професора II београдске гимназије;
- 2., за срез голубачки: г. Драгутина Младеновића, учитеља из Београда;
- 3., за срез звишки: г. Радосава Васовића, професора III београдске гимназије;

WWW.UNI.NI.SR

УНИВЕРЗИТЕТСКА

БИБЛИОТЕКА

- 4., за срез млавски: г. г. Михаила Сретеновића, Николу Соколовића и Антонија Стојиљковића, учитеље из Београда;
- 5., за срез моравски: г. г. Владимира Радивојевића и Љубомира Јовановића, професоре пожаревачке гимназије;
- 6., за срез пожаревачки: г. г. Рудолфа Бикловића и Јована Кангрју, професоре пожаревачке гимназије;
- 7., за срез рамски: г. Божицара Ђорђевића, професора пожаревачке гимназије, и г. Илију Гојковића, учитеља из Пожаревца;
- 8., за срез хомољски: г. Михаила Голубовића, учитеља из Петровца.

У рудничком округу:

- 1., За Горњи Милановац и срез качерски: г. Гргура Вујића, професора крагујевачке гимназије;
- 2., за срез љубићски: г. Димитрија Ф. Ћосића, учитеља из Горњег Милановца;
- 3., за срез таковски: г. Петра Поповића, учитеља из Аранђеловца.

У смедеревском округу:

- 1., за срез орашки: г. Милорада Ђукановића, учитеља из Степојевца и г. Милутина Ралетића, учитеља из Даросаве;
- 2., за срез подунавски: г. Живка Јовановића, учитеља из Београда.

У тимочком округу:

1. за Зајечар и срез тимочки: г. Ђорђа Ничића, професора зајечарске гимназије;
- 2., за срез бољевачки: г. Гаврила Јовановића, професора I београдске гимназије, и г. Илију Радосављевића, учитеља из Београда;
- 3., за срез заглавски: г. Илију Лалевића, професора II београдске гимназије;
- 4., за срез зајечарски: г. Јована Станојевића, професора неготинске гимназије, г. Војислава Михаиловића, учитеља из Књажевца и г. Саватија Грбића, учитеља из Бољевца.

У толичком округу:

- 1., за Прокупље и срез косанички г. Светозара Томића, професора Богословије Св. Саве;
- 2., за срез добрички: г. Јована Петровића, учитеља из Беле Паланке;
- 3., за срез прокулачки: г. Михаила Михаиловића, учитеља из Ниша.

У ужичком округу:

- 1., за Ужице и срез ужички: г. Мирка Поповића, професора ужичке гимназије;
- 2., за срез аријски и пожешки г. Павла Вујића, професора ужичке гимназије;
3. за срезове златиборски и црногорски: г. Љубомира Смиљанића, учитеља из Ужица:

4., за срез рачански: г. Миладина Стевановића, учитеља из Пожеге.

У чачанском округу:

- 1., за Чачак и срез студенички: г. Владимира Радојевића, професора крагујевачке гимназије;
- 2., за срез драгачевски: г. Срећка Стевановића, учитеља из Београда;
- 3., за срез жички: г. Теодосија Бошковића, професора крагујевачке гимназије;
- 4., за срез моравички: г. Савка Филиповића, учитеља из Чачка; и
- 5., за срез трнавски: г. Аћима Анђелковића, професора чачанске гимназије.

Напомена: У вежбаоницама женске учитељске школе у Београду и Крагујевцу и вежбаоницама учитељских школа у Алексинцу и Јагодини испите ће извршити управитељи тих учитељских школа.

УПУТСТВО

Министарским изасланицима за преглед народних школа
крајем школске 1907/8 године

Одлуком својом од 16. маја ове године ПБр. 7057, а на основу чл. 84. закона о народним школама, одредио сам Вас да прегледате све народне школе у и на испиту оцените наставнички рад и ученички успех према чл. 48. и 25. закона о народним школама.

Поверени Вам посао извршићете најдаље до 29. јуна ове године, а по распореду испита, који ћете сами саставити и на време доставити и Министарству Просвете и надлежном окружном школском одбору, како би га овај такође на време могао саопштити свима наставницима, чији рад имате да прегледате. Распоред испита удесићете тако, да по једно подне пробавите у подељеним одељењима или разредима, а цео дан у неподељеним школама. У писму којим спроводите Ваш распоред испита окружном школском одбору напоменућете, да је ради свечаности испита потребно да на испиту буду присутни не само сви чланови месног школског одбора, него и ђачки родитељи и други пријатељи школе и школске омладине. На тај начин моћићете добити верну слику: како о успеху ученика и о раду наставника, тако и о осталим приликама у којима се школски живот тога места развијао.

И ако сам уверен да у довољној мери имате и научнога и практичнога критеријума за оцену наставничког рада и ученичког успеха с једне стране, и да су Вам с друге стране добро познате наше школске прилике и законски прописи који их регулишу, ипак, ради

једнакога поступања и потпуности извештаја, који су у централној просветној управи готово једино мерило за оцењивање наших школских прилика, налазим за потребно, да Вам неколиким напоменама скренем пажњу на најважнији део Вашег рада.

1. У првом реду има да се оцене: правилност рада, преданост и љубав наставникова ка васпитачком послу и заузимљивост његова за школу и друге просветно-културне радове и установе.

О томе да ли је *наставнички рад* био правилан, и да ли су у настави и васпитању школском примењивана дидактичка и ходегетичка начела, уверићете се из одговора ученичких на испиту и питања која наставник буде задавао, из опхођења наставниковог према ученицима, њиховим родитељима и осталим суграђанима и из држања ученичког у школи и ван ове.

Самостално, слободно, течно и лако исказивање мисли, у логичком реду, о ономе што се ученици питају или што им је предавано. огледало је правилности рада наставничког и ваљане примене дидактичких начела. То исто вреди и за решавање задатака. Али се наставнички рад не цени само по томе, него и по умешности његовој, да у својих ученика пробуди жељу за умно и естетичко усавршавање, да им створи *поуздање* за самостални рад с вером у Божју помоћ и да им развије осећање саучешћа према ближњима и према народу. Ако свега овога нема, знак је, да је наставник или пропустио учинити своју дужност према омладини која му је поверена на васпитавање, или се није хтео или умео држати прописа науке о васпитању.

Да би сте се о свему овоме тачно уверили, потребно је, да и сами стављате ученицима питања и да им сами задајете задатке.

У колико је пак наставник задовољио захтеве ходегетичке сазнаћете по реду који влада међу ученицима при уласку и изласку из школе, при јављању и поздрављању, у игри и опхођењу с друговима или другом децом, затим по држању тела и одела, својих и школских ствари, по чистоћи, уредности и тачности у ученичким радовима, једном речи: по ученичком понашању у школи, ван школе, у кући и на другим местима. Нешто од овога може се сазнати и од самих родитеља ђачких или других грађана, али само на начин да се углед наставника не окрњи.

Много је теже за кратко време оценити преданост и љубав наставничку ка васпитачком послу, али ћете се постарати да и ту деликатну дужност савесно испуните. У том погледу треба да оцените: колико је у наставника одушевљење за рад, да ли се сав предао послу и свом личном усавршавању, је ли његово опхођење с ученицима и људима благо, пријатељско и искрено, је ли он тачно испуњавао све своје дужности и као васпитач и као грађанин и као родитељ, да ли је примером претходно и својим ђацима и осталој околини, и да ли му је добро школе, његових ученика и суграђана одиста било на срцу.

У оцену наставниковог рада долази и његова заузимљивост за школу и друге просветно-културне установе. Овде наставника нећете ценити само као школског радника, него и као покретача или члана земљорадничких задруга, као члана певачких, стрељачких,

www.unis.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

привредних, просветних, хуманих и других удружења и установа, учествовајући као просветно-културног радника.

II. При оцени ученичког успеха треба имати ово на уму:

а) Знање ученичко треба да је поуздано и у границама наставног програма за народне школе. Све што је из појединих наставних предмета у току године обрађено, на испиту треба да се покаже ученичка права као својина.

б) Знање без умења нема свога оправдања ни у којој другој па ни у народној школи. С тога се треба уверити, да ли ученици стечено знање умеју да примене на живот. По себи се разуме да ће тога бити онде, где је настава ишла природним током и где је учење с разумевањем било главна брига наставникова. По томе, треба нарочиту пажњу обратити на то: да ли негде ученици нису сами учили напамет из књига и да ли није преоблађивало механичко учење преко године.

в) Настава је у народним школама пре свега васпитна. И, у колико су се наставници одазвали томе великом задатку, познаћете поглавито по њеном утицају на ученичко срце и облагорођеност душе њихове, по здравом суђењу и моралном закључивању о свима важнијим догађајима и појавама у људском друштву, а нарочито о радњама и поступцима појединих угледних личности, које су биле предмет њиховог посматрања. Од ученика наших народних школа не могу се захтевати потпуно разрађени морални и други појмови, који прегпостављају већу психичку зрелост, нити се у то доба може код њих рачунати толико на одлучивање и самостални морални рад по убеђењу, али што се од њих с правом може очекивати то је, да се бар не крећу у најужем кругу тих појмова, као што је то случај са нешколованом децом, и да се у својим поступцима управљају по ауторитету и примерима који су им служили за углед.

г) Да би се све ово сазнало и да би се могло одлучити о преласку ученика у старији разред, мора бити испитан сваки ученик, који буде дошао на испит, бар из једног од главнијих предмета.

д) На slabим, осредњим, и ученицима који понављају разред, треба се дуже задржати. Они треба да буду испитани из више наставних предмета. Одлуку о преласку ових ученика донећете на основу брижљивог испитивања у споразуму с разредним наставником. Ниједан пак ученик не сме прећи у старији разред, ако је из већине наставних предмета показао неповољан успех, нити може остати да понови разред ученик због неуспеха из једног предмета, ако је у осталим важнијим предметима показао повољан успех.

ђ) У школама у којима се није радило преко целе године: било због болести ученика, било због промене или одсуствовања наставника или из других узрока, задржаћете се дуже на испитивању свих ученика. У том случају превешћете у старији разред све оне ученике за које има наде, да ће до године у редовним приликама моћи накнадити што су ове године изгубили.

е). Исто тако, дуже ћете се задржати на испитивању ученика ради оцене њиховог успеха и одлуке о преласку у старији разред и у оним школама, у којима су наставници оцењивали своје ученике сувише строго или сувише благо. У таквом случају важиће оцена коју Ви забележите.

ж). Ученике који се предлажу за награду књигама такође треба испитати из више наставних предмета. Ви ћете одлучити и забележити који ученици могу бити награђени.

III. Веома је потребно тачно испитати и стање у коме се школа налази, као и прилике под којима је настава у тој школи вршена. Ради тога потребно је да се уверите: да ли су се надлежне школске власти одазивале својој дужности, да ли су уредно прикупљале школски прирез и школу снабдевале са свима потребама, да ли су се старале о уредном похођењу школе од стране наставника и ученика, да ли нису наставницима чињене какве сметње у вршењу њихове дужности, да ли су наредбе претпостављене власти у свему и на време извршиване, да ли се ко показао особито наклоњен школи и обратно, ко је највише сметао њеном напредовању и т. д. Ту долази и Ваше проматрање осталих социјалних погодова за школу и њен живот, а уз то и испитивање школског утицаја на цео живот народни од постанка школе на томе месту.

Овом ћете приликом нарочиту пажњу обратити и на стање школских зграда и школског намештаја, наставних средстава и учила, школских башта, школских, народних и ђачких књижница, на школску администрацију, архиву, летопис и на све остале установе, које потпомажу народну просвету, а производ су учитељевог и школног рада.

IV. По свршетку испита забележићете у главну уписницу:

1. дан и време трајања испита;
2. број уписаних ученика у почетку школске године;
3. број ученика на крају школске године;
4. број ученика који прелазе у старији разред, или који свршавају разред;
5. имена ученика који остају да понове разред;
6. имена ученика које треба испитати почетком нове школске године;
7. имена ученика који нису били на испиту;
8. напомене методичке о учитељевом раду, у којима ће се истаћи његове добре стране или његови недостатци, ако их буде било, тако, да онај који те напомене прочита може себи створити слику тога рада;
9. оцену наставничког рада и ученичког успеха по чл. 48. закона о народним школама.

При давању оцене нека Вас више опредељује *наставнички рад*, а мање ученички успех, који је често тренутан и варљив. А да би Ваша оцена што правилнија била треба се обазрети на све околности, које су могле повољно или неповољно утицати на школски рад, на пример: број разреда у одељењу, број ученика и претходна спрема њихова, прекиди наставе, промена наставника, рад у туђем одељењу, болест наставника и друго.

Где будете дали оцену *неповољан*, образложићете у уписници и зашто сте њоме обележили вредност учитељевог рада.

У школама у којима је у току школске године радило више наставника забележићете оцену рада у главну уписницу, с напоменом колико је времена који наставник радио. О томе ћете поднети

Министарству засебан извештај с предлогом коме да припадне та оцена, а у обрасцу за личне податке и у »Статистици основних школа« ставићете напомену, да ће Министарство одлучити, коме ће оцена да припадне.

Ако у Вашем реону има школа које су преко године радиле, али сада из којег било узрока немају наставника, Ви ћете на време наредити месном школском одбору, да искупи ученике на дан испита, па ћете испит сами извршити, ученике превести и оцену рада забележити у главну уписницу, с напоменом како је испит извршен, а Министарству ћете поднети засебан извештај о таквим школама. У школама које су због заразне болести распуштене нећете држати испит, а Министарство ћете о томе известити. О овим школама известићете се благовремено од окружних школских одбора. У њима ће испите, само ради премоћања ученика у старије разреде, извршити у почетку нове школске године месни управитељи школа са једним од наставника те школе, ако их има више, или са наставником најближе суседне школе, који ће председавати на испитима. Извештај о овим испитима са статистичким подацима послаће Министарству председници испита одмах по свршеном испиту. Пошто свршите испит ученика, прегледате школску зграду и све остало што школи припада, саслушате школске одборнике и присутне грађане и наставнике о њиховом међусобном односу, и кад забележите у уписницу Ваша опажања и оцену рада, остаје Вам да попуните још *обрасце за личне податке о наставницима и »Статистику основних школа«*. Ове ћете обрасце попунити тачно и марљиво онако, како је у њиховим рубрикама и напоменама означено. Обрасци нетачно попуњени вратиће се, а према томе сматраће се да ни извештај није поднесен у остављеном року.

V. У местима у којима је било продужних, вечерњих, празничних и других сличних школа, или где су наставници образовали курсеве за неписмене по чл. 40. закона о народним школама, или где је било школа за домаћице, имате да утврдите ово :

1. Колико је од уписаних ученика било на испиту? За одсутне гледаћете да сазнате зашто нису дошли.

2. Шта је у школи предавано и како су предмети распоређени на наставнике, ако их је било више?

3. Кад су почета а кад завршена предавања у њима и колико је часова недељно рађено?

4. Какав је успех постигнут из појединих наставних предмета и да ли наставници заслужују какву награду за рад у тој школи?

О свему томе израдићете засебан извештај за свако место понаособ и послати Министарству, а окружни школски одбор известићете, какав су успех показали наставници који су радили у тим школама (чл. 64. тач. 10. закона о народ. школама).

VI. По свршетку свих испита у одређеном Вам кругу рада, настаћете колико буде могућно да се одржи конференција свих наставника, чији сте рад прегледали, под Вашим председништвом.

На тој конференцији прикупићете све важније мисли наставника о школи и њеном уређењу, о настави и њеној реформи, о мерама

за поправку њихову, и о свему осталоме што засеца у живот наших народних школа.

С овим ће Ваш рад бити у главном завршен, а после тога поднећете Министарству најдаље до 20. јула ове године посебно ове податке:

1. Општи извештај о стању народних школа које сте прегледали.
2. Извештај о продужним и другим школама по т. V. овога упутства.
3. Посебне предлоге о појединим школама.
4. Извештаје о посебним случајевима по т. IV. овога упутства.
5. Одлуке учитељске конференције.
6. Списак школа које треба затворити.
7. Списак школа које оскудевају у најпречим потребама.
8. Статистичке обрасце.
9. Обрасце с личним податцима.
10. Списак наставника који су одсуствовали с назначењем: кад су, колико и зашто одсуствовали.
11. Рачун за исплату дневнице и попутнине по чл. 84. закона о народним школама, са распоредом испита у засебном прилогу.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.cinii.rs

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГ САВЕТА

958. РЕДОВНИ САСТАНАК

5. марта 1908. год.

Били су: председник Сава Урошевић, потпредседник Миливоје Ј. Поповић; редовни чланови: Миливоје Симић, Васа Димић, Јован Томић, Павле Поповић, д-р Чед. Митровић, Сава Антоновић, д-р Миливоје Н. Јовановић; ванредни чланови: Љубомир Протић, Мирко М. Поповић, д-р Светолик П. Стефановић и Михаило Станојевић.

Пословођа: Јов. Ђ. Јовановић.

I

Прочитан је и примљен записник и 957 састанка.

II

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 23. фебруара, ове године ПБр. 2788, којим се спроводи Савету молба г. Косте Ивковића, директора гимназије у пензији, на оцену и мишљење: да ли се његов спис „Основи метарских мера“ може употребљавати у нашим средњим школама као допуна аритметичким уџбеницима.

Савет је одлучио: да се умоли редовни члан Савета г. Васа Димић, да о томе усмено реферире Савету.

III

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 24. прошлог месеца ПБр. 2828, којим се пита Савет за мишљење: да ли се г. Симеон Роксандић, учитељ цртања, може поставити за вишег учитеља цртања према чл. 65. закона о средњим школама.

По оцени молиочевих докумената, Савет је на основу чл. 63. и 65. закона о средњим школама дао мишљење: да г. Роксандић има квалификација за вишег учитеља вештина у средњим и стручним школама.

IV

Прочитао је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 5. овог месеца ПБр. 3185, којим се тражи од Савета мишљење о изради „Атласа за IV разред основних школа“, која је према ранијој саветској одлуци поверена г. Драгутину Ј. Дероку, пређашњем супленту и о хонорару за надзиравање и коректуру при изради тог атласа у Државној Штампарији.

Савет је на основу чл. 12. правила о штампању уџбеника дао мишљење: да се г. Драгутину Дероку, на име награде за израду и коректуру поменутог атласа изда 2400 динара и да се приступи изради тог атласа према приложеном плану, који је израдио г. Дерок.

V

Прочитао је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 12. прошлог месеца, ПБр. 2034., којим се спроводи Савету на оцену и мишљење молба г. Васе Витојевића, власника „Новог Васпитача“ за препоруку његовог листа школским књиžницама и учитељима народних школа.

Како је садржина овога листа позната неким члановима Савета, Савет је дао мишљење: да се „Нови Васпитач“ и у издању новог уредништва може препоручити за набавку књиžница народних школа.

VI

Прочитао је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 3. овог месеца ПБр. 3162., којим се спроводи Савету на оцену и мишљење молба г. Крсте Мршуље, власника и уредника „Српске Пчеле“, који моли да се његов лист препоручи за набавку за књиžнице народних школа.

Савет је одлучио: да се умоле г.г. Михаило Станојевић и Михаило Ступаревић, учитељи из Београда, да реферују Савету о овом часопису.

VII

Прочитан је реферат г.г. д-ра Чедомиља Митровића, редовног члана и Моше Пинто учитеља о „Библијским поукама“, које је Савету поднела у рукопису г-ђа Естира Ш. Русо, учитељица.

Савет је, усвојивши мишљење г.г. референата, одлучио: да се „Библијске поуке“ од г-ђе Естире Ш. Русо могу препоручити као повољна књига ученицима основних школа Мојсијеве вере, пошто се претходно исправе грешке према напоменама г.г. референата.

Г.г. референтима д-ру Чедомиљу Митровићу одређено је у име хинорара за преглед (40) *четрдесет динара*, а Моши Пинто (20) *двадесет динара*.

VIII

Прочитао је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 4. овог месеца ПБр. 3092, којим се пита Савет за мишљење: да ли г-ђица Босилка Стефановићева, свршена студенткиња философије може бити постављена за учитељицу језика у Вишој Женској Школи.

Оценивши молитељкине квалификације, Савет је дао мишљење: да г-ђица Босилка Стефановићева може бити постављена за учитељицу језика у Вишим Женским Школама, или за забавиљу у народним школама.

IX

Прочитан је реферат г.г. д-ра Чедомиља Митровића и Јована Ђ. Јовановића, редовних чланова Савета, о кривици г. Сретена Јелисавчића, учитеља из Азање.

Савет је, усвојивши разлоге изнесене у реферату, донео одлуку: да се цео овај предмет врати г. Министру просвете и црквених послова на дослеђење у толико, у колико је г. Јелисавчић дужан да приложена уверења поднесе у овереном препису, па ће се потом донети коначна одлука о томе предмету.

X

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 8. прошлог месеца ПБр. 848, којим се пита Савет за мишљење: да ли се г. Душан Поповић, пређашњи учитељ, може вратити у учитељску службу.

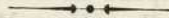
Савет је дао мишљење; да по молби г. Поповића остаје при својој ранијој одлуци од 24 јануара 1904. године.

XI

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 4. овог месеца ПБр. 3076, којим се пита Савет за мишљење: да ли се г-ђа Јелица Савићка, пређашња учитељица, може вратити у учитељску службу.

По прегледу службених података о овој учитељици, Савет је дао мишљење: да остаје при својим ранијим одлукама од 12. јуна и 18. новембра 1904. године.

Са овим је састанак закључен.

ШКОЛСКИ ЛЕТОПИС

НАРОДНЕ ШКОЛЕ У СРБИЈИ 1906—7 ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ

по извештајима школских надзорника

На крају 1906—7 школске године министар просвете и црквених послова одредио је стотину професора и учитеља, да прегледају и оцене рад и успех у нашим народним школама. По свршеном послу ови су изасланици поднели своје извештаје и тих сто извештаја казују стање народних школа у Србији те године.

Нема сумње, да је од интереса изнети те извештаје и широј јавности, те да сваки може видети шта нам је у народним школама било добро, а шта лоше. То може побудити на размишљање и на бољи рад све оне, који прате развитак наше просвете и који раде за напредак исте.

Но за сад је немогуће штампати све те извештаје; а није, готово, ни потребно понављати много пута оно, што је код свих, или код многих исто или слично. Штампати, пак, само неколико бољих извештаја, као што је чињено пређашњих година, добро је, али није довољно, јер се, може бити, и у осталима налази по што год, што вреди истаћи. Зато је за ову, 1906—7. школску годину учењено нешто треће, које ће задовољити исту потребу: што је важније у свима извештајима, овде ће се изнети, упоредити и коментарисати, остављајући сваком, да о том мисли и свој суд каже.

Али није лако учинити овакав један преглед. Кад се прочитају ових сто извештаја и кад се по том баци општи поглед на све, онда изгледа као да су то извештаји из какве колосално велике државе, чије су провинције врло удаљене једна од друге и прилике у њима

врло разноврсне. А међутим Србија није тако велика, нити су прилике појединих крајева њених тако разноврсне. Између наших варошких и сеоских школа негде су разлике у погодбама веће, негде мање, а негде чак и нема никакве разлике. У Божевцу се н. пр. рачуна да је школа варошка, у суседном му Смољинцу сеоска; а, ко год уђе у једну и другу школу, он ће наћи сеоску децу и све друго исто тамо, као и овамо, још је по што год боље у овом селу него у оној варошици. Истина је, да нису једнаке школске погодбе села у Крајини и у Мачви, по граници ужичког и пиротског округа и низ питому Мораву; али по овим извештајима изгледа негде као да су сасвим различне чак и две половине једног истог среза, истог округа.

Кад се овоме дода, да су и учитељи наших народних школа више-мање исте спреме и вредноће по свима крајевима, а и народ је исти, онда се намеће питање: зашто је по надзорничким извештајима така неједнакост? О неким питањима говоре готово сви надзорници више-мање исто; али о другим има такве разлике, које зачуђавају. Једни н. пр. кажу, да су нашли све добро и на свом месту, а други веле, да готово ништа није било како треба; једни су нашли рад правилан и успех одличан свуда, а други много замерају и начину рада и постигнутом успеху; једни саопштавају да је старање за школу било како треба, а други наводе примере где ни пет пара школског приреза није школи дато, ни за испит креда није набављена; једни наводе како народ радо даје децу у школу и учитељи су често на невољи како ће због малог локала одбити децу која се школи доводе, а други казују како народ не мари за школу, како су школе празне, с муком и принудом се деца у школу уписују, а од уписаних ђака долазе само 15--20.

Откуда те и толике неједнакости у овој истој земљи, у којој прилике појединих крајева нису тако и толико неједнаке? — Не може бити друкче, него мора ту бити, поред стварне разлике, још и неједнаког схватања истих ствари. Стварне су разлике тамо где су једни учитељи били спремнији и вреднији, а други неспремнији и немарљивији; једни умели и могли придобити општину и школски одбор да се за школу старају, а други то нису умели, или су наишли на људе с којима се ништа није могло учинити и т. д. А неједнакости од различног схватања су тамо, где школски надзорници неједнаким мером цене исте ствари, једни сувише песимистички, други сувише оптимистички. Друкче се не може разумети откуда су врло различни школе и учитељи чак и у две половине истог среза.

Но, овим се не може тврдити, да су така различна гледишта и мерила од штете. Корисно је чути разно мишљење о истој ствари. Само је у овим извештајима много више разноврсности, него што треба.

WWW.UNIBS.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Али ће се овде изнети све то, онако како је у извештајима, па ће се из тога покушати да одреди право стање и потражи директива за даљи рад.¹

Према ономе о чему се у већине надзорничких извештаја говори посебице и према реду којим се тамо излаже, и овде ће се говорити о овим одељцима и овим редом:

1. Школске зграде и намештај.
2. Настава.
3. Васпитање.
4. Успех, оцене.
5. Наставни програм.
6. Наставна средства — учила.
7. Школске баште.
8. Књижнице.
9. Друге школе поред основних.
10. Похођење школа.
11. Издржавање школа.
12. Учитељи и учитељице.
13. Школски одбори.
14. Школски надзор.

1. Школске зграде и намештај.

Последњих година подигнут је већи број нових школских зграда и друге се непрестано подижу, али то све још није довољно. Још немамо довољан број школа, а међу овима, које имамо, ни половина нису довољно простране, да могу примити сву децу, која су стигла за школовање, нити су у здравственом погледу добре.

Има срезова у којима су школске зграде, ако не све, барем већином добре, али је таквих срезова врло мало; а у осталима или све школске зграде не ваљају, или је више лоших него добрих.

¹ За последње две деценије ово ће бити трећи рад ове врсте. Године 1887. штампао је Ј. Миодраговић књигу »Дух наставе и васпитања у Србији, у почетку последње четвртине деветнаестог века, по извештајима шк. надзорника, директора средњих школа и др. изворима«. Године 1902. штампан је у »Пр. Гласнику« чланак Љ. Протића референта осн. настве »Наше народно просвећивање у 1901—2 школској години по извештајима школског надзорника«. Први рад био је највећи и најширег обима, други се ослањао на извештаје *сталних* школских надзорника, који су слали шира и детаљнија извешћа мин. просвете, а као стални надзорници боље су могли све оценити и тачније извештаје поднети. Овај, пак, рад није имао такве податке, није се могао раније свршити, а сад се за кратко време морао урадити и у краћем обиму изнети. Зато обрада није у свему како се хтело и како је требало. Ипак је корисније изнети и овако, него толике извештаје само ставити у архиву.

Са школским намештајем је исто тако. Разлика је у томе, што није свуда и нов или добар школски намештај, где су зграде нове или добре. Н. пр. у тамнавском срезу су шк. зграде махом добре, а намештај је примитиван; у Борчу је нова школска зграда, али је напуштена, дрвенарија је сва опала, а клупе се разваљују и на самом испиту.

Не може се поставити какав ред, нити извести какво правило о том: који крајеви имају добре школске зграде и намештај, и зашто је овамо тако, онамо онако.

Боље и лошије шк. зграде и намештај не иду упоредо с богатим и сиромашнијим крајевима. Јер н. пр. посаво-тамнавски срез од 16 школа има 13 нових, добрих и добро снабдених, а и у нишавском срезу пиротског округа готово су све шк. зграде добре, од 30 има 14 потпуно добрих. А нишавском срезу суседни срез белопа-ланачки има све шк. зграде нехигијенске.

Најравнији и најбогатији крајеви немају добре школе. Мачва нема добрих школа, Стиг има више лоших него добрих, а смедеревска Јасеница има школе од преправљених оп. судница и све су лоше.

Не може се рећи ни да боље и лошије школе иду упоредо са јаче и слабије развијеном свешћу народа у појединим крајевима. То се у неколико види из напред наведеног, а још боље се огледа у овим примерима: Мачва, Стиг, Јасеница, Груза ништа нису измакли од Крајине; у зајечарском срезу и оне лепе школе, које је држава подигла, народ је запустио, у некима је дрвенарија толико опала, да стока може улазити кроз опала врата; у нишавском срезу народ је подигао добре шк. зграде, али се сад о њима тако стара, да је било примера где ни пет пара приреза није школи дато; а таквих примера има и у Грузи, у којој се може видети и оно, што је напред речено о школи у Борчу.

О том и таком старању за школе биће говора и у одељцима о издржавању школа и о школским одборима, зато овде прелазимо на друго.

И из ових надзорничких извештаја види се оно, што је до сад у више прилика истицано: да правила о подизању нових школских зграда често отежавају посао, који су хтела олакшати.

Процедура докле се до новог плана дође дуга је и приметна, а опет се зграде не добију увек добре и често буду врло скупе. Планови се не раде према приликама и могућностима појединих места; те су често зграде врло скупе, где би се могле подићи много јевтиније, а опет добре. Негде шк. зграде буду два пут скупље и зато што се не води контрола ко и колико за шта троши.

Зато сви шк. надзорници, који о овом говоре, предлажу: да се што пре израде друга правила о подизању шк. зграда, и да се при

Том гледа, да се подизање школа упрости, олакша и појевтиња. Један шк. надзорник, тражећи да се школе подижу од материјала који је ком месту најподеснији и најјевтинији, вели: да и чатмаре могу бити врло добре; и од чатме се могу подићи учионице простране, светле и здраве, а то је главно.

О школском намештају, поред оног што је напред поменуто, многи школски надзорници истичу: да многе школе немају довољно онога што им треба. Школа нпр. има само један орман за све: за архиву, књижницу и чување наставних средстава, а све ту не може стати, нити се може у реду држати. Нема свуда кревета, где ђаци ноћивају, нема свуда ни судова за воду, а већ свуда сви ђаци пију из истог суда, који сваког дана небројено пута иде од уста до уста.

Сви шк. надзорници не говоре у извештајима својим и о том, како је где шк. двориште; а оно, што се о том у извештајима налази, каже се у одељку о шк. баштама. Овде пак вреди истаћи ова два примера: Ђаци лепо декламују песмицу „Где год имаш згодно место ту воћку посади“, а пред њиховом школом нигде дрвета, где би деца склонила главу у хлад. — вели шк. надзорник среза јадранског. Шуме свуд у околини школе, а школско двориште неограђено, — вели шк. надзорник среза моравичког.

2. Настава.

Овакав начин надзора над школама има главни задатак да констатује каква је била настава. Прегледа се, и цени се и друго, али је главно: дати оцену за успех у настави. На то надзорници утроше највише времена у школама и о том највише говоре у извештајима, те ће и овај одељак бити овде највећи.

Али и поред све опширности, не може се овде све изложити, шта сви надзорници о том говоре. А и кад се узме преда се све што у извештајима има, опет се из тога не може добити тачна слика наставе у Србији. Она различна гледишта и мерила разна, што је поменуто напред, овде се највише и најбоље огледају.

Једни нпр. веле: Сви су наставни предмети подједнако обрађени; програм је довршен; предмети су хармонијски обрађени; ђачко знање је потпуно поуздано; све је обрађено у духу педагошких принципа; сад је настава далеко одмакла од онога како је било пре 15—20 год.; сад је успех фактички; механизма нема, саморадња је свуда; нема старог механизма, све се више гледа, да се очигледно објасни; рад потпуно одговара задатку школе и добивено знање може потпуно задовољити; ученици су усвојили и присвојили добивено знање итд.

Други опет кажу: Стечено знање само на испиту заблиста, па се после гаси, јер није јаче везано у њима, није својина њихова; у

настави је много излишнога, а цепкаће ради неке очигледности¹ често поквари све; ради се више шаблонски, нарочито код старијих учитеља; настава је само релативно добра, али је далеко од онога каква треба да је; сви се предмети не обрађују подједнако, вештине се заповстављају редовно; највише се обрађује српски језик, остали предмети мање, а вештине најмање;² ђаци лепо причају (из читанке, хришћ. науке, земљописа и историје), али без довољно осећања и без учешћа душе у оном што уста говоре.

О појединим наставним предметима у извештајима налазимо као важније ово:

1. Хришћанска наука. — Учи се махом по уџбеницима, а с мање самосталности и размишљања. Причање иде течно, али га не прати и одговарајуће осећање у души. Овај предмет треба предавати с мање тумачења, а с више веровања.

Прво и друго мишљење је тачно а треће не. Више веровања треба, али њега сад не квари много тумачење, него *неумешно* тумачење.

2. Српски језик. — Настави матерњег језика дато је највише часова и учитељи највише обрађују тај предмет, па је и успех релативно понајбољи. Али се ипак опажају извесни недостаци. Нпр. у I разреду многи учитељи и учитељице не раде припрему за читање и писање како треба и колико треба, хитајући, да што пре почну учење слова, што је у основи погрешно и штетно.

Читање у I раз. још на више места иде срицањем, што је рђав основ правилном и лако читану. Има брзог, нелогичног и погрешно акцентованог читања. Објашњавање садржине чланака не обрађује се довољно, још мање се објашњава значење појединих тежих речи, које се у читању налазе. Извођење поука иде често механички и шаблонски, ђаци без осећања и дубљег размишљања говоре оно завршно „треба бити добар“.

Грамматика се сад обрађује много мање него пређе, али се још и сад много полаже на граматичку анализу и на дефиниције. У крајевима где месни говор одступа од књижевног језика и где би се на први поглед могли очекивати предлози да се грамматика више учи, шк. надзорници сасвим оправдано предлажу, да се грамматика учи мање, или да се сасвим избаци, па да се више читају народне песме и више обрађују писмени састави.

За писање и писмене саставе мало надзорника говоре да су нашли рад довољан и добар, а много више њих износе: да писање није пра-

¹ Очигледности усмене, где се објашњава само речима, а не предметима које би и очи гледале — то је очигледност где *очи не гледају* него само уши слушају

² То је и после министровог наређења да су сви наст. предмети важни и да ће се мотрити на оне који вештине занемарују.

www.unilib.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

видно ни лепо, да се преко године пише мало, а пред испит више, да ђаци више пишу сами код куће него у школи пред учитељем, да се пише само оно што је у писанкама штампано у првим редовима, и не пази се на правилност слова, на чистоћу и на правилно држање тела. Погрешке ђачке не поправљају се редовно, а као велику реткост помиње један надзорник како је нашао да је један учитељ погрешке исправљао друкчим (првеним) мастилом; реткост је дакле оно, што би требало да је редовно и свуда.

Писмени састави се мало где обрађују довољно и добро, често их никако и нема, па се само пишу писанке, или се по што год из књиге преписује.

Исто се тако мало ђаци вежбају у писању на табли, те отуда не држе руку и креду добро, кад се на испиту изведу на таблу.

И декламовање се не обрађује довољно. Махом се све дакламације говоре истим темпом и тоном, као да је садржина иста; негде се речи изговарају погрешним месним акцентом. А декламовање треба да је узор лепоте и правилности говора.

Словенски језик без воље раде и учитељи и ђаци.

3. Рачун. — Овај се предмет већином добро обрађује, али се извесне махне и недостаци налазе готово свуда. На пр. ђаци тешко сами погоде која је врста рачунања, и учитељ их мора питањима подсећати и извлачити (као да ће их и у животу имати ко тако да подсећа). У писменом рачунању се више пишу бројеви у реду, него један испод другог, као што се у практичном животу ради и што је прегледније и лакше. Цифре се већином пишу ружно.

Оно што се из геометрије учи уз рачунање, негде се једва стигне да пређе, а негде се и не сврши, изговарајући се, да је тај део *као последњи* остао несвршен. Зато, што у програму после материјала из рачуна, долази нешто из геометрије, узима се буквално тако, да се геометриски облици уче пошто се сврши све што пише у програму из рачуна. И у већини случајева геометријски облици се уче апстрактно; само у школи се учи и оно што се може и треба да покаже ван школе, у околини.

4. Земљопис и српска историја — Надзорници, који не говоре само како је у опште све добро или лоше, него и у појединостима своја опажања износе, за земљопис и историју истичу ове недостатке: У оба предмета, а нарочито у земљопису уче се врло многа гола имена. Лепо причање и патриотско говорење не прати и довољно учешће душе. Један надзорник нарочито замера оваком учењу историје у осн. школи, па вели: кад могу наши већи ђаци учити фабуне грчке и римске, зашто ови мали не би слично томе учили о нашем Краљевићу Марку?!

Малом се не умеју ђаци довољно да служе. Негде се тек са мапе чита што треба без мапе да се зна; а по мапи се не уме довољно да оријентише и да разуме терен. Истина томе је узрок и немање добрих нарочито рељефних карата, али се и у самој настави не обрађује довољно онај увод у земљопис, оно почетно цртање мапа у вези с познатим тереном места и околине.

5. Природне науке и пољопривредне поуке. — Из ових надзорничких извештаја се види, како ни сви надзорници нису начисто с тим како треба предавати поједине наставне предмете. Опажа се то и где они говоре о др. предметима, али се највише то види код природних наука и пољопривредних поука.

Један нпр. вели: Природа је изучавана у природи самој. Други каже: Природне науке су предаване очигледно, (не каже и у чем је та очигледност била, а сви знамо да шк. баште не допуњавају ову наставу, у поље се не излази колико треба, а др. наставних средстава школе немају). Трећи каже: Природне науке су свуда предаване добро, (а после помиње, да је само у три школе нашао неке мале збирчице). Четврти веле: природне науке су одлично обрађиване и на више места су очигледним средствима објашњаване (очигледно на више места, не свуда, а опет је све одлично!). Пети каже: Из природних наука деца се нису ослањала само на књигу, него и на живу реч учитељеву (дакле на књигу и живу реч, а на показивање објеката, на стварну природу као да није ни требало).

Но већина шк. надзорника правилније гледају на наставу овога предмета и умели су запазити недостатке који су у овоме:

Природне науке се уче готово само у школи, а мало или нимало у самој природи. Многи учитељи чак и не увиђају потребу каквог показивања природних објеката; неки су говорили: да то није ни потребно, пошто деца сваки дан сама иду кроз поља.

Што се тиче *пољопривредних поука*, чудновато је, да тај предмет у извештајима помињу само неколико надзорника и то мало и површно. Откуда је то? Је ли тај предмет тако мале вредности у овој пољопривредној земљи? — Биће да ово долази отуда, што је тај предмет у основној школи нов, а шк. надзорници и сами не знају много о њему, па су се задовољили оним што су учитељи на испиту изнели; а у извештајима су избегавали да што о том говоре, јер и немају каквог свог гледишта у ствари која им је мало позната.

6. Цртање, лепо писање, певање и гимнастика. — О овим предметима надзорнички извештаји говоре махом укупно, рачунајући их уобичајено у тзв. вештине. А те вештине, види се, да и већина надзорника, као и већина учитеља, не рачунају у озбиљне и важне предмете. Један надзорник врле лепо вели, да ту заблуду помажу и учи-

тедске школе, делећи наставне предмете на главне и споредне. Код таког, тако рећи, утврђеног схватања ништа није помогао онај распис министра просвете, којим је наређено, да се и вештине морају обрађивати као и сви други предмети.

Из надзорничких извештаја се мало види (јер они то не могу знати овако на крају године), али се зна, да се часови ових предмета махом замењују часовима „главних“ предмета, па се тек пред испит (певање и пред Св. Саву) и вештине обрађују.

У самој обради ових предмета опажа се међу учитељима знатна разлика, јер они неједнаке спрема имају. У осталим предметима је разлике много мање.

Цртање готово сваки предаје на свој начин и готово се нигде не црта с предмета и природе, него само с прегледа. А и држава као да је хтела само тај стари и гори начин цртања, кад је издала оне прегледе за цртање, а монополом стала на пут појави чега другог.

Чистоћа је и у цртању, као и у писању, често слаба.

Певање такође предаје како ко уме. И док је код једног учитеља милина слушати певање, дотле се код другог на крају испита отпева тек шта било и како било; тек колико да се види, да су ђаци нешто и певали.

Часови *гимнастике* истина се и не могу у свако доба држати тачно по распореду, али се с тим после иде даље, па се не држе ни кад се може. Старање за „науку“ прогутало је старање за телесни развитак и здравље деце.

7. Ручни рад. — Врло мало надзорника се дотичу овог предмета у извештајима својим. А из оних извештаја, у којима се о том говори, не види се да ли се где год и у мушким школама предавао ручни рад. У женским је школама неједнако: има случајева да у некој школи и нема никаквих жен. ручних радова, а у суседној је маса лепих радова изложена на испиту.

Изгледа да је и садањи закон о народним школама тако хтео, кад је за ручни рад: ставио „музика и ручни рад по могућству“. После оне повике на увођење руч. рада у мушке школе, законодавац је хтео задовољити јавно мњење, али је у исто време видео да је незгодно пред образованим светом тако сасвим збрисати оно што се код толиких народа цени, па је узео неку средину: ставио је да ручни рад буде необавезан. Но при том је стилизација изишла така, да је необавезан и у женским школама, што никад није било и што се свакако ни сад није хтело.

*

Као што се из овога види, настава у нашим осн. школама, у опште узев, само је релативно добра. Сви одељци наставног програма

WWW.UNLRSRS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

не схватају се подједнако и сви предмети се не обрађују подједнако. Узрока томе има више: нешто долази од месних прилика, нешто од неједнаке спреме и воље за рад самих учитеља, али један од најважнијих узрока је у томе, што и сами школ. надзорници различне погледе имају и неједнаке упуте учитељима дају. Сваке године дође други и готово сваки нешто друго истиче, а учитељ час пође за једним, час за другим, или не следује ни за једним. Сем тога, сви надзорници не умеју уочити све неправилност учитељева рада, нити умеју погрешке исправити и учитеља упутити на бољи рад.

3. Васпитање.

Како је у нашим народним школама било ове године васпитање у ужем смислу, не може се знати тачно из ових извештаја и после оваквог прегледа школа. Јер овако надзорник види школу и ђаке само на дан испита, а за испит се све нарочито спреми и удеси као за свечаност. Можда је и преко године било тако или томе слично, али можда и сасвим друкче.

Увиђавнији надзорници у извештајима кажу, да се васпитни рад и утицај не може потпуно оценити оваком ревизијом, јер је на испиту држање затегнуто и удешено, а и мало је времена за оцену тога. Зато они износе само оно и онако како се то могло на испиту видети. Но има надзорника, који верују, да су се о том потпуно и довољно уверили, па веле: Васпитна је страна такође свуда добра. Свуда су ђаци лепо изводили поуке. Да је васпитање добро, види се на испиту по томе, што су деца мирна, чиста, и т. д.

И ако се од оваке ревизије не може ни тражити тачна оцена васпитног утицања, опет вреди истаћи овде нека опажања појединих надзорника. Н. пр: Опажа се да учитељи, журећи да наставу обраде, васпитање запостављају. И све се своди махом на то, да се сузбија, што настави смета. Васпитна дисциплина не утиче довољно и зато, што се учитељ не бави више с ђацима и ван часова, за време одмора, игре, ручка, при улажењу и излажењу. Дисциплина је негде толико слаба, да су ђаци и на самом испиту немири и неучтиви; а кад је тако на испиту, преко године мора да је горе. Сеоска деца су обично уљудна, али често нечиста; а варошка су чистија, али често безочна. Код ђака се често виде красте, а пијењем воде из истог суда заразе се преносе.

У једном селу надзорнику је пало у очи да су деца бледа и слабуњава, а после је дознао, да се у том месту много пије ракија, коју и деци дају. Други надзорник је затекао у механи на пут у неколико ђака, где су, враћајући се из школе, свратили да ручају и пред њима је било стакло ракије.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

После расписа министра просвете, да учитељи држе народу поучна предавања против алкохолних иића, овакви примери су за размишљање.

4. Оцене и успех.

Оценом, која се на крају године и на крају испита забележи сваком учитељу, хоће се да констатује какав је рад и успех био те године у тој школи. И оваком надзору је готово то главни и једини задатак.

А колико се можемо ослонити на те оцене, може се видети из ових примера:

Једном надзорнику се све допало, па је код 21. учитеља дао 20 одличних оцена, а само једну повољну; други је такође свуда био задовољан, али је дао само 4 одличне, а 28 повољних оцена. Или: у једном срезу дате су саме одличне оцене, а у другом срезу, одмах до овога, нема ни половина одличних; у једној половини среза 25 одличних и 2 повољне оцене, а у другој половини *истог* среза 14 одличних и 13 повољних, и т. д. У једној половини другог среза надзорник је бележио готово саме петице и вели: по оценама се види како су учитељи вршили свују дужност; а надзорник друге половине *истог* среза дао је такође много петица, али отворено вели: Признајем да су ми дате оцене готово свуда за 1 веће, но што је стварни успех, али сам морао тако бележити, јер је прошло-годишњи надзорник бележио саме петице, а оцена повољан рачуна се као једва добар. Један је надзорник (учитељ) сам добио повољну оцену, а после је оцењивао друге учитеље строжије од др. надзорника.

Оцене казују само релативну вредност, јер повољан често значи само добар, а одличан само мало боље од тога. Сем тога оцена повољан у опште је озаглашена не само код учитеља него и код грађана. Зато и надзорницима није лако забележити оцену повољан, те они обично олакшају ситуацију тиме, што бележе одличне оцене где год се иоле може, тим пре што то државу не стаје ништа више, јер она плаћа петице као и тројнице.

Али већина надзорника увиђају нетачност и непријатност садашњих оцена, па устају против оваквог оцењивања и траже: да се оваке оцене укину, па да се учитељи кондуитом оцењују, као и остали чиновници, или да буде само две оцене: довољно и недовољно, или да се врате пређашњих пет оцена. Ако се задрже оцене какве било, један надзорник предлаже, да се оне бележе после свршене ревизије свих школа, када ће се моћи тачније и једном мером оценити свачји рад.

Садашње три оцене су горе и нетачније од пређашњих пет, јер је већ изиграно оно што се овим оценама хтело. Законодавац је, види се, хтео да буду у главном само две оцене: повољан и неповољан, у смислу

радио довољно и није урадио колико је могао. А оцену одличан хтео је за оне, који се радом истакну више, који се чим било одиста одликују од осталих. И тако је објашњење било учињено при увођењу у живот овог закона, у првом упуству надзорницима. Али је име одличне оцене постојало и пређе и она је пређе белажена за одлике, као и за само довољне успехе, па је мучно било сад завести нешто друго под истим именом, тим прешто је повољан одмах узето као тројчица. А кад се већ попустило, онда се убрзо пустило широм. И *ове године дато је у Србији 1700 одличних, 700 повољних и 25 неповољних оцени*. Невероватни бројеви! А да је тако одиста у ствари, Србија би у овом погледу била на првом месту у целом свету. То пак можемо само желети, али не смемо ни рећи даје тако. А кад није тако и кад смо управо далеко од тога, зашто ће нам то, и докле ћемо китити наше школе и учитеље ордењем које има мало правог злата, а много „златне“ хартије?

5. Наставни програм.

Да је садањи наставни програм народних школа неподесан и да га треба мењати, о том говоре готово сви надзорници. Само једни то начелно помињу, а други нешто ближе казују како га треба променити. О том налазимо ове важније мисли у извештајима:

Програм је велики и сврши се само тако, што главнији предмети узимају часови вештина.

Неколико надзорника истичу потребу, да треба одвојити основне школе варошке од сеоских и за једне удесити један, за друге други програм. Даље треба имати друкчи програм за подељене и неподељене школе. За источни крај Србије треба удесити нарочити програм.

Један надзорник вели, да треба народне школе одвојити од правних школа за гимназије. Други истиче, да садање народне школе не могу дати довољно писмености, а ширење писмености треба да је главни задатак ових школа. Трећи вели: давање саме писмености без јачег утицања на спрему за живота, не вреди. Четврти тражи: да програм буде што више детаљисан, да га не би учитељи различно схватали, као што сад често бива. А пети вели: да треба напустити садању једнообразност наставног програма; треба истаћи оно, што ће бити као јединство наставе за све, а после детаљисати дкруче за варошке, друкче за сеоске школе у појединим крајевима. И т. д.

Ако би се запитали: Шта би од овога требало примити, лако би се одлучили за једно или друго; али кад би за тим ставили питање: како то треба извести, онда би се одмах видело, да те лепе мисли још нису довољно сређене и зреле.

Да је наставни програм велики и неподесан, то се говори одавно и непрестано. И неколико програма се мењало, у том послу су учество-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

www.univ.rs

вади, и они који су тражили нешто боље, али и њиховом новом и бољем програму одмах су други налазили исте махне: да је велики и неподесан. Зато и у садашњим захтевима за бољи, краћи и подеснији програм можемо гледати само осећање незадовољства према садашњем и тежњу за нечим одиста новим и бољим. Јер све што се до сад чуло по овом питању, или је било само теориско мишљење, или се сводило на то, да се у садашњем програму једно избрише, друго допише, па да ово исто буде бајаги нешто сасвим ново.

Што се тиче опширности програма, то стоји, али мало њих виде, да се та опширност често увсађа тиме, што учитељи не умеју, или им захтеви надзорника не дозвољавају, да програмом прописани материјал краће прелазе; да исте одељке обрађују друкче у сеоским, друкче у варошким, друкче у неподељеним, а друкче у подељеним школама.

Односно питања, да варошке школе треба да су друкче од сеоских, то може само изгледати оправдано, али довољно разлога нема. Још би и могло бити говора за неку разлику између школа сеоских и школа неколико наших већих вароши, али не свих. Јер какав би програм требао за варошицу Божевац, а какав за суседно село Шапине, или какав би програм требао за Баточину варошицу, која има $\frac{3}{4}$ деце сеоске?

Сем тога, онда би доследно требало имати засебне програме и за женске школе, па за поједине крајеве, те би за ову малену Србију требало 5—10 различних програма народних школа. То би било много, кад толико много стварне разлике нема. Јер не треба заборавити да основне школе не дају спреме за разно неко специјално занимање у животу, за неку професију, него дају основе писмености, а ти су основни исти или врло слични за варошке, сеоске, женске и све друге почетне школе. И зато би могао остати исти програм за све, само да се у њему обележи шта ће се краће прелазити или изоставити у неподељеној школи, варошкој, женској итд. Али да се такав програм удеси, није довољно само тражити нешто друго, боље, него треба дуже и свестраније размислити о нашим приликама и потребама и још проучити како други народи удешавају наставне програме за своје разне прилике (а код њих такве разноврсности има више него код нас) и тек онда приступити изради новог и бољег наставног програма.

6. Наставна средства — учила.

Већина школских надзорника, кад говоре у извештајима о том да ли школе имају потребна наставна средства, мисле само на мапе, рачунаљке и највише још на метарске мере. То кад школе имају или немају, каже се: имају или немају све што им треба. Међутим мапе,

рачунаљке и метарске мере нису једина наст. средства; има и на стотине других. Од свега тога ми ништа немамо, а још као да и не мислимо, да школама треба још што год.¹ И зато се код нас у школама све објашњава и показује само говором, само голим речима. Место пређашњег механизма сад је вербализам, нови вербализам и код оних који устају против старог вербализма.

Ипак има надзорника који су добро уочили овај недостатак наших школа, и о том овако у извештајима говоре:

Главни узрок неуспеху је у немању наставних средстава. А овоме ће се помоћи не наредбама, него да се министарство просвете постара прво до наставних средстава има, па онда да набавку врше окрузи, а не поједине школе.

Од наст. средстава нема ничег другог сем мапа и рачунаљака, па и то је већ искварено. Учитељи ту нису додали ни што су могли. Тридесет година на пр. постоји школа, а ту учитељева рука ништа није унела. Кад би учитељ сâм што год спремио, и општина би се откравила у тврдичењу за ове потребе.

Оскудица наст. средстава смањује успех. Треба прво показивати на причати, а код нас је ово друго и прво и друго. Учитељи, навикнути на то, не показују ни оно што већ имају (н. пр. мет. мере). Оно, што учитељ може сам спремити, још гор је (н. пр. геометријски облици). Свуда је сам вербализам. Зато, вели овај надзорник: треба нека наст. средства министарство просвете да изда (мапе, слике), друга да се набаве с друге стране, а трећа да израђују сами учитељи; да би пак учитељи ово умели, треба ради тога приређивати нарочите курсеве.

Треба израдити списак потребних учила, па свакој школи послати. Не одобрити школски буџет у ком нема и суме за наст. средства. Даље треба израдити други списак с упуством шта и како може учитељ сам и с ђацима да изради и прибере па нагласити, да ће се водити рачуна о вредноћи на овом послу. До сад смо учитеље упућивали да калеме воће и саде лозу, а ништа нисмо чинили за ову пречу и чисто школну потребу.

Ова мишљења надзорника казала су доста и не би се имало шта више говорити, него што год од тога почети радити.

7. Школске баште.

У овој пољопривредној земљи школске баште треба да су места, где ђаци допуњују своје учење у школи. Али за то треба школске баште, не само имати, него и уредити како треба, па да том циљу служе.

¹ Један школски надзорник, говорећи о настав. средствима, вели: Најважнија наст. средства су уџбеници, и даље говори о том какви уџбеници треба да су, вајкајући се много што граматика нема доброг уџбеника; а друга каква наст. средства нису му ни падала на памет.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Имамо ли ми то у Србији? Из надзорничких извештаја види се, да школских башта нема свуда; где их има, нису све и уређене; а, што је најгоре, запуштене су многе школске баште, које су пређе биле уређене. Узроци томе не могу се лако наћи по извештајима надзорничким. Јер на пр. за бољевачки срез каже се: Нигде није било школске баште зато што нема земљишта и што се учитељи често премештају; али и у Грузи ретко која школа има школске баште; а срезови жупски, азбуковачки, крајински, уза сваку школу имају и башту. Је ли овамо равница и питомина, а тамо крш и пустиња? У смедеревској Јасеници свака школа има башту, али су само 4 уређене; а у крагујевачкој Јасеници, сем две, све остале школа имају баште уређене и засејане културним биљем. Јесу ли друкче прилике овамо него тамо; је ли то горњи и доњи део слива Нила или Јенисеја?

Па и оне школске баште, за које се каже да су уређене, питање је да ли су уређене све како треба. Јер неким се допада кад виде лепе стазе и цвеће, или пуно засејана лука, купуса и кромпира. Ту може бити све за кујну учитељеву, а ништа за наставу школину. И један надзорник вели: школске баште су засејане, али оне служе за кујну учитељеву, ђаци тамо немају приступа. А кад има таквих примера, онда није довољно речено оно: школске баште су уређене и засејане културним биљем. Културним биљем је засејана и школска башта у Прџиловици, која је дата под наполицу и засејана самим житом. А у школској башти треба да се види и неко некултурно, биље, н. п. отровне биљке из околине.

Зато би требало тражити од надзорника тачније извешће о школским баштама, а од учитеља више и бољег рада око уређивања школ. башта. Но за ово треба и учитељи и назорници прво и сами да знају главни задатак такве баште, па онда и да разумеју уређивање исте.

Један надзорник добро напомиње, да би школске баште требале да су у вези са среским расадницима. На тај начин би одиста могли, срезови имати веће, а свако село код своје школе мало угледно имаће, где би се сваки имао чему поучити. Труд учитељев око тога био би одмор и пријатна промена рада после школ. часова, а од тога би он имао користи не само за своју кујну, него и за предавања школска.

8. Књижнице.

По закону и наредбама до сад издаваним свака народна школа треба да има књижницу школску за потребу учитеља, књижницу ђачку и књижницу и читаоницу за народ.

Ове треће су по постанку код нас најмлађе, и још се управо нису биле ни родиле, а већ су почеле изумирати. Из надзорничких извештаја видимо, да се као реткост тек овде-онде налази заснована која

књижница за народ, а још већа реткост је, да се код које живље радило, и више читало. Изузетак је у том крагујевачки округ, који код сваке школе има засновану књижницу за народ. То је заслуга окр. шк. одбора, који је нагонио све школе да у својим буџетима имају и суме на набавку књига за ове књижнице. А докле је овај окр. шк. одбор тако радио, дотле је било других окр. шк. одбора, који су брисали такве суме, ако су их у буџетима налазили.

Бачке књижнице су исте судбине као и књижнице за народ: тек су се биле почеле оснивати, па су већ почеле и умирати. Пре су почеле, па пре и престале.

Сви надзорници и не говоре о овим књижницама, а још мање има мишљења о узроцима неуспеха и предлога за унапређење ових одиста потребних и корисних установа. Има предлога, да држава снабде књигама све књижнице, јер је то најлакше било смислити и рећи, али је то исто толико озбиљно, као и предлози других, да држава подиже шк. зграде и чак да се држава постара за бољу храну ђака. Најлакше је све држави на врат натоварити, али нашто говорити немогућности, нашто чекати да школе зида држава, која још нема кућа ни за своје канцеларије и чија министарства под киријом седе?

Главни узроци неуспеху ових књижница у овоме су:

1. Код нас још није развијена свест о том, да се сваки читањем може образовати и нема тежње за даљим усавршавањем. Нема тога ни код интелигенције, камо ли код народа. Треба, дакле, прво то будити.

2. Књижнице за ђаке и за народ почете су наредбама озго, па се на том стало, као да је био потребан само тај миг озго. Даље се нико није старао, ни да се подесне књиге штампају, нити да се купују. Држава није могла, а приватне иницијативе није нико ни тражио. То су друге жице у које треба ударати.

3. Код нас што један почне, други не продужи, а често баш и намерно пушта да пропадне. Ко је почео књижнице за народ, није ни гледао раније започете ђачке књижнице, а трећи после није марио за ово друго, као ни онај други за прво. И тако ће се код нас вечито почињати, а недочињати, доке год не почнемо сви помагати све што је корисно, па ма ко га заснивао. То је треће зло које треба лечити.

Што се тиче школских књижница, оне су најстарије и најбоље се држе, али су далеко од доброга.

Има шк. надзорника, који само по броју књига цене је ли или није књижница добро снабдевена. Они су видели добре и добро снабдевене књижнице и тамо, где је државна штампарија, празнећи своје магацине, послала масу неких старих алгебра и француских граматика. И тако нпр. надзорник једне половине среза вели: књижнице су добре

и добро снабдевене, а надзорник други из друге половине истог среза вели: књига има доста, али свакојаких, а мало ваљаних.

Већина надзорника исправност и неисправност шк. књижница гледају по томе, да ли се примају или не примају препоручене књиге и листови. Доста је и то, кад се не може и што више. Али већина шк. одбор не набавља ни то. Кад се буду нагониле општине да уредно школи прирез дају, биће и ова потреба боље подмиривана. Али један бољи предлог износи један шк. надзорник. За нас је ово мисао нова, а тога већ има у др. земљама.

Зашто ће, вели он, код сваке школе књижница? Зашто и за једног само учитеља оснивати и одржавати нарочиту књижницу? Зар није боље за 30—40 или 100 учитеља имати једну велику књижницу, него 30 или 50 малих?

То би дакле било, кад би се установиле окружне или среске књижнице за учитеље. Место да се за 50 школа купи 50 ком. једне књиге, купило би се на пр. само 5 комада за ову једну књижницу, а зато би се место 10 нових купило 100 нових дела. Списак књига те централне учит. књижнице имала би свака школа, учитељи би поштом књиге тражили, добијали и враћали. Све би ишло бесплатно, лако и сваки би имао на избору више и бољих књига.

Такве књижнице би снабдевали срезови или окрузи, те би све ишло без садањег тврдичења месних шк. одбора. Поједине школе могле би примати само који часопис и коју ручну књигу за учитеље; али би толико могао плаћати и учитељ сам за себе, кад др. књиге не би морао куповати, пошто би их у књижници имао.

9. Друге школе поред основних.

Садањој ревизији народних школа главни је задатак, да прегледа основне школе, јер само рад у њима тачно прегледа и оценом утврђује, а на све остало само се баца по који поглед и „узме у обзир“. И у овим извештајима шк. надзорника исто се то види. Међутим садањи закон о народним школама обухвата још: дечја забавишта, приправне разреде, продужне школе, вечерње школе и среске продужне пољопривредне школе (за које се, узгред буди речено, не зна зашто су у закон ушле, кад их нико и не покушу да оствари, нити ко год о њима речи рече за ово неколико година, како постоји овај закон).

Организоване су само основне школе и то само 4 разреда, а све остале немају утврђеног плана ни програма, него их организује и изводи готово како ко уме и разуме. Држава не ради на систематском уређивању, а ревизија њена ништа не утиче, нити редован преглед врши.

И тако нпр. и у сред престонице постоје и таква дечја забавишта, у којима раде личности које ни појма немају о правим забавиштима.

Приправни разреди су нешто уређивани, али свакојачко; вечерње и продужне школе немају прописаног програма, него се оставља да програм готово сваки учитељ смишља сам, и ако се зна, да сваки не уме добар програм саставити, нити сваки зна предавати све што треба у тим школама.

Уз то су вечерње и продужне школе необавезне, те у њих долази ко, кад и докле хоће, а отварају их и држе учитељи који хоће. (Они то чине махом ради оно мало хонорара, који се на крају године даје у виду награде).

А међутим је потреба ових школа очевидна. Један шк. надзорник лепо вели: да су основне школе без продужних као куће без кровова; а други констатује: да је велика разлика између оних младића који су само свршили основну школу и оних који су после још учили и продужну школу.

Сви пак надзорници констатују да је вечерњих и продужних школа мало и место да их је све више, сад их је мање него што их је било пређе, за време сталног надзора.

Кад се овоме дода да је по закону од 1882. г. било више петих и шестих разреда, по закону од 1898. год. доста грађанских и девојачких школа, а сада је само један једини пети разред у Београду, онда се види да смо у свему пошли назад, јер су народне школе биле повишене од 4 године на 6, па на 7, па су се онда вратиле на 4 године и то у времену, кад напредне државе већ нису задовољне ни са школовањем од 7., већ траже да народне школе трају 8 година.

Све су то питања код којих треба стати на озбиљно размишљати.

10. Похођење школа.

Има доста крајева за које се из надзорничких извештаја види, да је похођење школа уредно и без принудних мера, што значи да народ увиђа вредност школовања и радо шаље децу у школу. Има доста примера, где учитељи и шк. одбори муку муче како ће, због малог локала одбити децу коју родитељи школи доводе. Тако је нпр. у Азбуковици, а за ужички крај надзорник вели: школе су препуне, а било би ђака још више, да има локала. Појаве с једне стране врло лепе, али с друге — ружне.

Но док тако јављају надзорници из западних крајева Србије, у источним крајевима је сасвим обрнуто. Отуда има оваких извештаја: Школа нема довољно, а и где их има, у њима нема довољно ђака (заглавски срез). Велике су невоље због неуредног долажења ђака. Има више школа где долази само по 15—20 ђака (Њајина). Изгледа да народ више жели да се ослободи школе него војске (зајечарски срез).

www.unilib.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Оваке жалбе су највише из Источне Србије, али не ода свуд. Јер нпр. за бољевачки и хомољски срез надзорници веле, да је похођење школа било добро.

Овако слабо похођење школа осетило се нарочито после укинућа сталног шк. надзора. Јер су онда олабавиле власти, којима је дужност да нагоне неуредне родитеље, да децу уредно шаљу у школу.

Врло је мало надзорника који су нашли да су казне родитеља редовно наплаћиване; а врло многи јављају, да се казне те извршују врло споро или никако. И немарљиве председнике нема ко да принуди. Један нпр. председник, на питање надзорника: зашто тога родитоља ниси казнио? одговара: Нисам га могао добавити, а несаслушаног не могу казнити. Месец дана он „није могао добавити“ човек који је у његовом селу, а власт се тачно држи закона, да треба сваког прво саслушати!.. Клања се једном закону, да би други исмејао и за то му се ништа непријатно није десило.

Сем тога, казне за недолазак у школу су мале. Има случајева, да родитељи радо плаћају казну, као откуп да дете остане код куће. Неки отворено кажу, да им је јевтиније платити казну, него платити чобанина.

Ипак, кад би се казне ове брже извршивале, утицале би доста. Али и кад се хоће да изврше, процедура је дуга и приметна, те казне утичу слабо, а само отезање даје прилике, да се закон изигра на разне начине.

Тако је за основне школе, а за продужне се и не може нико кажњавати, те је још теже ђаке у школу скупити и у њој их одржати до краја године. Долази ко хоће и докле хоће, тако да учитељ често мора мољакати ђаке и родитеље, да би годину завршио и испит одржао.

Још једну неправилност треба овде поменути: на више места има ђака, који се по неколико година по књигама воде као ђаци и ако никако у школу не долазе. Не могу се исписати, а не могу се ни у школу натерати. Држећи се строго неких законских прописа, изиграва се сама ствар у суштини. Зато би требало како год ово рашчистити.

11. Издржавање школа.

Неуредно похођење је невоља многих школа, а неуредно издржавање скоро свих. Мали је број школа, које се могу похвалити, да су имале све потребе на време. И зато готово сви надзорници и учитељи управо запомажу од невоље, која долази услед недавања школског приреза.

Ево неколико примера из надзорничких извештаја:

УН И В Е Р З И Т Е Т С К А
Б И Б Л И О Т Е К А

Изддржаваће школа тако је, да често школа дође до издисаја, јер нема ни најпрече потребе (окр. рудн.)

Има школа, где ни 5 пара приреза није дато. Има школа где нема ни једне мапе, ничега другог, па ни судова за воду. (То је у срезу нишавском, где су шк. зграде већином добре, од 30, има 14 потпуно добрих. Народ, дакле, подигао добре школе, а овако их рђаво издржава! Пример чудноват, о ком треба мислити).

У једној школи ни за испит креде није било. Одбор је хтео купити у очи испита, али учитељ вели: кад целе године нисам имао, не хтедох ни сад. (Гружа).

Има и других примера, где је учитељ за испит зајмио креду од суседне школе; на другом месту учитељ је целе године куповао креду за свој новац, на трећем дугује одбор учитељу 50 дин. за школске потребе, на четвртом, петом, шестом по 200, 300, 500 дин, за станарину; тамо се опет распушта школа, што нема дрва за огрев, онамо наоколо шуме доста, а школско двориште неограђено и пред школом нема довољно дрва за гориво и т. д. и т. д.

Слично овоме је и са набавкама ђачких књига и др. потреба.

Обична је ствар да се у почетку шк. године за месец-два ради тек шта било у школи, докле се не добију књиге и друге потребе. Писање и цртање се и због тога занемарује и тек друге половине године обрађује.

И књижаре негде неуредношћу својом повећавају ову невољу, јер немају на време што школама треба. Било је случајева да ђаци неког разреда нису целе године писали извесна слова зато, што није било оних бројева писанака у којима су та слова. (А учитељ се бу-квално држао писанака!)

Увиђајући велику невољу школа и учитеља због недавања шк. приреза, шк. надзорници чине разне предлоге како би се у том могло помоћи. Једни предлажу да издржаваће школе чине срезови, други мисле да све то треба држава да узме на себе (чак један мисли да се држава треба да постара и за бољу храну ђака). Али већина надзорника предлаже: да школски прирез купе порезници, а они сваког месеца да дају школи дванаестину.

И одиста у овом смислу треба ову ствар регулисати. Али пре тога и после тога треба поћи од принципа: да се закону и наредбама *прибави потпуна важност и да сваки мора вршити закон*. Јер и најбољи закони и наредбе не вреде, ако се не врше. А ова садања невоља *не долази толико од рђавог закона, већ од рђавог вршења закона*. И треба се запитати: да ли држава треба да ретерира и да тражи друге обилазне путеве око оних, који су се испречили пред закон, или она треба да иде одређеним путем, па макар и да прегази те, који су се испречили, ако се неће уклонити, ни закону поклонити.

Још нешто има о чем треба размислити: Народ с љубављу тражио школу, са великим жртвама је подигао, а после јој не даје ни насушне потребе! Је ли се ту код људи обрнуло наопачке расположење и љубав према школи? Та то је њино, то је кућа деце њине. — Где год је такав случај, ту се, мора бити, нешто по средини испречило. А то нешто није промењена љубав народа према школи, него су се председник, кмет, учитељ завадили, српским инатом заинатили и „због комшије Николе и на Св. Николу мрзе.“ Отуда полази ово зло. У времену када се у Србији, тако рећи, све позавађало и заинатило, није ни ово чудновато, али зло јесте. И лечити га можемо само тако, ако му прво у очи погледамо и право име рекнемо, па га онда сузбијемо *сви*.

12. Учитељи и учитељице.

Сви шк. надзорници у свима овим извештајима говоре о спреми и интензивности рада учитеља у школи и ван ње. А о том налазимо у извештајима мишљења разна. Н. пр.

Једни веле: Српски су учитељи потпуно дорасли за позив свој, спреме и све друго већ имају, само им треба дати могућности за већи и бољи рад. Учитељи постижу стваран успех. По оценама се види, да су учитељи вршили свој посао на потпуно задовољство. Сви учитељи раде у духу педагошких принципа; куд и камо се одмакло од онога како је у осн. школи било пре 15—20 год.; сад је успех фактички, механизма нема, саморађа се свуда изводи. Код већине учитеља опажа се тежња за усавршавањем, чак томе теже и старији учитељи, који су пређе радили на другој основи. Учитељи се усавршавају, да их време не прегази. Учитељима не оскудева општа ни стручна спрема. Целокупан унутрашњи живот наше осн. школе одговара захтевима педагошке науке и потребама нашега народа. И т. д.

Други надзорници кажу: Учитељи се не труде да се усавршавају, мало читају, ретко имају зборове и већа, где би претресали шк. питања, јер већа и зборова после сталног надзора готово и нема. Учитељску спрему треба појачати нарочитим курсевима. Млађи учитељи су без довољно практичке, а старији без довољно теориске спреме. Учитељи раде и сад као пре више година, с том само разликом, што сад улажу мање труда него пређе. Многи старији учитељи раде више шаблонски, учитељице још више, а највише удате учитељице. Никаква наставна средства учитељи не спремају, већином то и не умеју, зато бих их требало на нарочитим курсевима у овом упутити. Има наставника, који су се запустили па ништа не прате и не читају. Старији учитељи су богатији искуством, али код њих опада енергија. И т. д.

Код оваких, скоро супротних, мишљења, где је истина? — Она је у средини, али ипак ближа другим него првим мишљењима.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

Изгледа још, да су многи надзорници у извештајима износили своје задовољство успехом, да би правдали број одличних оцена, који су добележили. Но има и интересантан контраст код једног надзорника, који вели: „Сви су учитељи из учитељске школе и радили су савршено и добро,“ а овамо је он давао строжије оцене него други, јер је дао више повољних него одличних. (Осим ако је ово требало да буде сагласно с тим што је тај надзорник добио оцену повољан.)

Вреди поменути и то, да се она прва мишљења, (како учитељи раде у духу педагошких принципа, и како настава одговара захтевима педаг. науке,) налази обично у извештајима проф. непедагога.

Полазећи од принципа, да од сваког добра може бити боље, (као што од зла може бити и горе) и гледајући како код др. народа и педагози и сами учитељи траже јачу спрему за учитељски позив; траже академску спрему, приређују универзитетска предавања и курсеве разне, не би требало ни код нас да буде друкче. Не би се требало успављивати похвалама и великим бројем одличних оцена. Поред свих 1700 петица, није код нас све како треба.

Све је ово о раду у школи, а о раду учитеља ван школе, налазимо у надзорничким извештајима оваке гласове:

За националну ствар не раде довољно ни учитељи, ни школски одбори. Рад у школи у опште је похвалан, а ван школе никакав: ни једне вечерње школе, ни једне продужне школе. нигде школске банте, нигде Зумборадничке Задруге; где је тога пређе било, сад је напуштено. Само се школски часови држе редовно, а све друго су напустили и учитељи и школске власти. Тако говоре надзорници из Крајине. А кад се овоме дода да тамо сад има доста школа које раде са 15—20 ђака, јер неуредне нема ко да принуди, онада је појмљиво зашто се из тог краја управо запомаже, да се што пре врати стални школски надзор.

Кад је говор о раду учитеља ван школе, треба поменути и ово кратко, али тачно мишљење једног надзорника: „Политичка боја и активност највише се цени и учитељи на то троше све време ван школе.“ — Тако је, али није то само код учитеља, него и код свих других. Што се цени, то се производи и на трг износи. Али треба једном стати и запитати се: може ли се Србија културно подићи и Српство сјединити само политиком и гласачком куглицом?

Не може се на овом месту прећутати ни то, што надзорници у извештајима помињу, да су међу учитељима самим и између учитеља и школских одбора чешће заведе. Ове друге долазе обично због рђавог старања за школу, а заваде међу учитељима често почињу и око каквих ситница. Али и то није само међу учитељима. Зар заваде нису по целој Србији и зар се све то цепа и завађа око каквих крупних или бар начелних, ма и ситних питања?

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Учитељи би могли бити криви више него други само зато, што нису изузетак у овој држави.

13. Школски одбори.

Окружни и месни школски одбори нису били свуда једнаки; а по ономе, што је напред изнето о старању за школу, види се да је било више лоших него добрих. Докле је један окружни школски одбор принуђавао месне одборе да у буџете уносе суме на извесне потребе, (на пр. крагујевачки одбор за књижице) дотле је други брисао и оно што је који месни одбор унео, а што је, можда, учитељ с муком успео био. И докле су једни месни одбори набављали све што школи треба, дотле други ни креду нису могли купити.

Зато мало надзорника има који у извештајима кажу: школски одбори су се добро старали за школу, или: добро су вршили своје дужности. А остали надзорници н. пр. веле: Школски одбори су држава у држави; не врше што се заповеди, не набављају што се нареди. Лепу нову зграду одбор је запустио толико, да кроз опала врата и стока може улазити у школу. Кад окружног школског одбора све је сведено само на администрацију, па и то иде врло споро и т. д.

Но у опште су жалбе на месне школске одборе много веће него на окружне. И често највеће заузимање окружног одбора пропадне што месни одбор неће да послуша, а полициска га власт неће да нагони. Зато неколико надзорника предлажу чак да се ови одбори укину: окружни због тога што је као непотребан посредник између министра и школа, а месни што је више од сметње него од помоћи школи.

Но о укидању школског одбора не може бити ни говора, нарочито у овом добу и народу демократском. Идеја о овим одборима добра је, јер народу треба дати учешће и иницијативе у старању за школу његову; али, дајући му то право, не треба му дозволити да изиграва дужности, које су у вези с оним правом.

У осталом већине надзорника се слажу у том, да ће школски одбори бити оваки каки су, докле год не буде сталног надзора.

14. Школски надзор.

Садањем школском надзору главни је задатак, да обиђе школе на крају године, да види успех и да забележи оцену. Колико оцене вреде и колко оне тачно казују стање рада и успеха, видели смо већ: а колико школи и учитељу може користити неко, који само један пут у години и само неколико сахати проведи у том месту, *а ни пре тога, ни ти после тога* нема никакве везе ни утицаја — о том би се могло више с пронијом него озбиљно говорити.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

У осталим, да је овакав школски надзор добар, усвојила би га барем још која држава; овако је то наш специјалитет, кога нигде у свету нема. И, што је најчудноватије, ми смо ово имали и као рђаво одбацили, а после као добро повратили, да сад опет констатујемо како не ваља.

Из овогодишњих надзорничких извештаја види се, да су готово сви за стални надзор. Против сталног школског надзора није се изјаснио ни један, само што неколицина њих преко тог питања прелазе ћутом, можда зато што су пређе били против сталног надзора, па им је незгодно сад признати своју заблуду, или држе да је још непоуларно то рећи.

Ево из надзорничких извештаја неколико мишљења о овом питању:

Грех је што је укинут сталан школски надзор. Није све учитељство било за то. У срезу Н. сем двојице сви остали учитељи су за сталан школски надзор. За овај крај треба одмах завести ма и привремено сталан надзор, само не остављати даље овако како је. Треба имати у окрузу неког, који ће сузбијати немарљивост општинских власти. Треба учитеље чешће и преко целе године упућивати, а не само о испиту. Сталан надзор је потребан ради тога, да би сви учитељи радили једнообразно, јер сад, и ако су сви спремни, опет не иду у једном правцу. Сваки је данас остављен самом себи и ради како ко зна; нема никог да упућује и уравњује. Сад је напуштено, што је пређе, за време ст. надзора, било (шк. баште, продужне школе и др.). Ако не буде сталног надзора, учитељи ће и даље радити како ко хоће, чекајући испит као неку непогоду, не баш опасну, јер је ипак повољна оцена сигурна, а она даје све. Учитељи раде добро, али је због других сталан надзор врло потребан. И т. д.

Што се тиче тога, какав стални надзор треба завести, о том на-лазимо овака мишљења:

При постављању сталних шк. надзорника треба гледати више на јаче познавање школе и њених прилика, него на већу стручну спрему. Најбољи су педагози, који су били и учитељи и старији учитељи. Стални надзорник треба да има више научне и спреме од подчињених му учитеља. Погрешно је мишљење да је за сталног надзорника довољно бити само старији и добар учитељ. Стални надзор треба вратити, али не као пређашњи, него с јачом спремом и треба мање администрације, а више упућивања.

Кад се овоме дода и то, да је министар просвете у више округа морао ослободити од рада у школи оне учитеље, који су деловође окр. школског одбора, онда се види, да и нагоминалност посла администрације траже засебно лице које ће се о школама старати.

Сви дакле разлози траже сталне шк. надзорнике ма у ком облику.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBG.RS

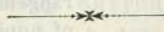
И укидање пређашњег сталног шк. надзора била је погрешка. Што је у њему било махна, могле су се поправити. Болесна рука се одмах не сече, него лечи. А многе махне пређашњег ст. надзора отпала би саме после нове политичке промене. Али онда, после једног реакционарног доба, учитељство беше огорчено против свега, што је у оном добу постало, па и против установа, које су начелу биле добре и потребне; а законодавци не умедоше то разумети, па одвојити оправдане од неправданих учитељских захтева, него задовољимо све; па укините и оно што је требало и држави и што је требало учитељству. Сад је, пак паметније погрешку признати, па поправити, него, стидећи се признања, подржавати и оно, што је очевидно штетно.

* * *

То је кратак преглед прошлогодишњих надзорничких извештаја. Из овога читаоци могу видети како је било стање наших народних школа 1906—7. школске године.

Овогодишњи школски надзорници ће из овога видети шта су прошлогодишњи надзорници г. министру доставили о народним школама, па ће попуниити и исправити, ако шта треба. А то је потребно колико ради тачнијег познавања стања наших народних школа, још више ради рефорама ових школа, на коме се послу сада ради.

Д. Ј. П.

ПРЕДГОВОР

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

НАУКА И НАСТАВА

РАСТЕЊЕ И ВАСПИТАЊЕ.

— АНТРОПОЛОШКО-ПЕДАГОШКО-ПСИХОЛОШКА ШТУДИЈА —

д-р Паја Радосављевић — Њујорк.

„Good teaching treats health as of importance comparable with intellectual progress. Good teaching takes account of the bodily conditions of pupils and cooperates with parents and public authorities for their improvement. — The teacher should first, know these bodily conditions in the case of each pupil; second, do what is appropriate to remedy them; and third, allow for them in arrangements for teaching and in estimates of pupils.“

— *d-r Edward Lee Thorndike* —
универ. професор педагогије у Њујорку

ПРЕДГОВОР

Кад човјек бестрасно размисли о данашњој Педагогији мора искрено рећи — „куд погледам свуд је тама“. Сви они цигли шпекулативни рецепти — који каткада и дивно звуче — све до данас не могуше ни зере поправити толике школске и социјалне инвалиде. Још да нема наслијеђених расних, племенских и породичних особина, да нема природног образовања индивидуе и народа — гдје би данас били и како би изгледали?

У данашњем стању Педагогије видимо у главном две струје. Једни до неба идеалишу и све и сва очекују од једног умишљеног

www.unin.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

психолошко-етичког система васпитања. Њима је све могуће. Њима је све у прогресу. Према њиховом мишљењу треба само идејалисати и поучавати а будућност ће златна бити. То је данашња немачка педагогија, а особито школа Хербартоваца. Други опет посве обратним путем иду. Они све наопачке виде. Њима су васпитне палице — трице и кучине. Осим природног васпитања они не познају ништа друго, а најмање шпекулативну Хербартову науку о души и науку о добром. Ово гледиште заступају многи француски и инглески мислиоци.

Ко има право? То је врло тешко одсјечно рећи. Лијепо је, идејалисати и пењати се у висине васионске; лијепо је и за похвалу је кад се човјечанство одвраћа од животиње и дивљег човјека, ал' није лијепо нити је практично (а особито у данашњем добу конкуренције) донкихотизам тјерати. А то је случај у првих. Према томе они нам не могу за углед бити. А други? Ни они! Јер и они имају исту толику дозу празноверице као и први, предајући све у руке „Мајке Природе“. Њима је човјек немоћно створење као и оно зрно пшенице; он је од главе до пете чигра ове вјечите силе, која је неприкосновена — *ex cathedra*. Ал', зар нам и сама историја човјечанства не доказује како се много и то још како много гријешило? Гдје је та природна палица да препријечи ове људске испаде?! Ко не осјећа моћ угледања, сугестије, индивидуалне инспирације, дома, друштва, државе, штампе, опћег и школског васпитања?!

Према нашем мишљењу обје ове струје на кривом су путу и ако дају многе добре сугестије. Држати средину врло је тешка ствар, тим тежа кад човјек до тог уверења долази само шпекулацијом. Ради тога и онолике мање или веће струје, што се крећу између ова два екстрема ове фракције по некој интуицији хоће да стресу са себе дугогодишње педагошке окове, ал' у исто вријеме или остају гдје су и били, или се изроде у сасвим нешто девето. Најпослије томе се не може ни замјерити, јер догод дијете не буде прави центар педагошке науке, и догод се буде о њему једнострано мислило — научне педагогије неће бити.

Вријеме је једном да се озбиљно и хладнокрвно бацимо на проучавање дјечије психо-физичке природе, па да на темељу знањствено сабраног материјала повучемо границе и моћ васпитања. Веља је потреба да откријемо „тајне“ дјечијег психо-физичког развића, да га сравнимо са одраслим људима и да научимо просто читати „хијероглифе“ његовог тијела и духа.

Овај мали рад има ту намјеру, да на темељу научних испитивања завири у ове „тајне“ и да у виду педагошких конзеквенција баци свјетлост на нови начин проучавања педагошко-дидактичких проблема.

Каквим духом дише овај чланак нек покаже његов :

САДРЖАЈ.

Глава Прва: Растење у висину и тежину.

I. Чињенице о растењу и облику.

II. Важност чињеница по психогенетичкој васпитној теорији.

Глава Друга: Растење дијелова и органа за вријеме адолесценције:

I. Физичко мјерење растења костију:

1. Руке, ноге, грудни кош и карлица

2. Растење главе

3. Абнормалности растења костију.

II. Физичко мјерење растења мишића.

III. Физичко мјерење растења срца и крвних судова.

IV. Физичко мјерење растења плућа.

V. Физичко мјерење растења мозга.

VI. Физичко мјерење растења коже и других дијелова.

Глава Трећа: Растење моторичке снаге и функција.**Глава Четврта: Физичко васпитање.**

I. Индустијално васпитање.

II. Ручно образовање.

III. Гимнастика.

IV. Спорт и сигра.

Глава Пета: Моторичка активност и духовна селекција.

Завршетак.

Глава Прва: Растење у висину и тежину.**I. Чињенице о растењу и облику**

Кривуља растења просјечне индивидуе у своме различитом ходу, паузама и деклинацијама означава рекапитулацију степена у еволуцији човјека. Ово растење индивидује, јединке, почиње још с пренаталним животом. Само герминална плазма у неку је руку бесамртна, или у толико самртна у колико може престати сама раса, Но, та бесамртна герминална плазма бива самртна с обзиром на живот индивидује, која свој сопствени живот даје свом покољењу. На тај начин индивидуја даје себи сатисфакцију, јер кулминује у крвном сродству и пропагира за своју специју.

Кад се једном оплоди та герминална ћелија она расте и дијели се у двоје без да сеператно стоје. Ова два дијела такође се дијеле па на тај начин и растење се наставља у геометријском прогресу. Тај ход растења кривуље понавља историја еволуције, почев од степена протозоа па до метозоа.

Целуларна теорија мора се попунити претпостављањем снаге, која се не може извести из ћелија. По свој прилици да оригинални узрок

еволуције расе не бјеше прирођен и специфички *nisus*, већ је лежао у борби за преживљавање оних, који су за околину били сходнији.

Ембрио рекапитулише у једном дану хиљаду љета расе. Наслијеђе тежи да економише временом па у збијеним формама пренаша крваво тешко стечено искуство расе на индивидују.

Растење овима испољава се у енормним постацима. Од импрегнације па до рођења кривуља рашћења мијења се. Тежина и дужина јајета највише расте у првом и трећем мјесецу. Од импрегнације па до рођења тежина расте око 905,600.000 пута. У том пренаталном степену опажа се жестока борба ћелија око хране. У овом грозном рату некоји гледају судбину дупља, бора и дијељења тијела. *Милман*¹ приписује све некротичке процесе слабој храни. *Вајсман*² опет приписује растењу смрт (што диференцира униформне мултицелуларне организме). Постанак костура, мишића, нервног система и т. д. прописује он старвацији (умирању од глади), која се показује у овој борби, па ради тога и образује различитост функције, што зависи од удаљености хране и потешкоће њезине.

При рођењу дијете има око $\frac{1}{3}$ своје мужевне висине, а $\frac{1}{20}$ своје мужевне тежине. У својој првој години дијете нарасте за 23 см. и 13 фунти, а у својој другој години само за 13 см. 4 или 5 фунти. У добу од $2\frac{1}{2}$ год. дијете постиже половину своје мужевне висине, а $\frac{1}{5}$ своје мужевне тежине. Од овог доба па до препубесценције растење напредује посве редовно. Ово напредовање траје до 13 или 14 године у дјечака, а двије године раније у дјевојчица.

Кривуља напредовања показује се и око 17. год., а кривуља ретардације (спорости) налази се око 10 године. У 18. години настаје одлучна ретардација и побољевања све то чешће бивају, око једне или двије године доцније настаје последњи потицај напредовања (или акцелерације). Практички, растење у висину престаје у првим годинама треће деценије људског живота. Влизанци спорије расту него ли друга дјеца. Њујоршки антрополог, *Д-р Франц Боас*³ пронашао је, да су првенчад већа, и ако влада противно мишљење.

Већина проматрача налазе најрапидније растење висине између 14. и 15. године. Кривуља растења мијења се у различитим народностима. Све до данас не постоји научно знање о растењу дјече испод 5. године, као и изнад 23. год.

Има много важних проблема у погледу на научне методе мјерења и вођења статистике. Многа генерализација о растењу стварала су се више на темељу изванредних (необичних) него ли на темељу типичних група. Тип је опет норма, за коју свака индивидуја у правој хо-

¹ *Mühlmann*, Über die Ursache des Alters, 1900.

² *Weismann*, Vorträge über Descendenztheorie, 1902.

³ *Boas*, Growth of first-born children (Science, 1895, свеска за април).

могеној групи тежи да се приближи и да се од ње удаљи. И у чистој раси просјечне особе треба да су најчешће, а остале се морају груписати око ових. Разумије се да постоје типови малих група или специја као што постоје и типови расе или генуса, родова.

Проучавање појединог детета или породице и свега оног, што се тиче њихових прилика, од веће је вриједности него ли штудија мјерења масе, чија је средина неопредјељена или непозната. Но, поред свег тога ипак је чудновато, да досадања проучавања индивидуја или великих група показују у главном исту карактеристичност у погледу на кривуље висине и тежине. Према нашем досадањем проучавању овога проблема могли би рећи, да међу учењацима постоји јединство у погледу ових пет ствари:

а.) у погледу на препубесценцију напредовања или акцелерације;

б.) дјевојчице се развијају једну до двије године раније него ли дјечаци;

в.) постоји лака депресија од 8. или 9. па до 10. или 11. године људског живота;

г.) постоји постепено опадање растења висине послје 18. или 19. године, а мало касније понајлак опада и растење тежине;

д.) постоји слаба депресија у добу кад дијете ступа на школски праг, а одмах послје настаје опет напредовање.

Таблица професора *Боаса*⁴ (оснивајући се на антропометријским мјерењима ђака у Бостону, Сент Лујзу, Милвоке-у, Вурцестру, Торонту и Окланду) показује ове резултате:

Таблица 1.

Редни број	Апроксимативно средње доба	Број проматрања	Д Ј Е Ч А Ц И			Број прома- трања	Д Ј Е В О Ј Ч И Ц Е		
			Просјеч- на ви- сина за сваку го- дину (у инчима)	Апсолут- ни годиш- њи при- раст (у инчима)	Постогак годишњег прираста		Средња висина за сваку го- дину (у инчима)	Апсолут- ни годиш- њи при- раст (у инчима)	Постогак годишњег прираста
1	5 ¹ / ₂ г.	1.535	41·7			1.260	41·3		
2	6 ¹ / ₂ »	3.975	43·9	2·2	5·3	3.618	43·3	2·0	4·8
3	7 ¹ / ₂ »	5.379	46·0	2·1	4·8	4.913	45·7	2·4	5·5
4	8 ¹ / ₂ »	5.633	48·8	2·8	6·1	5.289	47·7	2·0	4·4
5	9 ¹ / ₂ »	5.531	50·0	1·2	2·5	5.132	49·7	2·0	4·2
6	10 ¹ / ₂ »	5.151	51·9			4.827	51·7		
7	11 ¹ / ₂ »	4.759	53·6	1·7	3·3	4.827	53·8	2·1	4·1
8	12 ¹ / ₂ »	4.205	55·4	1·8	3·4	4.507	56·1	2·3	4·3
9	13 ¹ / ₂ »	3.573	57·5	2·1	3·8	4.187	58·5	2·4	4·3
10	14 ¹ / ₂ »	2.518	60·0	2·5	4·3	3.411	60·4	1·9	3·2
11	15 ¹ / ₂ »	1.481	62·9	2·9	4·8	2.537	61·6	1·2	2·0
12	16 ¹ / ₂ »	753	64·9	2·0	3·2	1.656	62·2	0·6	1·0
13	17 ¹ / ₂ »	429	66·5	1·6	2·5	1.171	62·7	0·5	0·8
14	18 ¹ / ₂ »	229	67·4	0·9	1·4	790	—	—	—

⁴ Boas, The Growth of Children (Science, 1892, XIX.)

Но, ова таблица показује резултате мјерења висине у ђака од $5\frac{1}{2}$ — $18\frac{1}{2}$ године. Американац *Д-р Хичкок*⁵ мјерио је нека растења 742 различита *штудента на универзитету* у Амхерсту (разреди од 1885—1901). Он је те експерименте чинио дванут у години и дошао је до ових резултата :

Таблица 2.

Редни број	Д О Б А	Број од сваке године	В И С И Н А		ТЕЖИНА	
			актуална (у mm)	постотак прираста	актуална у kg.	Постотак
1	16 година	30	37.23	2.15	8.01	14.51
2	17 >	134	70.76	1.15	5.30	9.23
3	18 >	244	13.12	0.70	4.56	7.41
4	19 >	153	7.99	0.43	3.18	5.49
5	20 >	73	7.69	0.50	3.31	5.29
6	21 >	49	6.40	0.34	2.87	5.60
7	22 >	27	5.22	0.29	3.98	5.34
8	23 >	12	4.92	0.26	2.03	3.15
9	24 >	13	3.30	0.16	1.92	3.02
10	25 >	7	4.28	2.42	3.67	6.18
Просјечно:			12.76	0.70	4.19	8.45

Много интересантних закључака извели су различити научњаци, односећи се на специјалне тачке о висини и тежини дјеце. Тако је на прилику *Бодик*⁶ пронашао, да су дјевојчице испод 58 инча лакше него ли дјечаца, а дјевојчице изнад 58 инча да су опет теже од ових (за неко вријеме). Онда висока дјеца постижу добу пубертета раније него ли ниска, а у доба од 11 година и дјечаца и дјевојчице расту врло слабо.

Проучавања милвошке дјеце⁷ тврде, да су дјечаца до 12 године виши а до 13 год. тежи него ли девојчице. Ове су више и теже од 13—15. године, но мало затим оне су опет ниже и лакше. Дјевојчице већином престају да расту у својој 17. години.

*Борк*⁸ је на темељу података о тежини свију мјерених ђака у Бостону (24.500), у Сент Луизу (34.500) и Милвокеу (9.600) — дакле свега 69.000 дјеце — саставио ову таблицу, где је број ђака сваке добе пропорционално узет из ова три града :

⁵ *Hitchcock* The results of anthropometry as derived from the measurements of the students in Amherst College, 1892.

⁶ *Bowditch*, The Growth of Children, 1879.

⁷ *Peckham*, The Growth of Children. 1881.

⁸ *Bürk*, Growth of children in heights and weights (American) Journal of Psychology, 1897—1898, IX.).

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Таблица 3.

Редни број	Доба у годинама	Д Ј Е Ч А Ц И			Д Ј Е В О Ј Ч И Ц Е		
		Просјечна тежина сваке добе (у фунтама)	апсолутни годишњи прираст	годишњи прираст	просјечна тежина сваке добе (у фунтама)	апсолутни годишњи прираст	годишњи прираст
1	6 ²	45.2	—	—	43.4	—	—
2	7 ¹	49.5	4.3	9.5	47.7	4.3	9.9
3	8 ²	54.5	5.0	10.1	52.5	4.8	10.0
4	9 ¹	59.6	5.1	9.3	57.4	4.9	9.3
5	10 ¹	65.4	5.8	9.7	67.9	5.5	9.6
6	11 ¹	70.7	5.3	8.1	69.5	6.6	10.5
7	12 ¹	76.9	6.2	8.7	78.7	9.2	13.2
8	13 ¹	84.8	7.9	10.3	88.7	10.0	12.7
9	14 ¹	95.2	10.4	12.3	98.3	9.6	11.9
10	15 ¹	107.4	12.2	12.8	106.7	8.4	8.5
11	16 ¹	121.0	13.6	12.7	112.3	5.6	5.2
12	17 ¹	—	—	—	115.4	3.1	2.8
13	18 ¹	—	—	—	114.9	—	—

Већина аутора слаже се у томе, да дјевојчице имају већу висину него ли дјечади у доби од 11.—14. или 16. године. Дјевојчице обично показују периоду врло рапидног растења; те се период у женских јавља раније него ли у мушких. Примјетно растење у добу пубертета опажа се у дивљих народа као и у нижих животиња. Некоји мисле, да овака аналогија постоји и у царству биљака.

Од свих појединачних мјерења најважнија су и најинструктивнија су мјерења висине у погледу на индивидуално здравље и опће развиће. Висина и хоризонталне димензије расту независно, а може бити и противно.

Мјерења тежине такођер су корисна, али тежина расте често пута са опадањем важног везива, па ствара маст и воду. Док се висина, опће речено, никада не губи, то се тежина јако мијења. Разумије се да растење висине без симетрије и пропорције није увијек добит. Друштва за осигуравање нарочито пазе на људе, који су високи и танки. Тежина највише расте од августа до децембра, а висина од марта до августа. Децјаци најспорије дебљају кад им је растење у висину најбрже и — *vice versa*.

У подацима мора се у обзир узети и локална температура. Опће је правило, да дјеца с пролећа расту а с јесени дебљају. По свој прилици, да се дјеца према овом закону морају развијати у висину и тежину и кад промјене мјесто свога обитавања. Одрасли по свој прилици да бивају виткији кад дјеца расту у висину. Дјеца највише једу од децембра, постижући свој максимум у марту.

Паузе у растењу висине и тежине могу бити периоде прогреса унутрашњег прилагођивања. Оне се не морају узети као знаци слабости. За вријеме сваке оваке паузе новообразоване ћелије, ткања

могу постићи хармонијску интеракцију и компензацију. Ако је растење у било којој периоди неприродно споро услед тешких услова, то се оно може доцније компензовати с рапидним напредовањем у неочекиваним периодима. Но, по свој прилици растење је тада најкорисније, кад се нормално јавља у своје вријеме. Доба престајања растења у висину врло се разлито процењује, па се због тога све до данас не може ништа позитивно о том рећи.

У својим испитивањима на кадетима у Анаполису *Др. Бејер*⁹ је пронашао, да виши дјечаци најбоље врше своје гимнастичке вјеббе, а ниски опет дуже расту него ли ови. Испитивања некојих американских колеџа тврде опет, да високи дјечаци расту доцније него ли ниски. *Хичкок*, у своме поменутом испитивању, доказује, да у 26. години висина скаче за $\frac{1}{10}$ једнога инча (а инч износи од прилике 2.5 центиметра).

*Др. Сарџент*¹⁰ (Харвард) тврди опет, да мушки расту у висину до 23. а у тежину до 50. године. Тежина расте послје 25. године или је абнормално стаје или је скупљање карбона за позније доба. Лица, која се најмање вјежбају најмање и расту. Али, и она лица, која се највише вјежбају, не расту највише. Сва ова питања могу се потпуно ријешити на темељу што већих и научних података.

Без сумње, да ће нове методе и финија мјерења хране, хемијских производа, екскрета и т. д. много учинити за боље и тачније схваћање растења. Но, тешка је ствар упознати праве и најглавније узроке унутрашњег тјелесног растења, као што су на прилику тежина ткања, органа и т. д.

Растење је у главноме формација нових ћелија из гранула (зрнашца), или ћелијично растење у обиму (величини). Други фактори, што изгледају да су право растење јесу погрешке, које се могу елиминисати. Добивање и губљење у вишим плановима физиолошког живота права су испитивања и у њима се човјек највише вара. Штудија умора и све оно, што знадемо о метаболизму, поткрепљује ово гледиште.

Статура или стас сматра се као ствар, која је фундаментално детерминисана расом. Женске се више приближују човјеку дивљих него ли цивилизованих народа. Својевољни емигранти — тврде некоји аутори — вишег су стаса него ли они, који дома остају. Долихокефалне расе (т. ј. расе с дугуљастом главом) вишег су стаса него ли брахике — фалне (или расе округласте главе) и показују већу енергију — имају већу цивилизацију него ли ове.

Већина људских створења имају висину између 5 и 5.10 стопа (= 3,048 m) кад су у одраслом добу. Ниже животиње варирају куд и

⁹ *Beyer*, The Growth of United States naval cadets, 1895.

¹⁰ *Sargent*, Report on antropometric measurements. A shedule of measurements with directions for making them. 1886.

као више од своје средине, просјечне висине него ли више. *Бодић*¹¹ је пронашао, да су младићи американских колеџа већи него ли инглеских. Варошки живот умањава стaturу или висину. *Пикхем*¹² је пронашао, да пород од немачких и американских родитеља показује наклоност, да буде тако исто висок као родитељ већег стаса. Падање висине усљед сиромаштва опажа се у Инглеској и Италији, а донекле и у Сједињеним Државама Америке. Дјеца из бољих фамилија вишег су стаса и тежа су него ли дјеца сиромашних родитеља. Виши и тежи свијет показује веће напредовање, па према томе и напредни родитељи имају вишу и тежу дјецу. Тешко је рећи, која храна доноси највеће користи. Изгледа да боља врста хране повољније дјелује па растење.

Што се тиче ефекта климе и температуре на растење, он се још није довољно испитао. Овај је проблем врло тешко изоловати од рада, хране и одмора.

Постоји читаво коло оптимиста, који мисле, да се бољом методом живљења и образовања може раса унаприједити у погледу на њезину висину. Невјероватно је да се маркантне промјене у просечној висини могу опасити у краткој перијоди. Осим тога ми не можемо онако олако претпоставити, да је већа висина повољнија, а поготово у добу, у коме је суперијорност мишића и костију од мање користи него ли суперијорност можданог функционисања.

Зар не би боље било кад би кривуља растења била права линија? Зашто не, јер ми мјеримо само висину и тежину, а о унутрашњем растењу знадемо врло мало.

Да ли треба тежити за што већим спољашњим растењем? Да ли су виша дјеца, заиста, суперијорна или су само за то преимућнија што их други тако чине, па им према томе развијају и њихову снагу и моћ? Но, некоји су аутори пронашли, да дјеца високог стаса нису најбоља. Ове су чињенице, дакле, још слабо познате да се о њима може рећи што позитивно. *Гелтн*¹³ је пронашао, да су виши људи мање даровити него ли нижи.

Цинови такођер показују у опште дефекат у извјесном степену. Још се није доказало, да већи мозак значи суперијорност. Многе војничке власти узимају радије ниже или просјечно високе регруте (способнаке) него ли јако високе. *Бејер*¹⁴ мисли, да за просјечном висином треба тежити. Кад би све вође раса биле високи људи, то би

¹¹ *Bowditch*, The Growth of Children, studied by Galton's method of percentile grades 1891.

¹² *Peckham*, Various observation on growth, 1882.

¹³ *Galton*, Family Likeness in Stature (Proc. Royal Soc. of London, sv. XI).

¹⁴ *Beyer*, The Relation between Psychique and Mental Work, 1900.

www.uns.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

значио, да се прогрес састоји у напредовању висине. Осим тога овај факат потиче од предрасуде, која се оснива на ранијим ратним приликама. Од два човјека који су подједнако способни у сваком погледу онај с вишим стасом обично се тражи у професионалним позивима. Узрок овом резонувању на сваки је начин остатак из добе, кад је милитарска храброст играла главну улогу. Генеза и индивидуализације послије извјесне тачке стоје у обратном односу једно напрема другоме. Цинови и монструми у људском свијету и животињском царству показују ниску генеративу, стваралачку активност.

II. Важност чињеница по психогенетичке васпитне теорије.

Пошто смо у кратко споменули факта о растењу и облику да погледамо сада њихову важност по психогенетичке васпитне теорије. Како да се протумачи оно универзално опадање растења пред добом пубертета и скакање растења у ранијим годинама? Још ниједан учењак није озбиљно покушао да протумачи зашто дјевојчице прије постижу своје максимално растење него ли дјечаци. Један је рекао, да је то случајна појава. Други онет тврди, да је сама природа тако удесила па су женске са својим већим функцијама и више него ли мушкарци. Аа' ствар је баш обратна: опћи је закон природе, да жена није виша од човјека, па се на тај начин не може растумачити човјечије држање и његов рад.

Таласаста облик кривуље растења непобитан је факат. Но, тај факат још није протумачен. Пошљедње хипотетичко тумачење јесте ово: ако се човјек развио од животиње до дивљака, изгледа да је вјероватна ствар, што знадемо о примитивним расама, палицизму итд., тј. да је женскиња — чим је постала надражљивија, примамљивија — и прва била, која се прије времена оплођавала и то на рачун претјеране сексуалне страсти мушкараца. Због тога се и морају претпоставити материнске функције прије него је природа усавршила њезине препарације.

Кад су створене институције за развиће људске цивилизације, њихови захтјеви за фертилизацију касније су се одгодили. Због тога развој ћелија, што корешпонује са раним надражењем репродуктивне функције, може се подврћи употреби соматичког растења. Устручавање мушкараца и женска стидљивост претварају с тога пробуђену виталност у напредовање висине женског пола.

Осим тога и природно одабирање (натурална селекција) много заштићава више женскиње у овој новој цивилизацији у колико су се оне у добу своје жетине могле најбоље бранити од агресивности мушкараца. На тај начин оне су надживљавале друге женскиње (тј. женскиње, које се нису могле бранити) и постизавале свој већи мускуларни развој на рачун погодности одложеног материнства.

Разумије се да васколико напредовање у соматичком растењу и индивидуализацији не потјече од сузбијања сукцесивних модуса репродуковања, нити ток кривуља растења потпуно одговара као онтогенешки корешподенти древном филетичком напредовању у коме је одлагање репродукције избило на површину у соматичком развићу. Многе од ових кривуља мора да су старије него ли сама сексуалност.

Кад индивидуја пролази некоје степенe, у којима је раса некада осјећала дубоко репродуктивно надражење, што је послије устукнуло кад је настало напредовање филетичке зрелости, онда је у индивидује „подбадана“ свака ћелија с таком енергијом, да је то утирало пут за нову фазу растења и функције.

Толико о „напрасној“ акцелерацији или напредовању. Но, сад настаје питање, шта ће рећи рекапитулација дугих периода ретардације или успоравања између 8 или 9, и 10 или 11 године? Та периода не само да представља паузе прије прољећа, него она репрезентује и вријеме равнотеже између фундаменталног растења великих костију и мишића, као и секундарно развиће малих и више периферијских дијелова и функција.

Дјечак је у овом добу врло добро адаптован на своју средину и у погодној клими могао би живјети врло независно од родитеља, хранећи се сам као каква млада животиња.

Та фаза индивидује можда одговара дугој мајмунској, пигменској периоди, у којој је раса живјела више у сталном и утврђеном односу напрама свијету. То је у неку руку био рај, у коме су функције расе биле врло zgodне за тадашње прилике. Раса се тада добро осјећала, па је настојала, да ту своју блаженост што више очува. Баци, који бјегају од школе, злочинци, говедари и у опће настири, показују тенденцију за повраћањем у овај блажени живот.

Многи утјецаји иду против овог ниског плана и настоје да створе већи облик. А ти су:

- 1) Природно одабирање даје најбољу храну и жене онима, који су највиши.
- 2) Сељење у оштрије климе одабира јаче.
- 3) Борба против дивљих животиња одабира јаче и високе људе.
- 4) Долазак оца у фамилијарну сродност утјецао је повољно на развиће.
- 5) Пошто младост радо тјера „шпортове“, то су се виши типови (услед опће несталности организма) одједанпут могли развити, кад се моментално промјенило стање услед горњих узрока.

Нови човјек, који је прије свог младићког доба овако развијен, у истину је прави надчовјек, кад се сравни са својим прецима.

Дјечаци од 10 године свога живота заједнички живе и један другог разумевају. Пред одраслим људима они се устежу, сматрајући их као

бића другог реда. Наравно, да је данас немогуће доказати, да је раса икад била као што је то сада дијете од 10 година. Ал' наука има већ доказа, да је коњ филетички био једном кунић, па лисица, послѣје тога овца, а иза тога магаре итд.

Релативна величина и доба времена репродукције мора да је чињеница и у погледу на људску величину. При питању о човјечијој еволуцији не мора се задржавати само на растењу његова тијела, већ и на чињеницама о његовом психичком развићу, које исто толико откривају његову далеку сродност са природом.

Према нашем мишљењу васпитне теорије морају проматрати човјека у сродности с његовом васколиком околином. Ми га морамо студирати у односу напрама његовом претходном напредовању и вјеровати, да је он и дан дањи у прогресу.

Држећи се биономичког закона дјечије растење значи биће, које је натоварено палеоатавистичким квалитетима и то у духу, који више нагиње *Вајсманизму* (ембрионално је растење такође овако), јер је напредовање пубертета релативно неоатавистичке природе. Према томе чим се више показују старији родитељи у репродукцији, тим се мање сталније пренашају карактери на њихову дјецу, па се због тога и слабије насљеђују инстинкти (нагони), а могућност слободног развића бива све то већа.

С тога доба адолесценције или младости, које одговара највише савреном степену репродукције, образује залог доброг обећања по васпитање, васпитање, које тврдо вјерује у могућност, да се еволуција човјека може контролисати и изваћати на пут све то вишег степена живота.

При свршетку ове главе још једну ријеч. Између висине и тежине тијела постоји извјестан однос. На то би требали и наставници да обраћају своју пажњу. Баке, кад се налазе у перјоди рапидног растења не треба гњавити силним учењем. Ако се у ког ученика или ученице опажају какве аномалије треба измјерити њихову висину и тежину и увјерити се, да ли је однос између овог двога пропорционалан. То може сваки наставник учинити. Као мјерило *нормалног растења људског* нек му послужи ова таблица:

Таблица 4.

Редни број	Д О Б А	Дужина тијела у см.		Тежина тијела у кг.	
		Мушки	Женске	Мушки	Женске
1	Новорођенчад	50	49	3·1	3
2	1 године	69·8	69	9	8·6
3	2 године	79·1	78·1	11	11

Редни број	Д О Б А		Дужина тијела у см.		Тежина тијела у кг.	
			Мушки	Женске	Мушки	Женски
4	3	године	86·4	85·4	12·5	12·4
5	4	»	92·7	91·5	14	13·9
6	5	година	98·7	97·4	15·9	15·3
7	6	»	104·6	103·1	17·8	15·7
8	7	»	110·4	108·7	19·7	17·8
9	8	»	116·2	114·2	21·6	19
10	9	»	121·8	119·6	23·5	21
11	10	»	127·3	124·9	25·2	23·1
12	11	»	132·5	130·1	27	25·5
13	12	»	137·5	135·2	29	29
14	13	»	142·3	140	33·1	32·5
15	14	»	146·9	144·6	37·1	36·3
16	15	»	151·3	148·8	41·2	40
17	16	»	155·4	152·1	45·4	43·5
18	17	»	159·4	154·6	49·7	46·8
19	18	»	163	156·3	53·9	49·8
20	19	»	165·5	157	57·6	52·1
21	20	»	167	157·4	59·5	53·2
22	25	»	168·2	157·8	66·2	56·8
23	30	»	168·6	158	68·5	58

Глава друга: Растење дијелова и органа за вријеме адолесценције.

Да видимо каква су мјерења и појединих дијелова и органа. Ова се мјерења често пута могу предузимати само на мртвацима. Подаци су још врло слаби да би се могло извести коначно генерализације.

Дијелови тијела не расту у подједнаком односу. Кад би они, заиста, тако расли дјечко би био монструм одраслог типа: са енормном главом, сувише кратким ногама и рукама, предебелим тијелом и предугим трупом. *Фирортова*¹⁵ таблица релативног растења дијелова и данас је од најбољих што постоји:

Таблица 5.

Редни број	Дијелови	Пута	Редни број	Дијелови	Пута
1	Гестикли	60	11	Бубрези	12
2	Мишићи	48	12	Кожа	12
3	Гуштерача (панкреас)	28	13	Пљувачне жлијезде	10·7
4	Костур (скелетон)	26	14	Кичмена мождина	7
5	Плућа	20	15	Тироидне или коталачке жлијезде	4·5
6	Стомак и алиментарни канал	20	16	Мозак	3·7
7	Слезине	18	17	Око	1·7
8	Цигерица	13·6	18	Супрарентална опна	0·9
9	Оварији	13	19	Грудна жлијезда или тимус	0·5
10	Срце	12·5			

¹⁵ *Vierordt, Physiologie des Kindesalters in C. Gerhardt's Handbuch der Kinderkrankheiten, 1877. I. св.*

Мишићи расту од рођења па до доба зрелости — 48 пута; костур — 26; плућа — 20; стомак и цревни канал — 20; дигерица, срце, бубрези и кожа — 12 до 13; мозак — 3·7; око — 1·7 пута. Тијело као целина расте око 20 пута. Многи рудиментарни дијелови (*Видерсајм* их је многе описао) деклинују и онда посве нестају.

Пренатално растење показује сличне промјене у пропорцијама дијелова, само што је оно веће (*Терагологија* је наука, која се бави са абнормалним растењем и деклинацијом дијелова). Ове промјене у пропорцији не налазе се само у интерналних димензија, већ и у екстерналних као што су дужина мишице руке, ноге, ширина главе, леђа, кукова и т. д., што нам показује 6. и 7. таблица, износећи према *Цајсинг-Фирорту* апсолутно растење у дужину и ширину (све у центриметрима):

Таблица 6.

Редни број	РАСТЕЊЕ У ДУЖИНУ	Доба у годинама					Тотално растење до 15. године	Даље растење	
		При рођењу	0-3.	3-6.	6-9.	9-12.			12-15
1	Вертекс до орбиталног обода	6	2·6	0·9	0·1	0	0	3·6	0·1
2	Орбитални обод до грљана	6	4·4	·9	0·2	1·1	0·6	8·2	1·5
3	Грљан до рамена	3·9	4·7	1·4	0·7	1·3	1·4	9·5	2·2
4	Рамена до кука или сохе	8·3	6·8	1·7	0·5	1·3	2·1	12·4	4·5
5	Мишица	6·6	9·3	3·3	3·6	0·6	3·5	20·2	2·2
6	Лакат	7·5	8·0	4·4	4·6	—	2·3	—	—
7	Шака	6·0	4·2	0·7	2·2	—	1·9	—	—
8	Мишица, лакат и шака екупа	20·1	21·5	8·4	10·4	(1·3)	7·6	49·2	6·9
9	Кук до колена	15·2	14·7	9·3	7·9	4·9	8·1	41·9	6·1
10	Колено до табана	9·1	13·3	4·6	1·6	2·4	5·8	27·7	3·9
11	Дужина ноге	8·1	5	3	1·5	2·5	4	16	1·9

Таблица 7.

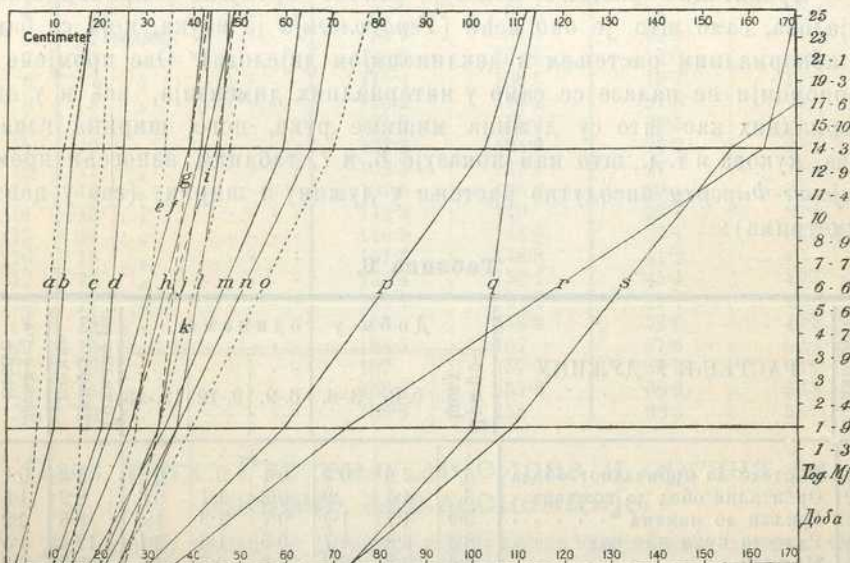
Редни број	РАСТЕЊЕ У ШИРИНУ	Доба у годинама				Тотално растење до 15. године	Даље растење	
		При рођењу	0-3.	3-6.	6-9.			9-15.
1	Глава	9·7	2·7	1·2	0·6	0·3	5·3	1·4
2	Врат	6·6	0·6	0·8	0·8	0·3	2·5	2·8
3	Рамена	13·7	9·3	3·8	5·2	4	22·3	14·4
4	Грудни кош у правцу прекордије	10·5	5·5	2·6	3·8	3·6	15·5	5·2
5	Ведро у правцу троструке израсли	10·5	1·8	2·4	4·0	2·8	17·3	6·2
6	Највећа ширина листа	3·3	3·3	0·6	0·7	1·3	5·9	3·4
7	» » ноге	3·3	2·7	1·4	0·6	1	5·7	0·6

Слика под бројем 1. комбинација је двије *Фирортове* таблице¹⁶ и то на темељу *Лихарзових* мјерења показује деветнајст димензија за

¹⁶ *Vierordt, Physiologie des Kindesalters, 1877. стр. 271. и 274.*

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

четири доба, т. ј. при рођењу, једна година и девет мјесеци, четрнајст година и три мјесеца, и двадесет и пет година. Ово је нацртано у скали тако, да полазећи од лијеве вертикалне линије дистанције уздуж хоризонталних линија су у сваком случају једна петина дистанција у просјечне индивидује:

Слика 1.

Тумачење мјерења просјечног растења: а = нога; б = врат; с = горња половина главе; д = дужина лица; е = трансверзални дијаметар главе; ф = глава; г = дијаметар главе, од сриједица ка остраг; х = грудна кост или стернум; и = лакат; ј = дубљина прсију; к = абдоминални (трбушни) обим; л = дужина главе; м = мишица; н = ширина мушког бедра и рамена; о = ширина женског бедра; р = дужина руке; q = обим главе; г = дужина ноге; s = експанзивност торака или грудног коша. —

Хестингов¹⁷ уџбеник за физичко мјерење (најбољи од своје струке) закључује, да чим се више индивидуја приближава средњем развићу висине, тим ће се више приближити апсолутно нормалној симетрији у своме цјелокупном развићу.

Врло мали број дијелова тијела расте постојано у једној те истој особи, и варијације су веће за различите дијелове у једне те исте особе. Лица, која расту посве подједнако у опћим мјерењима (висина и тежина) могу по све различито да расту у дијеловима и органима. Мозак у истину заостаје у своме растењу прије пубертета, јер кукови, мишићи и многи органи расту у врло већем односу.

¹⁷ Dr Hasting, Manual for Physical Measurements, with anthropometric tables etc, 1902.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Пубертално растење врло је опће. Његове енергије концентришу се око извјесних дијелова, а развиће дијелова показује извјестан ред поред опће сличности. Психичко је развиће у овом погледу аналогно и штудија овог реда од огромне је важности по Научну, Егзактну Педагогију.

Различити дијелови имају своје независно растење, доба зрелости и старости. Бубрези су највећи у 20., мишићи, цријева, костур и цигерица у 40., срце и плућа у 70. години. Тако барем тврде стручни људи. Ред развоја органа поред основног закона рекапитулације не иде увијек паралелно са редом њиховог филетичког развића.¹⁸

У данашњим приликама расправљања о преформацији и епигенезиу можда би се могли сложити с *Вајсмановом* хипотезом у ранијим степенима, а у каснијим могли би се држати браће *Хертвига*.¹⁹ Све што би могли претпоставити јесте то, да постоје неоатавистички фактори и да се каснији дио сваког индивидуалног живота карактеристичне више са еволуцијом стечених особина.

Дискусија, да ли су сви психички квалитети предетерминисани и да ли постоје само промјене алтерације најслијеђа услед испадања некојих модуса реакције, што проузрокује развиће други, с једне стране, или да ли су те физичке каквоће квалитети какве праве природене неодређене способности и какве латентне енергије, што се морају само надражити и покренути, с друге стране, — та дискусија наличи *Локвовом* умовању о природеним идејама, како по своме парадоксу тако и у своме решавању.

Несталност каснијих степена може бити да је предетерминована, но, сама несталност факат је који нас се највише тиче. И та несталност очито не корешпонује с ранијим степенима, већ само с каснијим степенима индивидуалног и филетичког развоја.

Прије него што пођемо на излагање специјалних физичких мјерења да изнесемо врло добру слику о растењу тијела као цјелине и о његовим специјалним екстерналним димензијама. Та је слика од Француза *Годија*²⁰, који је настојао да сам определи адолесцентни типус (лик) у различитим пубесцентним годинама и то на темељу 36.000 мјерења на стотину француских ученика, пратећи их индивидуално од 13. до 18. године живота. При срањивању оних осамнајет „*points de repère*“

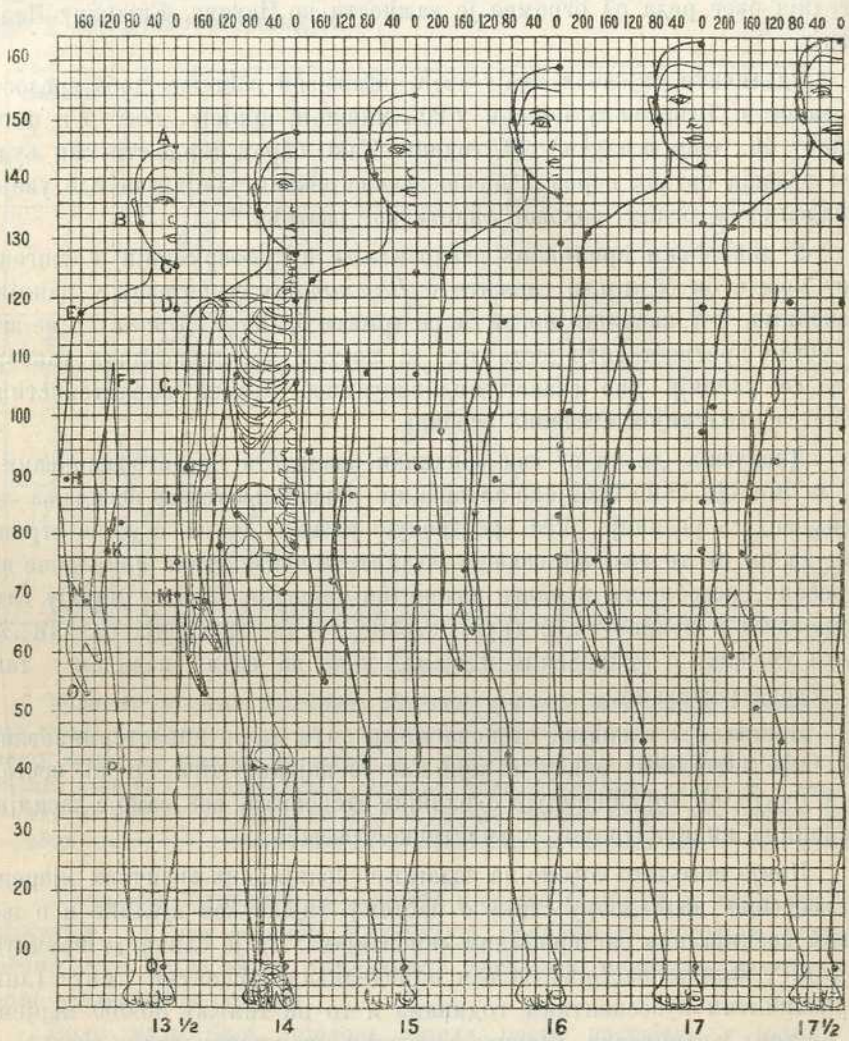
¹⁸ Како је гледиште овог неегзактног паралелизма види: D-r Hale, Adolescence, I. свеска 56. страна.

¹⁹ Oscar & Richard Hertwig, Experimentelle Studien am tierischen Ei, 1890.

²⁰ Godin, Recheres Anthropométriques sur la croissance des diverses parties du corps, 1903.

www.unin.rs овдје су репрезентовани са тачкама, а промјене пропорције могу се локалисати и измјерити на милиметричкој скали. То нам показује слика под бројем 2.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Слика 2.

Тумачење: Бројеви на десној вертикалној линији (10, 20, 30... 160) означавају центиметре; бројеви на горњој положеној линији (0, 40, 80, 120, 160 и 206) показују милиметре, а бројеви на доњој положеној линији (13¹/₂, 14, 15, 16, 17 и 17¹/₂) представљају године. —

I. Физичко мјерење растења костију.

У растењу костију обртакни систем јавља се прво у кичмењака (вертебрата), како оногенетички тако и филогенетички (први прена-

WWW.UNI
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

тални мјесец). Удови се показују куд и камо касније а мање кости још доцније. Раније и фундаменталније кости јављају се прво и слабије дају јамства за повриједу и рђаво образовање. Ово поткрепљује гледиште, да су палеоатавистички степени сигурнији и сталнији него ли неоатавистички. Разумије се да и овдје има изузетака.

Око добе пубертета кости јако расту и очвршћавају. 223 кости и 316 мишића образују 0.726 дио тежине одраслог човјека. Скелет или костур тежи 13% тијела при рођењу, 23% у добу зрелости, а деклинује касније како у апсолутном тако и у релативном погледу.

Однос висине кад се сједи и висине кад се стоји много је интересовао антропологе па многи вероваху, да се овај однос правилно мијења у свакој перијоди живота.

Положај сједишта за равнотежу тијела варира у своме односу напрама дијеловима, исто тако као што се мијењају и тачке бисекције у висини. *Мун*²¹ мисли, да су ноге сразмијерно дуже у 15 год. него ли у 11 или у мужевном добу. *Бодик* опет вели, да су жене дужег тијела него ли људи. Некоји сумњају у ово. Можда су женске с дужим тијелом боље мајке, а женске с кратким тијелом показују декаденцију.²²

1. Руке, ноге, груди кош и карлица.

Удови се развијају прије карлице и пекторалног појаса, што држи ове. Које је пубертално напредовање аналогно овоме реду још је непознато. Испруженост између врхова највећих прста руке нешто је мања него ли дужина тијела и то скоро за све године живота. Голеница (цјеваница) је често пута савијена остраг близу свог горњег краја, а површина њезиних зглавкова је проширена и нагнута. Ово одговара примитивном чучању прије него што су се употребљавале столице.

Релативна висина кољена мијења се за вријеме перијоде активног растења. Ноге расту брже у свом горњем дијелу (бедро, стегно, бутњача). При рођењу нога је тако коса, да само спољашњи крајеви тичу под. Лопатица, кључњача и горња ребра филогенетички су погнута. То можда потјече од усправне позиције. Вратна ребра постају абнормално размакнута и горње ребро почиње се дегенерисати. Једанајесто и дванајесто ребро јавља се тек у рудименталном облику.

Грудни кош спљоштен је сприједом напрама стражњој страни и раширује се са стране чим је почео човјек да усправно иде. Та се фаза огледа од дјетињства па до добе зрелости. Мјерења прса показује да нешто мало напредују од 10—12 године, свој максимум постижу у 15 год. а напредују до 19 године.

²¹ S. B. Moon, Measurements of the boys etc, 1892.

²² Сравни: Hall, Adolescence I. св. 1904. стр. 61—65.

Деца имају најдубља прса. Опсег прса је обично подједнак висини кад се сједи, и то у раним годинама. Појас карлице понајлак расте напрама кичмењачи док центар теже не показује тенденцију на ниже. Регијон карлице, а нарочито регијон карличног појаса, знатно показује промјене у добу пубертета. Потпуно карлично развиће често се пута опажа у женских од 20 година. Сполне разлике у овом су погледу неједнаке.²³

2. Растење главе.

Растење лица даје много сугестије. Рибе као и тице показују врло слабу експресију. Покрети уха испољавања су унутрашњег живота у многих животиња. У других животиња ова се испољавања огледају у покретима репа, служи и других лучења. У вишим степенима развија се мозак, вилице и нос.

Однос срца и респирације показује врло маркатне психичке степене. Зјеница и глас су деликатна испољавања душе. Црвен и бледоћа, држање главе, мобилност носних дупљи, као и чела и уста, сугерира нову и потпунију физиогномију.

Многа мјерења лубање и њезиног растења чињења су без да су довела до каквог знатног генералисања. Дужина лица варира у растењу при различитим перијодама. Облик главе релативно се не да промјенити климом и храном.

Најбоља мјерења главе тичу се односа између дужине и ширине главе. Древни Европљани бјеху долигокефални или с дугом главом. Брахицефалне (округласте) главе дошле су из Азије. Мијешање ових двају врста глава проузроковало је вријење у цивилизацији.

Славени су више брахикефалне главе. Да ствар буде што потпунија и сигурнија морају се предузети овака антропометријска и крахиолошка мјерења. Осим нешто руских и пољачких испитивања Славени и дан дањи не могу пред научним свијетом ништа о себи рећи у овом погледу. Ми Срби и Хрвати, као и остали Јужнославени, ни јоте не можемо рећи о оваквим мјерењима...

Американци су врло смијешани типови. Зракасте ћелије у темпоралним костима развијају се до пубертета. *Сарџент* (Харвард. Универзитет) пронашао је, да је средњи обим главе у девојчица од 13.—16. године само за 1—5 инча испод обима главе у дјечака. *Уест*²⁴ је пронашао, да дјечаци надмашују женске у погледу на дужину главе, а релативно напредовање је највеће од 18.—20 године.

У мајмуна и нижих људских раса шавови лобање спајају се прво на челу, затим на тјемену (паријетали) и тек онда на окципиталном

²³ *Hall*, Adolescence, стр. 65—71. I св.

²⁴ *West*, The growth of the body, head and face. (Science, 1903, XXI, 2—4.).

ревијону. У цивилизованог човјека овај је ред посве обрaтан. Да ли је то атавистичко или еволуцијоно дјело још се не зна. Гелги²⁵ је пронашао, да се растење главе раније развија у „одликама“ него ли у оних, који само толики успјех показују да пролазе, да не падају. Волумен мозга може бити за 20%, мањи него ли капацитет лобање. Но, у перијодама растења корешподентност између овог двога (мозга и лобање) врло је уска и лако је мозак еретичан, патолошки — растење лобање по свој прилици да зависи од растења и капацитета мозга.

До извјесне тачке еволуције, вилице, зуби и односни мишићи имају надмоћност. Но, касније их наткриљује мождања моћ.

И ток дентације или пробијања зуба врло је сугестиван, као што нам то доказује *Велжорова*²⁶ таблица другог пробијања зуби:

Таблица 8.

Редни број	Мјесец избијања зуби	Име зуби	Година мијењања зуби
1	6—8 (прво доња вилица)	Први моларни зуб . .	7
2	7—9 » » »	Унутрашњи сјекутићи .	8
3	12—15	Спољашњи сјекутићи .	9
4	16—20	Фонтални премолари .	10
5	20—24	Очњак	11—13
6	Стражњи премолари .	11—15
7	Други моларни зуб . .	13—16
8	Трећи моларни зуб . .	18—30

Јако развиће ових дијелова лица треба у опће да означи јачину животињских пропензација или наклоности. Доња вилица у човјека тежа је између 20. и 45. године него ли послје тог времена. Некоји су испитивали и растење називијона, носа и горње вилице у добу пубертета. Други су опет пронашли маркантан прираст волумена врата у добу пубертета.

3. Абнормалности растења костију.

Кости се касније развијају него ли сочни дијелови и доминују над овим. Кости се састоје из хелија, испреплатених живцима и крвним судовима. Оне су врло пластичке напрама нормалним силама растења и спољашњим утицајима. Кости су такођер и субјект многих и многих болести.

Осификација је такође велика у дијеловима, а минерализација може да настане у рскавици, артеријама, срцу, мишићима и т. д. Зглавкови могу да буду укочени. Растење костура може бити недовољно

²⁵ Galton, Head growth in students an the University of Cambridge (Nature 1888/9, XXVIII, 14.)

²⁶ Welcker. Das Wachstum des Menschen, 1897.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

или закржљало. Келијце костију могу да се прекину па на њихово мјесто долазе гнојави процеси. Кости могу бити перверзне, криве у своме облику, пропорцији или хемијској композицији. У преломима костур расте у многе неправилне облике што долази донекад и од абнормалности, које се компензирају мишићним тонусом.

Кости могу бити и крте, или се пак даду јако савијати. Кости могу да имају врло маркантне типове микроорганизма.

Претјерано растење костију проузрокује болове. Постоји интиман однос између сексуалних, сполних удова и костију.²⁷

У добу пубертета кости реагирају на напетости и држање. Право сјеђење и стајање врло је важна ствар. Растење костију захтијева креча, а хемијска конституенција воде врло је важна ствар у том добу.²⁸

(Наставиће се).

ФРАНЦУСКА НАСТАВА

(НАСТАВАК)

Што се тиче класичне периоде, то нећу порећи, да су је с много страна толико високо ценили и цене, колико према употребљивости за школе увек не заслужује, причем им није била сасвим јасна права вредност, коју имају понеки писци тога времена као извор морала. Сасвим је поуздано, да понека дела, нарочито Расинова, могу бити опасна за нашу омладину и да се отуд морају безусловно одбацити, као што се свакако цео дух времена више или мање истинито и енергично огледа у књижевним делима. Али овај дух времена није само и искључиво оваплоћење неморала, он има и добрих, племенитих, узвишених страна, које нису ништа мање отиснуте у књижевним производима и које могу послужити за етичко образовање наше омладине. И још више. Иако никад не бих пристао, да се чита н. п. *Rhèdre* од Расина или такве друге драме, у којима је заплет љубав мање или више у свом телесном облику, то опет не видим, зашто не би били zgodни за лектуру *Cid*, *Horace*, *Сinna* или од Расина бар *Athalie*, разне Молијерове комаде и да не помињем. Ако имају слабих страна или погрешака у форми, у грађи, у мислима, добро, онда нек се све то помене, нек се разјасни ученику, како би научно, шта не ваља, шта не треба да мисли и ради. При свем том ученици ће ипак ући у французима својствени начин мишљења, који је био у неко време или увек

²⁷ Hall, Adolescence, I. св., 1904. стр. 81.

²⁸ Hall, Adolescence, 1904, I. св. 83. страна. —

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА

БИБЛИОТЕКА

био и остао. Ово пак разумеваће туђег народа и јесте главни задатак, који желимо постићи француском наставом. Јер од таквог разумевања, била ствар таква, да се слаже или противи, да је правце угледна или одвратна могу се очекивати благодетне последице баш за опште духовно образовање, а не мање и за етичко. Иако ми се, према томе, не чини да има доста велике опасности од појединих класичних дела тако, да се не треба обазирати на књижевност у веку Луја XIV., да се цело то доба избрише, то мора супротно мишљење наћи потпоре сасвим нарочито у томе, што би било нешто нечувено не дати ученицима наших виших школа загледати у књижевне производе једног доба, које Французи, иако не сматрају за најзнатније, а оно бар за једно од најзнатнијих времена целе своје историје. То доба и у нашим очима, маколико били с пуним правом далеко од таквог цењења, излази велико. Оно носи собом у исти мах за Французе и нешто трагичко, јер је ударило темељ поред свега свога сјаја у спољашњој дивоти и величанствености, поред свих сјајних духовних производа, поред свих ратничких успеха и победоносне славе, поред све самосвести, охолости и грешне надутости незадржљивом опадању, крвавом паду и нечувеном поразу и понижењу пред народом, који су Французи злостављали у том сјајном добу четрнаестог Луја. Ја, дакле, мислим, да из тих разлога треба изабрати што и из класичне периоде француске књижевности и придружити већ коначно изабраним нашим школским писцима.

Друго је начело при избору лектуре то, да буде одмерене сразмере између појезије и прозе. Једнострано или шта више искључиво узимати једно на рачун другог, држим као недопуштено и притом идем толико далеко, да не чиним ни битну разлику за разне врсте виших школа — једино виша женска школа морала би заузети засебан положај. Уосталом пак мислим, да у свима другим вишим школама мора постојати отприлике исти однос између појетске и прозне лектуре, а да у школама с мало наставних часова ваља подједнако смањити обе врсте грађе за читање. Ја, истина, не мислим тако исто да француска лектира има задатак, да пружа књижевне идеје и да се ради тога мора неговати појезија. Али сам чврсто уверен, да нам ваља неговати идејалан дух у нашим школама и то при свакој згодној прилици. Зато и треба у француској настави да заузме достојно место појезија између осталог градива за читање.

О избору прозних писаца не влада у заинтересованим круговима само једно мишљење. Тако се често тврди, као да се ваља, особито у реалкама без латинског, нарочито обазирати на научну прозу, дакле, н. п. на дела из новије физике, географије, природних наука, политехничких наука и т. д. Ово мишљење на први поглед има нешто несумњиво привлачно у себи, будући се чини да иде насусрет кон-

центрацији, која се само може желети. Ипак оно није без великих разлога против себе. Прво би се имала искључити стручна дела већ из тог простог узрока, што се, и да се претпостави, да би их ученици могли разумети, свакако не може захтевати од наставника нових језика, који с те стране уопште нису доста спремни, да објашњавају тако специјална дела својим ученицима. Даље, пак, ја сам врло одлучног мишљења, да сасвим никако није задатак васпитне школе, да се тако далеко упушта у стручно-научно образовање својих васпитаника, да се читају стручни списи из природних наука, хемије и других наука шта више у настави туђих језика. Наравно да они ваља да науче толико — и ово се може постићи — француски, како би тамо доцније, чим им то затражи позив, могли таква дела с успехом читати и проучавати, као што се и у природним наукама има постићи у школи толико знања и разумевања, колико је потребно, да се, кад устреба, ученик може наћи и одати самосталном проучавању у поменутиим струкама. Али даље одатле не могу ићи захтеви ни овде ни тамо, иначе ће одвести човека у поље и задатке стручних школа, универзитета и разних студија. Ја не знам ни то никако, куд би се нашло времена, да се одговори тим захтевима; морало би се одузети од других предмета, а на тако што пристао би тек мали број људи од струке из школе. Сем ових разлога, који ми се чине више, но довољни против природњачке и техничке стручне лектире, може се без оклевања пристати, да се при избору биографија великих људи, и на такве обазире, који су стекли знатнијих заслуга на тим пољима, уколико се истичу у животу тих људи и гледишта општег значаја, нарочито у етичком смислу и уколико се тиме може школски користити.*

Да се код прозног градива за читање ваља, можда и мора понајвише обзирати на савремену прозу, нећу порицати. Само и овде се не сме једнострано и искључиво поступати у уверењу, да је то потребно с обзиром на језиковну грађу, која се има задобити. Ја сам већ раније напоменуо, да је читанка за ту страну француске наставе на првом месту. Она се мора свакако обазирати на данашњи језик, ако не једино, оно бар много већим делом, како би овде пре свега дошло до свога права практично значење, непосредна вредност наставе за живот (ако се баш хоће и по садржини у чланцима из природњачког и техничког поља). Али лектири писаца не припада тај

* Стручно-језиковно из разних наука, техника и уметности неизбежно је потребно научити у сваком курсу сваког језика, али за ово могу послужити школске књиге и уопште елементарна издавања разних наука, уметности, техника и т. д., на туђем језику, који се учи и то тако, да се све то остави приватној ученичкој лектури, будући ни најбоља читанка с таквим градивом не би могла бити потпуна и добра, а да се и не помиње, да би њезина прерада на часу стајала и сувише времена и била просто на рачун опште језиковног знања и умења.

задатак пре других. Ако се овде допринесе што и у том смислу онако узгред, онда је то доста, али тако што тражити, томе за љубав бирати писце и понеке сасвим искључити, то се мора безусловно одбити.

Ја сам већ малочас узгред напоменуо, како сам с обзиром на лектиру у појединим типовима виших школа само за квантитативну разлику, значи само према броју часова француског језика. Такав подједнак положај поменутих школа ја уопште захтевам за француску наставу. Њезин је задатак у свима исти-истоветни, који се може модификовати само према времену, које се има на расположењу, али никако се не могу мењати ни наставна метода ни квалитет француског градива за читање, које им се пружа. Ипак сам приморан, иако искључујем овде из претресања стручне школе, пошто овамо не иду, да с неке стране учиним као неки изузетак, а то је код виших женских школа. И већ због пола васпитаника мора се овде имати неких нарочитих обзира. Сем тога, мислим, да се овде не може поклапати још из једног разлога француско градиво за читање с оним за мушке школе. Будућност, одређење наших девојака бесумње је понајпре кућа, породица, и поред све воље за еманципацију у овом тренутку и поред свега нешто незгодног положаја многих чланова женског рода, који је нажалост створен услед друштвене невоље и забуне. То је њихов свет, то је позорница њихова рада, то је поље, које оне засејавају златним зрневљем врлине, побожности, љубави, где ће угледно ширити племените обичаје, где ће неговати и подизати идејалан дух. Овом лепом задатку треба школа да води девојку и да је за ово припрема, а према томе јој ваља и бирати и пружати наставно градиво. Ето с тога гледишта мора се избирати и француска лектира за женске школе тако, да се због тога по природи саме ствари ствара неки други изглед. Отуд се има дати појетској књижевности нешто већи простор. Из прозе нарочито заслужује пажњу писмо, чиме је француска књижевност интензивно и екстензивно нарочито богата, као и такве приче, које описују мали живот у кући и породици, као н. п. у многим особито с пуно смисла причама од Сувестра.

Пре, но што оставим говор о лектури школских писаца, додирнућу још две тачке, које, истина, не стоје правце у вези с лектиром, али које се могу понајзгодније овде претрести. Мислим на 1. концентрацију и 2. матерњи језик у француској настави.

Под концентрацијом се разуме веза, однос појединих наставних предмета једног с другим и једног према другом и тиме смерано и помагано постизавање целокупног наставног циља. Примењена на француску лектиру значи, дакле, да она не може по садржини сама ићи својим путем, него да треба да има неких нарочитих додирних тачака с осталим наставним предметима, чиме се резултати једног, као и другог наставног предмета шире, бистре, удубљавају и учвршћа-

вају. Ово је свакако већ по себи само како може бити очевидна мисао, захтев, који мора изазвати, кад се систематски изведе, најплодоносније последице. Али не може се порећи, да извођењу те мисли стоје препреке на путу, које се једва могу уклонити на неким пољима. Нарочито ми се чини да то вреди и за француску лектуру, која стоји, уколико могу оценити ствари, које су у вези, још и сувише лабаво према мисли о концентрацији. Чињени су, душе ваља, покушаји, да лектира послужи концентрацији, они од Уфера познати су ми, али они су ми, маколико да су добро испали у својој врсти, сумњу повећали и учинили је сасвим очевидном.

На први поглед чини се, да управо није ништа лакше до довести у везу француску лектуру једног разреда, рецимо обертерције реалне гимназије н. п. с историском или географском наставом баш из тог разреда, па ипак ништа не би било теже, до тако што извести у пракси, ако би се тежило отићи изван чисто спољашњег.* У терцији

* Овде и свуда задржали смо немачке називе разреда из очевидних разлога. У Пруској постоје ове више или по нашем средње школе: гимназија и прогимназија (лат., грч., фр.), реална гимназија и реална прогимназија (лат., фр., енгл.), велика реалка и реалка (фр., енгл.), за мушке. Оне трају девет година све, сем последње, која траје шест и која се зове и виша грађанска школа. У загради су језици, који се уче у њима и који чине врсту или правац ове или оне школе. За женске постоје више женске школе, с деветогодишњим учењем (фр. и енгл.) и женске гимназије (лат., грч., фр.). Уза све те школе постоје Vorschule (приправна школа), у које ступају деца од 6. године и у њој остају до 9., дакле, не долазе из народне школе као у нас, што немачки педагози баш траже без успеха толико година. Разреди се деле на ниже (Unterklassen: Sexta, Quinta, Quarta), средње (Mittelklassen: Untertertia, Obertertia, Untersecunda) и више (Oberklassen: Obersecunda, Unterprima, Oberprima). Ова таблица сад показује врсте средњих школа и број часова француског језика у појединим разредима (опет у Пруској):

Виша школа и разреди:	VI	V	IV	III B	III A	II B	II A	I B	I A	Свега
	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
Гимназија	—	—	4	3	3	3	2	2	2	19
Реална гимназија . . .	—	—	5	5	5	4	4	4	4	31
Велика реалка	6	6	6	6	6	5	4	4	4	47
Реалка	—	—	—	6	6	6	5	4	4	31
Виша женска школа . .	—	—	—	5	5	5	4	4	4	27

Напомена. Реалка има шест разреда, где је VI најмлађи, а I најстарији. Виша женска школа има девет разреда, где је 9 најмлађи, а 1 најстарији. У горњој табlici арапске испод римских цифара означавају разреде тих двеју школа.

Како је за друге предмете и у другим немачким земљама, где, уосталом, разреди носе разна имена у званичном језику, може се већ видети у књијници Dr. Paul Stötzner, Das öffentliche Unterrichtswesen Deutschlands in der Gegenwart. Leipzig 1901., Göschen 130.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

www.unib.rs

WWW.UNINIBS.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

учи се н. п. немачка историја од реформације до 1870. и 71. године. Какве би то врсте морала бити француска лектира, па да може одговарати концентрационим захтевима? Уфер се задовољава с тим, да се састави читанка, која се односи на немачке ратове за ослобођење и још једна „Уз историју путовања ради проналазака“, која би дошла у везу како с историским, тако и с географским градивом. Али ту не могу, а да не рекнем, да се ту помажу само поједине тачке, дакле, да се „целина не узима на ум“. Јер ова веза наставног градива измеђ себе ваља да буде и *vice versa*, а овамо, читанка додирује само једно место немачке историје. Али апстрахујмо то, будући бар француска настава добива никако не незнатну помоћ интересом, који постоји за садржину већ из часова за историју. А да ли одиста постоји? Свакако само тек онда, кад дођу на ред ратови за ослобођење, али ово бива тек последње четврти школске године. Значи дотле се мора француска настава задовољити без интереса, који буди у њену корист историска настава.

Још има нешто сумњиво уз ово. Главни циљ француске наставе треба и мора бити, да ученика уведе у културни свет француског народа, чиме ће се „круг његовог саобраћаја проширити и чиме ће се постићи благотворна модификација његових судова, а за његово мишљење, осећање и вољу допуна и удубљење“. Али како се слаже тај задатак с лектиром француских списа, која се везује из љубави према конценрацији у терцији с Немачком историјом, у секунди са старом историјом, у прими с историјом савремених јевропских народа, а особито с немачким језиком? За мене је изван сваке сумње, да се не би достигао у најбитнијим тачкама властити циљ француске наставе.

Ово и из овог, заиста не мало знатног разлога. Узмимо да свих сумњивих ствари доведе наведених сасвим и нема. Тада би мање или више престала лектира писаца. На њезино би место дошле читанке, које би морале бити састављене чисто по начелу концентрације — као што доказују Уферове књиге — које се, разуме се, не би могле бринути о језиковном облику с обзиром на тешкоћу ни најмање или бар не довољно, а свакако начелно никако. А овамо за наставника неког језика необориво је начело то, да за избор лектире у француској настави за овај или онај ступањ морају подједнако пресуђивати садржај и облик (језик, стил). Може садржај неког чланка бити не знам колико zgodан за неки ступањ наставе, ако је форма незгодна из каквог му драго битног обзира, онда се не може употребити, јер би била искључена повољна обрада. Уферова књига уз немачке ратове за ослобођење пружа понајбољи доказ за ово. Њезин садржај, који одговара, што наравно признајем, циљу, што га је хтео Уфер постићи, чине комади од Еркман-Шатријана (*Histoire d'un Conscrit*), од Сегира (*Histoire de Napoléon et de la Grand Armée*), од Тјера (*Histoire du*

Consulat et de l'Empire), песме од Беранжеа, узашта иду Делавињ, В. Иго, комади из Шелингове Quellenbuch zur Geschichte der Neuzeit. Какав конгломерат разних стилова! И све то треба да преради, прокува један исти ученик, терцијанер! То је просто-напросто немогуће, јер су тешкоће исувише велике. Под њом мора малаксати и интерес, који доноси собом садржај.

Укратко ћу свести наведено о концентрацији. Колико је и примамљиво, да се мисао о концентрацији унесе и у француску лектуру, то се опет може толико посумњати у то, да се чини немогуће извести је, а досад учињени покушаји потпуно потврђују ову сумњу. Напротив разуме се, тако рећи, просто само собом, да се треба при избору француске лектуре, уколико се то слаже са задатком тог наставног предмета, увек обазирати на сву стварну наставу на овом или оном ступњу и да при преради француског градива нарочито ваља употребити сваку прилику, како би било заједнице с осталим наставним предметима и сарадње на јединству целокупне наставе. —

Сад о матерњем језику у француској настави. Ево ме најзад и код последње тачке, коју не могу обићи говорећи о француској лектури. Мислим на обзирање на матерњи језик у настави француског, које су нарочито код француске лектуре често тражили и траже. То је тачка, која још једнако тражи објашњење, према којој се мора заузети сасвим разложен положај. Ми још нисмо изишли из оног времена, кад се озбиљно тврдило, да се матерњи језик мора учити на туђем и кад се према томе тражило, да се н. п. учи и вежба немачка наука о облицима у сексти заједно и уз латинску или француску. Тек мало ко мало дошло се дотле, колико је лудо тако што; тек последњих година дошло се постепено до мишљења, иако не свуд, да се туђ језик може обрађивати с успехом тек онда, кад се већ унеколико влада матерњим језиком и да је просто-напросто немогуће учити или предавати матерњи језик из туђег, дакле, у нашем случају из француског језика.

Као што је речено, ово мишљење задобија присталице, шири се све то јаче, али је још врло далеко од тога, да је свуд продрло. Јер се још беспрестанце захтева, да се помогне, изгладна, обогати наука о облицима и синтакса, стил и начин изражавања у немачком (матерњем) језику француском наставом, нарочито при лектури. Шта више иде се тако далеко, да се мисли, како се баш упоређењем приликом превођења може доћи до свесног разумевања, до зналачке употребе матерњег језика, дакле, да се противстављењем начина изражавања оба језика долази и до владања једним и другим. На особито темељан и уверљив начин доказао је погрешност тога мишљења А. Олерт у својој књизи Allgemeine Methodik des Sprachunterrichts in kritischer Begründung.

WWW.UNILIB.RS Отишло би се сувише далеко, кад би се та ствар потанко изнела.

Биће доста само понешто главније изнети. Не постоји никаква форма језиковне свести, која свуд вреди, него сваки језик има свој психолошки облик, у који кадупи своје језиковне форме. Граматичке категорије, наоко сличне, показују материјалне разлике од великог значаја тако, да употребом истих техничких израза никако нису дати и исти појмови, нити се тиме може задобити знање матерњег језика, будући оно може доћи само из језиковне грађе на матерњем језику. Ни при вежбањима у превођењу не може се просто ништа учинити за знање матерњег језика. „Јер особине матерње (немачке) језиковне употребе оснивају се на нарочитом дејству језиковно-психолошких закона и на нарочитом историском развиту“. При превођењу ученик може употребити само познате изразе или такве, које му каже наставник, али се превођењем они не могу створити.

Неправилности у матерњем језику треба и мора, наравно, човек поправљати, али, може ли се наставник и на француском часу улупштати у то, да објасни неправилности матерњег језика у преводу? Све, што се може учинити, то је тежити при превођењу са француског томе, да ученик примени већ задобивено знање матерњег језика, а где оно није довољно, да се поправи у језику. Све друго пак, што иде изнад тога, мора се пренети из наставе француског у наставу матерњег језика, где је једино умесно систематско и основано изношење матерњег језика и његове употребе. Отуд је потпуно бесциљно, ради тога задавати написмене преводе на матерњи језик. Јер француска настава и знање француског језика нема одатле никакве користи, они само губе време, које би се могло употребити с већом добити.

4. Граматика (књига за учење).

У неизбежна наставна средства горе сам напоменуо као треће граматику. Мислим, наравно, на граматичку књигу за учење. О вредности граматике као предмету, већ сам говорио. Тежио сам изнети, да у најмању руку она ни близу не може имати вредности и значења за духовно образовање, које јој се приписује од времена хуманизма и које јој се још и данас приписује у широким круговима. Уместо тога она се мора узети као нужно зло при језиковној настави уз друго добро и корисно и мора се према томе, ограничити на неизбежно потребну меру. Али се одатле не може извући закључак, да учење граматике и трајно знање из ње треба оставити прилици и случају због овог сразмерно ниског положаја граматике. О начину учења говорићу после: овде сам узео на око само усвајање научног граматичког градива. Оно, разуме се, прво зависи од самог начина, како се задобило граматичко знање. Али макако да је добро и педагошки правилано ишло учење, за памћење наученог потребна је нарочита помоћ.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Таква је помоћ за трајно владање граматичким градивом књига за учење, која то градиво износи систематски поређано и која ученику може служити да је прочитава, покашто и да понешто научи напамет, кад се ствар тиче одређених формула разних правила, као и да пређено понови. Да буде таква, морају се испунити неки услови. Као први и најглавнији то је, да граматичка књига за учење не стоји у непосредној противречности с наставном методом, која је у некој школи као призната. Јединству наставе не сме се сметати. Ученик ваља да свуд види, да је то исти дух, који провејава један исти наставни предмет, да се стално иде истом стазом. Тад ученик неће бити ни за тренутак колебаљив и непоуздан. Он увек налази исту потпору и помоћ, исте путовође, а најзад се потпуно упознаје с том особитом зградом, добива преглед целине, влада појединим деловима и зна их на свом месту прописно ухватити и употребити. Наравно да то буде могуће, мора се испунити још један услов, а то је краткоћа. Школска граматика мора бити безусловно кратка. Шта то значи, свака ће лепо увидети, кад се упореде дебеле књижурина ранијих времена с оним, које су изишле последњих година.* Али још ће боље то схватити онај, који је морао предавати по каквој књизи за учење старије конструкције и који је отуд морао добро осетити, колика је бескрајна гомила потпуно излишног градива ту наслагана, да се несрећним ученицима натовари на леђа као жртвама кроз и кроз непедагошке страсти за што већу потпуност. На овом се пољу могло тек само врло тешко и полако агитовати за какво практичније гледиште, које је у исти мах и научно, уколико одговара научно основаној педагогији, а то је не узимати више граматике у књиге за учење, по што долази у току наставе и одатле само толико, уколико обухвата главне законе и правила и одиста битне (будући стално долазе у општеговореном језику) изузетке. Све што ретко долази или шта више застарело нема право живети у граматизи, јер се тиме не сме оптерећавати учениково памћење, а та књига ваља да пружа само оно, што је одиста намењено ученику.

Као трећи услов, који ваља да испуни школска граматика, то је систематско артикуловање целе грађе, коју пружа. Тиме никако нећу да кажем, како се може коме учинити, да се тако ваља и прећи и научити у том систематском облику, све параграф по параграф. Напротив, то би било особито непедагошки и психолошки недопуштено. При обради појединих граматичких појава треба се чврсто држати

* Упоредити и. п. наведену граматiku од Карла Кина, која је намењена средњим и вишим разредима реалних гимназија и великим реалкама, као и његову *Kleine franz. Schulgrammatik*, намењену гимназијама и реалкама. В. горе напомену о врстама виших или по нашем средњих школа.

WWW.UNI

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

настава од тежег лакшем. Кад се пак тако потпуно прешла једна глава, н. п. она о заменицама, онда ваља да дође систематски преглед и резиме свих добивених појединости у заокругљеној и завршеној целини, како би се могла појмити и упамтити појединост у вези према целини, а ученик научио, да поједино по одређеним гледиштима приређује и подређује и задобио јасну представу, како у природи и човечјем духовном свету не постоје ствари без везе једна поред друге, него да у појавама постоји нешто заједничко, што је, ако није јасно само собом, задатак мислених људи да траже и доказују.

Кад почнем говорити о методи граматичке наставе, ја ћу рећи још неку реч о употреби књиге за учење граматике.

5. Гласовна таблица.

Од наставних средстава, која нису безусловно потребна прво ћу поменути гласовну таблицу. Почетна настава француског језика ваља да буде гласовна, као што ћемо већ видети мало даље, где ће се изближе претрести и средства и путеви. Вежбање у гласовима може се предузимати на разне начине. И гласовна таблица може бити од користи и то како одмах у првим вежбањима, тако и доцније при утврђивању гласова. Гласовна таблица треба да виси пред ученицима тако, како би је сви могли видети. Знаци за гласове на њима су тако крупни и јасни, да их сваки ученик може тачно познати. О појединостима при употреби не могу овде говорити, будући би то сувише далеко одвело. Упућујем оне, који се интересују за ово на: Quiehl, Die Einführung in die französische Aussprache. Wissenschaftliche Abhandlung zum Jahresbericht der städtischen Realschule zu Kassel 1889, као и на A. Rambeau, Die Phonetik im französischen und englischen Klassenunterricht. Hamburg 1888 и на његове гласовне таблице (Verlag von Meissner у Хамбургу).

6. Аналитички француски.

Као друго употребљиво, иако не безусловно потребно наставно средство за француску наставу поменуо сам аналитички француски. Овде се разуме оно француски, што га деца знају пре почетка наставе и то понајвише у облику туђих речи. Наравно да то може бити наставно средство само у почетној настави. Али овде може бити од значења, које не може заменити ниједно друго наставно средство. Јер ниједно друго не одговара толико психолошком начелу непознато надовезати на познато у толикој мери, колико ово аналитичко француски. С тог гледишта мора се шта више огласити и као неизбежно наставно средство, које скоро неосетно уводи ученике у њима непознати свет француског језика и које налази и поставља основу целокупне наставе чисто у самом ученику. Основа је знање француских гласова. Овде је, дакле, ствар у томе, да се усвајање гласова изврши

на најпоузданији и притом најлакши начин. Обоје ће се постићи, ако је процес учења што простији, ако, где се само може, ствар тиче само једног задатка, тог једног задатка. Корисно је једино, ако се наука о гласовима оснива на аналитичком француском, јер се тада уче француски гласови на познатим речима. Ту се детињл духовни рад заузима само у једном правцу, сву најљу обрађају деца само на подражавање гласова у речима, које су им већ добро познате. Одмах спочетка постоји већ знатан интерес. Радост, на познатим стварима упознати се с једном сасвим новом страном, буди и одржава вољу, да се ново разуме, као и већу снагу, да се то упамти. По себи се разуме, да се не може оставити случају, које се речи имају извадити и обрадити из ученикове главе. Јер задатак је, да се ученику пруже француски гласови тако, да их савлада. Према томе, наставник треба да систематски изврши избор на основи француске фонетике. То значи, ваља да нађе толико речи, како би пружиле вежбање за све гласове. Да пут буде још то поузданији, да још то боље доспе на њему до циља, радо ће сваки учинити још и то, што ће по фонетичким начелима скупљену грађу поделити и уредити и по стварним гледиштима. Тиме се, кад се психолошки посматра, добија одиста идејално наставно средство.

Ипак и овде није без „али“. Без даљег говора јасно је, да се одиста можемо послужити аналитичким француским као везом и поласком, ако га заиста има у ученика. Ово се пак не може казати да је увек тако. Да ли ће бити и колико грађе, понајпре зависи од ступња, на ком почиње француска настава уопште. Ја сам пре много година учинио покушај у нашем заводу и то у кварти. Ту нисам имао никаквих тешкоћа. Нашао сам потпуно довољно грађе код ученика, с којим сам могао отпочети посао и постизао сам на потпуно довољан начин оно, што ми је имало пружити аналитички француски.

Један врло лепо изведен оглед, из кога се потпуно види, да је особито добро испао за руком, штампан је у *Aus dem Pädagogischen Universitäts-Seminar zu Jena* (III. Heft. 1891). Извео га је Шарл Тусен из Амјена и опипљиво доказао могућност употребити ово средство. Али и овај, као и онај мој покушај учињен је у кварти. Питање је сад, како би ишла ствар на ступњевима испод кварте, дакле у квинти, а нарочито у секети, где у свима реалкама без латинског, као што сваки зна, почиње француски. Искуство у томе, колико знам, нема. Бојим се, да би овде ствар пошла особито тешко, а можда би била и немогућа. Јер ми се не чини вероватно, да ће деца од 9—10 година бити већ господари над толиким туђим речима, које ће бити довољне за аналитички почетак француске наставе. Према томе, можда се то одлично средство не би могло никако употребити на најнижем ступњу. Тек од кварте било би згодно. То је узрок, што га нисам могао навести

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

као безусловно потребно наставно средство. Али гдегод само почиње француска настава тек од кварте, ту би безусловно требало поћи од аналитичког француског. На дидактички поступак вратићу се после на свом месту.

7. Очигледна грађа.

Последње од наставних средстава по прилици било је очигледност. Очигледност ваља овде разумети у нешто ужем смислу. У читанци и писцима пружена језиковна грађа, кад се тачно узме, исто тако је очигледна грађа. О таквој овде неће бити речи, него о очигледним предметима у обичном смислу, а то је о свему, што окружава ученика у школи, у кући и напољу, као и о сликама таквих предмета; подсећам нарочито баш на Хелцелове слике.

Међу људма од увиђања једва ће бити какве разлике у мишљењу о томе, да је очигледност особито ефектно средство у настави уопште, да се свуда, где се само човек може њоме послужити врло јако обезбеђује успех од наставе. То је психолошки врло јасно и разговетно, једно због дејства чулних утисака, а друго због повећаног, иако не тек пробуђеног интереса, с којим се предусрета предмет, изнесен ради очигледности.

Отуд није чудо, што се није једаред покушало, да се очигледност употреби и у француској настави. Разуме се да није било мало не знатних тешкоћа да се отклоне пре, но што се постигло што сразмерно савршено. Испрва се тражило стићи томе циљу тако, што су додавали слике читаначким чланцима. Ту је била близу опасност — и она још није никад по мом мишљењу, била сасвим потпуно отклоњена — што су слике сувише мале, сувише нејасне у појединости и отуд мало или нимало нису одговарале циљу. Друга је околност била, што су слике изазвале педагошку сумњу, пошто су доносиле ствари или догађаје, чије снимање није допуштено у етичком смислу. Тако је насликан, само један пример да наведем, у Лемановим књигама кесарошка крађа! Најзад слике сувише често не испуњавају ни најкрупније естетичке захтеве. Разуме се, да се не може очекивати, да такве слике буду уметничка дела. Али се бар толико може захтевати, да се не вређа естетичко осећање и да слике допринесу колико-толико и томе, да се буди разумевање лепоте у облицима. Јасно је по себи, да је унеколико тешко савладати напоменуте тешкоће због ограничености сразмере у величини таквих слика, неизбежно везане са школским књигама. Ово је можда и допринело између осталих узрока, који не допуштају употребу горњих слика, да се узму слике оделито од књиге за француску наставу онако, као за очигледну наставу у народној школи. Понајчешће се употребљавају, колико имам искуства, Хелцелове слике, на-

норчито четири годишња времена, сељачка кућа, брдовит крај, шума и велика варош.

Као друго очигледно градиво долази само собом ученикова околина, нарочито школа, улица и кућа или друге ствари, како их пружају месне прилике и уколико су zgodне. Маколико излазило из довде реченог, да признајем потпуну вредност очигледних средстава и за француску наставу и колико желим, да се штогод је могуће више употребе, ипак не могу их сматрати за општенеизбежна наставна средства. Обим њихове употребљивости и степен њихове вредности нису подједнаки, јер то зависи од наставног ступња, где се употребљавају. Најнеограниченије стављају се на расположење тамо, где француска настава почиње на најнижем ступњу. Даље одатле не сме се то средство сувише раширити. Интерес се губи или бар постаје слабији, а нарочито грађа није више довољна, јер су ученици тако рећи порасли већи од грађе тако, да се целокупна настава не може наслањати на очигледност. Тако н. п. особито је zgodна одлична књига за учење француског језика од Росмана и Шмита, која се оснива на очигледности и сасвим нарочито обрађује горе поменуте слике (Verlag von Hölzel in Wien) за школе, у којима француски отпочиње у најмађем разреду, у секети*. Књига је одређена за три године, дакле може се свршити у кварта и дати одиста врло повољне наставне резултате за три године од секете до кварте. Напротив била би превелика погрешка, кад би се та књига узела за основу и тамо, где француски почиње тек у кварта. У тој прилици могла би се у најбољем случају употребити та књига у унтертерцији, а тек у првом полгођу у обертерцији. За такве ученике није никако више таква грађа и цела та врста наставе, што се оснива на преради очигледне грађе; све је сувише детињисато, они су порасли већи, но што је за књигу потребно. То, наравно, никако не смета, да се покашто и на тим ступњевима, то значи, сваког часа неколико минута, узима очигледно градиво уз zgodну обраду. Тако што увек радо примају и старији ученици, а за језик обичног живота у усменој учотреби то је од вредности, која се скоро не може заменити ничим другим.

IV. Распоред градива.

Распоред целокупне француске наставне грађе, који иде у појединости, наравно је ствар сваке школе посебице, будући понешто нарочито у разним приликама приморава износити појединости у разним школама на разне начине. Тако н. п. мора се одмах одустати од тога,

* Lehrbuch der frz. Sprache auf Grundlage der Anschauung. 1—2. Затим од њих Frz. Lese-und Realienbuch für die Mittel-und Oberstufe. Од њих имају таквих књига и за енглески, као и засебна дела, која садрже речнике, уште за предавање по њи-

WWW.UNI
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unb.rs да се овде изнесе распоред читачке грађе, будући је то могуће само за неку нарочиту читанку. Према томе овде нас се може тицати само грађа, која се на исти начин јавља у свима школама за француски језик, па и код ових само неколиких општих начела и понеских правила, којих се човек има свуд неизбежно држати. Поменимо прво распоред граматичке грађе. Према броју часова, што их настава има на расположењу и према ступњу, на ком почиње настава и на коме се свршава, биће разлика у појединостима с обзиром на количину граматичке грађе за поједине разреде. Ипак држим за неизбежно, као опште начело, да се граматичка настава треба развити на три ступња и да се према томе има поделити и градиво на: 1. нижи ступањ, увод у науку о облицима, 2. средњи ступањ, завршетак науке о гласовима, увод у синтаксу, 3. виши ступањ, завршетак целокупне граматике. Овде ваља одмах напоменути, да ће, иако ваља, као што се већ горе тражило, по могућности ограничити граматичку грађу, ипак још бити доста различан њен обим у разним школама, да ће се гомила грађе, која се има савладати у реалкама, великим реалкама, гимназијама и реалним гимназијама односити једна према другој, као гомила језиковне грађе, која се има обрадити у тим школама. Али притом ваља и мора остати правило, да увек буде методски пут од лакшег тежем, маколико пало граматике на неку школу и да се не смеју објашњавати граматичке појаве на неком ступњу, на ком се још не могу појмити. Пре, но што се даду ученицима граматичка правила непојмљена, мртва — пошто су још непојмљива — да их науче напамет, боље ће бити, да се изнесу те граматичке појаве из какве му драго текстовне целине и покуша, како би их ученици задобили као свесно осећање за језик на тој целини.

Друго начело за сву француску наставу требало би да буде то, да се не отпочиње с обрадом граматичке грађе непосредно у почетку те наставе, него да се употребе неколико месеци или цела година у пропедевтичној намери. То време ваља употребити „за претходно оријентовање, за утирање пута“ (Минх, на кога бих овде нарочито радо упутио читаоца). На том пропедевтичном ступњу не треба вршити још никакву систематску граматичку наставу, што не искључује, да се ученикова пажња већ обраћа на поједине појаве. Али остаје главна ствар, да се прво језиковна грађа ставља у кретање питањем и одговором, меморирањем и репродукцијом.

На вишем ступњу ваља завршити граматичку грађу. Код девето-разредних школа то треба тако разумети, да овај завршетак формално

ховим књигама итд. Све Bielfeld und Leipzig, Velhagen und Klasing. Њихова књига за учење француског језика преведена је и на руски. О њој и о реалцијама може се читати у Mary Brebner, *The methode of teaching modern languages in Germany*, London, C. J. Clay and Sons, 1898 (српски од нас у Наставнику 1900 и засебно 1901).

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

долази у оберсекунду тако, да у прими престане настава по плану у граматици и да цело градиво добија сад само још удубљивања по прилици. Науку о облицима, која почиње на nižем ступњу, ваља довршити на средњем ступњу, а то ће бити у свакој прилици у терцији, причем се има мислити према врсти школе, нижи или виши ступањ тог разреда. Бесумње је најзнатнији део науке о облицима глагол. Он треба да стоји у средишту целе француске наставе. Правилни су глаголи главни посао на nižем ступњу, на средњем иду за њима неправилни, што се може пренети, наравно, у школама, где се почиње француски већ у секети, већ у кварту, где неће пружати веће тешкоће, но у терцији. Претпоставка је пошто-пото ваљано фонетичко школовање и владање гласовним законима.

Као код глагола, тако се ваља ограничити и код целе науке о облицима на nižем ступњу, уколико је то само каквог могуће, на само чисто правилно. Неправилно пак ваља оставити тек за средњи ступањ, пошто је оно прво већ толико учвршћено и поуздано, како би ученик могао поднети улазак у прва правила без штете за поуздано руковање. Што вреди за науку о облицима, вреди и као захтев и за синтаксу. Не може се избећи, да се не унесе синтактично већ на nižем ступњу, али је овде ипак за сваки случај искључено систематско поступање. Понајкорисније би било, кад би синтактично, што га ученик мора употребити већ на овом ступњу, постало богатом обрадом језиковне грађе (упор. мало даље под Обрада градива) несвесним имањем осећања за језик, које би му се доцније на крају средњег ступња и на вишем ступњу преобратило у свесно и појмљено знање систематским поступком у синтакси.

Слично као код науке о облицима и у синтакси ће глагол заузити средишње место. То није само зато, што глаголска синтакса доноси понајвише тешкоћа, него зато, што се могу на лак начин на глагол наслонити и објаснити врло многе синтактичне појаве. Понајзгодније ће бити почети с редом речи и с главним из конгруенције. За ово је ученик спреман услед дотадашње наставе тако, да се већ донекле несвесно држи правила. На највишем ступњу као последње поступа се пре свега с глаголом према временским и модалним облицима. Ово је за ученике понајтеже; отуд их ваља само логички разумети. Измеђ ових крајњих тачака ваља да нађе места све остало према степену тешкоће. У деветоразредним школама још овде или онде удубљавају се у синтаксу по прилици, т. ј. према потреби и понављањем систематски састављене грађе достиже се трајно знање.

Што се тиче распореда лектире, одатле сам издвојио грађу из читанке, остаје, дакле, лектира писаца. Ова почиње на средњем ступњу, најраније у унтертерцији, понајдоцније у обертерцији или у разредима, који им одговарају у школама с другим именима за разреде. На том

степену ваља да је дошло до такве спреме, како би могла отпочети лектира целих књижевних списа, како се не би унеколико или никако промашио циљ, који се има постићи том лектиром. Први писац, који се даје ученицима у руке мора бити лак, ако ништа друго, а оно не просечно сувише тежак за читаочеву снагу и то ни по облику ни по садржини. У оба смисла понајвише ће одговарати лак историчар. И овде ваља пре свега рачунати на садржај, који ће довољно будити и одржавати интерес младих читалаца и већ тиме испунити један од првих претходних услова. Тек кад се одговори тим захтевима, може се рачунати на сталну вољу и све већу пријатност код ученика, тек тада може се поуздано очекивати довољан успех. Друге године опет ваља да даде какав историчар грађу за читање. Он сад може одговарати већим захтевима и не мора бити сувише лак језиковно, како би ученици имали што радити и морали га припремати, а не упасти у штетну самообману, да га могу екстемпоровати еногу, што би довело фушовању и немарљивости, као и шкодило или поништило жељени резултат лектире.

С друге стране још су сувише висока драматичка дела или она, која што описују или цртају, будући се не може претпоставити код ученика разумевање и интерес за њихову грађу. У школама, где се учи француски од сексте с великим бројем часова и где се услед тога може отпочети читање каквог историчара, опет неће бити могуће и у трећој години нешто друго читати, ма да се овде можда појам историчара може утолико проширити, што ће га заменити приповедачка проза, према чему се може бирати. Ако поменем имена за те почетне ступњеве, онда ће бити понајзгоднији — не мислим тиме на завршен канон — Волтер, Charles XII, Еркман-Шатријан, Histoire d'un conscrit, као и неке друге писце, затим Дири, Histoire de France, Ролен, Biogr., Мишо, I et III Croisade, Сувестр, Au Coin du feu. Према општем начелу, да прозна лектира, истина, мора бити јаче заступљена, али да се ипак појезија не сме занемарити ни на једном ступњу, ваља омогућити поред савлађивања горњих прозаичара и лектиру неких појетских комада. Овде се може, наравно, ствар тицати само малих лирских, приповедачких или дидактичких песама, какве пружају скоро све читанке у довољном броју и избору, покашто и методски сређене. Одређени број заувек утврдити, мислим да није тачно, али свакако, држим, да се могу прочитати и делимиче и научити напамет у току једног полагођа четири до шест умерено великих песама.

Пошто се ударио довољан темељ и достигла нека умешност и познајство с целим начином читања писаца лакшим историским списима за две, евентуелно три године, може се прећи на више, теже ступњеве читачког градива, могу се узети писци тежег историског стила, као и драмски. Свакако се овде може напоменути, да уопште условља-

вају сразмерно незнатан степен разлике у тежини јасност; простица и очигледност описивања код разних дела историске садржине, што одликују стил у Француза уопште. Отуд се ваља највише обзирати при избору таквих списа на већу тешкоћу садржајног разумевања.

На овом ступњу ваља да почне драмска лектира, како би се ученици упознали, бар у деветогодишњим школама с најзнатнијим делима те врсте и како им не би били сасвим непознати класични представници француске драме. За велике реалке, које могу дати већи простор лектури, морало би усто доћи још један-два дела описне садржине или какво белетристично дело. Из читанке или из неке нарочите збирке најзад би требало прочитати неколико песама и одатле понешто научити и напамет. Овде се треба нарочито обазрети на Беранжеа.

Од писаца, који се овде углавном имају на уму, помињем (опет не мислим дати једном засвагда завршен канон) Тјер, Bonaparte en Egypte, Волтер, Siècle de Louis XIV, Шатобријан, Itinéraire, Доде, приче, Расин, Athalie, Молјер, L'avare.

На највишем ступњу — који се свакако може постићи само у школама с деветогодишњим учењем — остају још они писци, за чије разумевање треба највише захтева, што се могу поставити ученицима. Овде ћу по неминовности одмах напоменути, да не сматрам ни за нешто, што се жели ни што је потребно, да се имају читати овде, где се ствар тиче двогодишњег курса за обе године, дакле у два примама, какав историчар. Мислим, да је довољно, ако се томе посвети још један семестар, пошто се већ кроз три разреда — у великој реалци штавише кроз четири — неговала та књижевна врета. Шта више, ја се потпуно слажем с Улбрихом, да се време у прими употреби на то, уколико већ није лектиром Корнеја и Молјера — а остаће тако 1¼ године — да се ученици мало боље упознају с другим списима, сем с историским. И ради већег посла, који се дотле тражи, а који силно спречава једну опасност, која може лако доћи, т. ј. да се непрестано сувише лако лектиром, спуштају захтеви, које можемо с пуно права поставити ученицима. У томе погледу могла би нам бити углед старојезиковна настава. Ако, дакле, уместо јако ограничене или сасвим обустављене историске лектире узмемо у прими Паксала Lettres Provinciales, Декарта Discours de la Methode, онда ћемо, мислим, већу услугу учинити општем образовању духа наших ученика, него ли кад се и у прими искључиво још чита историско. Признајем, да се многим наставницима неће учинити особито пријатна ова унеколико филозофска лектира, јер грађа стоји управо далеко од школе, бар у Декарта Discours-у. Али ко се не страши знатних захтева од самог себе, имаће делог успеха при строгој доследности код садржине, при чисто француском јасном и конкретном начину изражавања апстрактних мисли.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Искусени школски људи као директор Улбрих тврде шта више, како се може обрадити Discours већ и са слабијим ученицима.

Од драмских писаца већ сам поменуо Корнеја и Молјера. Корнеј се обично јавља са Сид-ом. Мислим да није потребан у целини. Маколико да је величанствен драмски заплет баш у том комаду, маколико да су несумњиво лепа поједина места, опет се не може прећутати, да је то слаба драма и да се одликује баластом досадних долепака. Зато се може мирно избрисати и заменити Ногасе-ом односно Сиппа, од којих нарочито последња силно покреће нашу омладину и поред својих очигледних погрешака превеликом силином своје дикције. Према Молјеру, наравно, мора Корнеј изостати. Јер тога комичара с богатим познавањем човека, с финим, ненадмашним цртањем савременог друштва, тога неумољивог критичара смешног и етичких слабости и порока свога времена и с незаборављивом комиком, која му испуњава дела, особито га истичу као песника, који може бити тек на највишем ступњу разумљив, али и од пространог и благотворног утицаја на цело учениково духовно образовање и поглед на живот.

Ако допушта време, могу се читати још и неке песме. Опет ћу поменути Беранжеа, али се не смеју пренебрегнути ни други одиста велики песници 19. века. Могу се и индивидуалном укусу поставити шире границе. Понављам на завршетку овог одељка, да ми је мање било стало до тога, да учиним распоред одређених дела за поједине ступњеве, колико до тога, да изнесем неколико начела и разлоге, по којима ваља поступати при евентуалном избору школске лектире. На овом ће пољу увек задржати знатан утицај субјективна наклоност и укус појединог наставника, а множина дела, згодних за овај циљ, којих има и која ће им се придружити, увек ће условљавати, а и оправдавати не малу разлику у школи читаних писаца. Свакако се може надати, да ће се искуством мало по мало моћи утврдити колико-толико ограничен канон и на овом пољу.

У. Поступак с градивом.

1. Глас и слова.

Поступак с грађом, која се има обрадити у целокупној француској настави може се онајзгодније поделити у ове одељке: 1. глас и слова, 2. обрада читаначког градива, 3. обрада граматике, 4. вежбања у усменој употреби језика, 5. вежбања у писменој употреби језика. Прво ћемо, дакле, говорити о гласу и словима.

Језик као усмени израз наших мисли састоји се на крају крајева од гласова. Отуд ваља да отиде на гласове свако учење неког језика, уколико се то тиче живих језика и да одатле почне посао, ако се

жели доћи до повољног успеха. Дотле језик има посла само с умом. Али човек ту није стао при све већем развитку културе. Он је почео гласове и сликати и на тај начин тежио да их схвата и очима. То сликање зовемо словима, азбуком. Оно значи прегрдан напредак, јер нам се даје могућност сазнати, шта је неко рекао и кад није с нама или кад га сасвим више и нема и нико други не говори за њега. Само је тако било могуће фиксирати дела људског ума, уколико су се изражавала у језику за потомство и предати у исконском облику, ако томе није што нарочито сметало. Само је тако било могуће удесити између индивидуа, које су раздалеко, размену мисли. У томе је, бар данас, могућност и за наставу, да се пружи ученику познанство с духовним делима. У томе је значај писаног језика. Отуд се мора узети за наставни предмет писани језик или боље слике у словима код језика, дакле правопис.

Док се на ортографију обраћала пажња довољно, шта више можда кудикамо више, но на гласове, и то тако, да је целокупна настава отпочињала од слова, тек се последњих година све више и више, али нажалост још не свуд, као што би требало, долазило до уверења, да се настава у туђим језицима, бар код живих, мора оснивати на гласу и то једно само зато, што се једино на тај начин може постићи довољно школовање у изговору, а друго, што од тачног владања гласовима може и само знање језика извући битну корист. Тако сам и ја уверења, да је добро основан и неизбежан захтев, да француска настава отпочне од гласова. Исто тако, да се не предаје језик ни на другим наставним ступњевима искључиво за очи, дакле, као писан, него и за уши, дакле, као говорни.

У почетној настави пре свега ваља тежити томе, да ученици тачно науче производити француске поједине гласове, т. ј. да прво потпуно схвате њихове особине према гласовима матерњег језика, а друго да их умеју производити потпуно савлађујући све тешкоће, које се појављују томе насупрот. Оне се састоје на првом месту у гласовним навикама матерњег језика и нарочито су велике, кад се придруже дијалектичне навике, које јако стрче. Кад потпуно усвоји ученик поједине гласове, онда се прелази на састављање појединих гласова у целине с неким смислом, пазећи на реченичне паузе (Satzpausen) и везу (Bindung), као и на произвођење реченица према висини и јачини (Tonhöhe und Tonstärke). Да се добијају поједини гласови, неизбежно је, да се у њима појединачно вежба и да се по плану састављају. На оно, што је друкчије, но у матерњем језику нарочито ваља обраћати пажњу. За особито тешке гласове ваља давати фонетичке помоћи.

Али, одлучно ваља одбацити систематско излагање физиологије гласа. Разлози, који против тога говоре тако су многобројни и тако јаки, да притом не долазе у обзир све истинске и неистинске добити.

WWW.UNILIB.SR

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Нарочито је ствар значајна, кад се тврди, како је неминовно потребна фонетичка транскрипција. Овде се не могу упуштати у појединости. Ко би се хтео ближе оријентовати, упућујем га на своју расправу *Zur Neugestaltung des französischen Unterrichts (Wissenschaftliche Beilage zum Jahresbericht des Grossh. Realgymnasiums zu Eisenach 1886.)*.

Овде ћу изнети главне разлоге против систематског гласовно-физиолошког предавања науке о гласовима. Ево их. Прво: доносе собом у свакој прилици изlišно оптерећавање за ученике; друго, она је изlišна, будући и без ње ученици могу већину француских гласова потпуно произвести; треће, фонетика је у својим резултатима још и сувише мало завршена и садржи врло многе погледе, који се противе један другом тако, да нису згодни за обраду у школи; најзад, ни она не може никако јемчити потпун успех у учењу француских гласова.

Ако неко можда мисли, да фонетичка транскрипција, што иде у пратњи фонетике, пружа јемство за савлађивање француских гласова, онда то значи не узимати на ум значење свих гласовних знакова. Као што им показује име, то су знаци за гласове, којих се сећамо кад их видимо, то значи, сећамо се утиска, који је глас произвео на наше уво. Али је потпуно немогуће, да ти знаци сами производе глас и да га изазивају у нашем уву. Ако је то тако, онда излази као закључак, да су сви гласовни знаци подједнако добри и рђави, највише, што се пристоји лакше памте и да би стога било пријатније, кад би језик имао што простије знаке. Али тиме, што се додају оним, што већ постоје још и други, као што је случај у фонетичкој транскрипцији, цео се апарат ипак не упрошћава или шта више олакшава произвођење гласова, нити се тиме поставља какви му драго мост од гласовног знака до гласа. Отуд не остаје за учење гласова француског језика ништа друго, до брижљиво наставничково изговарање и учениково на длаку тачно подражавање. Само у случајима, где се овако не може ништа постићи — а ово ће доста ретко бити, нарочито с ученицима од 9—16 година — ту се може узети у помоћ фонетичка поука, т. ј. могу се поменути оне појаве код наших говорних органа, којима се производи тај глас ради подражавања за ученике, како би се произвео глас на тај начин.

Наравно да је сасвим потребно, да се ученик разнолико вежба у појединим гласовима пре, но што се може бити поуздан да их је добро научио. Будући смо у немачком врло склони на неодређен, немарљив изговор,* то треба да ученици појме, да им ваља добро зауздати говорне

* Не стоји то тако само у немачком, него и у свима другим језицима, јер онај, који течно говори неки језик, увек „небрижљиво“ наговара, т. ј. без напрезања и гутајући чисто понеке слоге исто онако, као што му је и при читању

органа при изговору француског језика и да треба да изговарају све гласове с јако испалим покретом уста и усана; ништа неће марити, ако се у томе спочетка и нешто претера. Врло је од доброг утицаја за савлађивање говорних органа изговарати поједине гласове у разним везама један с другим или боље једноиза другог. Чине се нарочито згодне ове везе, које износи Олерт у својој књизи за учење и читање француског језика; i-a-u; u-a-i; i-é-a; i-é-è-a; u-ò-ò-a; ù-o-a; ù-ò-ò-a; u-o-a; a-ą (назал); è-è; ò-o; ò-ò; v-f; z-s; j-(ge, gi)-ch; b-p; d-t; g-k и т. д.

Кад на овај начин науче ученици национално, т. ј. француски фонетички правилно производити гласове, што се уопште за сразмерно мало часова може постићи и у многољуднијим разредима, онда долази даље вежбање на угледним речима, зашто се особито може згодно употребити поменути аналитички француски. На ово се може одмах одлично наслонити представљање гласова словима, ортографски. Свакако је овде могуће рано схватање. Ја сам сам шта више мишљења, да је боље причекати с тим представљањем у неким приликама. Све се врти око тога, каквих угледних речи има човек на расположењу. Ако их треба написати, онда је потребно, да буду познате по значењу, што није неизбежно потребно све дотле, докле су саопштаване уву као прости примери гласовних веза. Али јасно је, да су макакве француске речи, изабране само према фонетичким захтевима ученику равнодушне и да им не могу остати у памети при недостатку везе тако, да ученици непрестано имају посла с мртвим језиковним градивом.

Друкчије ће бити то, чим узмемо угледне речи из аналитичког француског. Оне су му већ познате, за њих се живо интересује као за старе познанике у новој прилици и с њима ће отуд радо предузети и са најбољим успехом нову вештину — писање. Отуд мислим, да одмах после свршеног фонетичког вежбања на угледним речима, чим су оне пореклом из аналитичког француског, треба прећи на ортографско представљање гласова и на његово увежбавање у облику малих реченица, састављених с avoir и être. Ако пак не стоји на расположењу аналитички француски, онда се препоручује, после свршеног вежбања угледним речима — које у том случају дотле остају само мртве фонетичке везе — одмах прећи на усмено увежбавање каквог малог везаног француског

доста видети прва слова, а остала се падовезују сама на основи несвесне асоцијације представа. И кад слушамо, где се нама добро познати језик говори, ми уствари мало чујемо, а више схватамо по поменутој асоцијацији. И овако је и сасвим другим механичким, н. п. код играња, писања и т. д. Тек кад неко све то не зна и тек учи онда видимо, како он мора пазити и истицати и оно, нашта ми једва пазимо и што ми једва истичемо и што све код нас иде без икаквог напрезања и несвесно. О фонетичкој настави, примењеној на руски језик може читалац наћи у нашем чланку изговор руског језика у Наставнику 1904.

комада, н. п. стихова, неколико врста прозе или какве пословице, укратко макаквог комада, који буди учеников интерес садржином. Кад тако што ученик потпуно научи фонетички и кад му по значењу комад буде потпуно познат, онда се прелази на ортографско представљање, које ће успешно ићи на тако познатом градиву, које тако усто изазива и интерес. Магде се почело ово правописно представљање, увек мора бити врло озбиљан и темељан рад. Како би глас и слова и одатле врло много штошта из језика дошли до свога права и како би се све то тачно разумело, мора се пре свега створити јасно знање код ученика, да су глас и слово две из основне разне ствари, да је последње видљив знак за прво, да се исти глас може представити разним знацима, т. ј. словима, да с друге стране исто слово може служити да представи разне гласове, што је и једно и друго тако често у француском.

Ово разликовање треба ученик сасвим најоштрије да схвати и најтачније да запамти. То је зато онајпре потребно, што прво тако што особито необично помаже при тачном читању и вештом, беспогрешном писању по диктовању, а друго, што то исто тако и уводи и објашњава тачно схватање и представљање свих глаголских облика, што се оснивају на нарочитим гласовним законима. Свршетак је увежбавања написменог представљања гласова, да се као диктат напишу или оне реченице, састављене од аналитичког француског или мали француски текст.

Обје, фонетичко вежбање и представљање гласова словима тиме, наравно, да није још закључено; то се двоје свршава, одмах да то кажем, тек с наставом уопште. Јер то остаје за цело школско време као предмет поучавања, вежбања, понављања на нижем ступњу више, него ли на средњем, али ипак без тога није ни виши ступањ. Даља се вежбања наслањају на песме, на приче, граматичка вежбања, једном речи, све што доцније долази у настави треба да користи и помогне тачном и добром изговору. Ученик ваља да брзо дотле дође на том наставном пољу, како би неизоставио тачно сазнао природу изговараних гласова, како би их могао тачно изговарати и упамтити и како би, најзад, могао пренети и слике од слова у тачне гласове.

Ако се хоће то да достигне како ваља, онда држим за потребно, да се на најнижем ступњу — отприлике целе прве године — пружа грађа увек прво само гласовно, а кад је тачно гласовно схваћена, онда се може прећи на слику од слова. Наравно да је мало по мало потребно, да се утре и обратан пут, док најзад не буде правило на вишем ступњу (тако од секунде) полазити од слова. Али се ваља чувати, да се не учини прелаз сувише нагло и одједном. Друге године могу се показати давати и гласовно непознати, али ипак не тешки комади, како би се ученик научио закључивати из знака глас. Треће године може се захтев нешто повећати, али и саме четврте године препоручује се, да

се бар у читанци нови комади прво саопштавају и увежбавају кроз уво-
 читањем, претходним причањем, питањем и одговором (наравно на фран-
 цуском језику) и тек онда давати текст ученицима да читају. Ово није
 само за гласовно школовање од знатне користи.

Ортографских вежбања има разних, која треба правилно предузи-
 мати како на нижем и средњем, тако и на свима ступњевима редом, као
 и у вези с фонетичким вежбањима. Понајважнија су писање из главе и
 по диктовању. Диктовање иде све до приме. Само се собом разуме
 ваља, да је неизбежно и на вишем ступњу, где се уопште понајвише
 полази од слова, увек приређивати вежбања, која циљају на тачно схва-
 тање и репродуковање говореног. Понављање угледних речи и нарочито
 појетски и прозни комади, што се уче у току школског времена у фо-
 нетичком интересу, имају се непрестано узимати, како не би имале
 рђав утицај фонетичке навике из матерњег језика на француске гласове.
 Врло благотворан утицај може имати на изговор француског језика из
 појмљивих разлога певање француских песама, што се може извести на
 свима ступњевима редом, ако су се ученици навикавали на то од првог
 почетка.

При предазу од вежбања у појединим гласовима на произвођење
 гласова у својим везама, т. ј. на вежбања у читању, још није циљ ло-
 гично читање, јер је ту сад ствар само у фонетички тачном читању,
 што је основа оног, Шчитавање је за наше ученике особито тешка ствар.
 Да се то отклони треба узети нешто нарочито у помоћ. Најзнатније по-
 маже притом подела реченица, што се читају у језиковне тактове ус-
 правним пртицама. Њих је ласно пронаћи синтактичним правилима. Али
 ваља без оклевања увести спочетка поред ових и друге паузе, како би
 читач што лакше произвео тако постале таксовне јединице као целину,
 као једну реч. Паузе се морају сасвим строго држати; ученик ваља да
 удахне ваздуха, како би могао потпуно издржати језиковни такат што
 је на реду и извести све потребне манипулације својих говорних органа.
 Само се тако постиже, да малопомало дође и без ове помоћи дотле,
 да чита логички састављене реченичке делове с пажњом на везу, без
 предисања, укратко као једну-једину реч. Читање са смислом и есте-
 тички лепо зависи од чинилаца, који ће се укратко додирнути другом
 приликом.

Београд.

Павле Ј. Мајзнер

(Свршиће се).

УПУСТВА ИЗ ЕКСПЕРИМЕНТАЛНЕ ФИЗИКЕ

(НАСТАВАК)

50. Налажење дисперсије Абеовим рефрактометром.

Дисперсијом светлости назива се расипање беле светлости при пролазу кроз призму. Моћ дисперсије назива се разлика индекса преламања двеју одређених боја (нпр. линија: С и F у спектру). Према томе моћ дисперсије поменутих линија јесте: $n_F - n_C$ и она се налази по обрасцу:

$$n_F - n_C = \Delta = A + B\sigma$$

Абеов рефрактометар види се на сл. 32. У правцу дурбина ОЈ налази се доле равно огледало g, које служи за хватање сунчевих зракова, што долазе кроз прозор. Од огледала g зраци се одбијају и падају на две призме у С, које клизе једна по другој и између њих се ставља кап течности, чију дисперсију тражимо. У вези с дурбином а у његовом продужењу налази се компезатор D, у коме су две призме, што се крећу у супротним правцима при окретању завртња t. Сектор А, на коме се налази лук е издељен на поделе од 1,3 до 1,7, у чврстој је вези с дурбином и може се с њим окретати око хоризонталне осовине завртњем К. С призамама у С чврсто је спојено тако звано алхидаде (Alhidade) В, које на крају L има изврстан индекс и луцу, што све служи за читање на луку е, при кретању алхидаде по истом. Луна на крају L наднета је над скалу е и снабдевена је нултом поделом. На D налази се скала с, која садржи 120 подела и то од 0 до 60. и од 60 до 0.

Сваки апарат има нарочиту таблицу, по којој се израчунавају количине: А, В и σ у раније поменутом обрасцу за дисперсију. Та таблица, приложена апарату, којим сам радио у Лајпцишком физичком институту, изгледа оваква: (Види таблице на стр. 366)

Овде n значи индекс преламања а z означава прочитање на компезатору или боље рећи на скали с.

Дисперсија се налази на следећи начин. Прво се очисте површине обеју призама у С, па се онда меће једна кап течности, коју испитујемо, на површину непокретне призме, и онда се ставља — приљубљује и покретна призма уз непокретну. Разуме се да се удеси да зраци, одбијени од огледала g, падају на призме у С. После тога завртњем t крећу се призме у D дотле, док се видно поље, посматрано

кроз дурбин, раздели на две половине, од којих је једна светлија а друга нешто тамна, тако да граница између те две половине постане

n	A	дифер. 0,001	B	дифер. 0,001	n
1,300	0,02464	0,5	0,05542	2,6	1,300
1,310	0,02459				
1,320	—				
—	—	—	—	—	—
1,360	0,02433	—	—	—	—
1,370	0,02434				
—	—				
1,490	0,02402	1,2	0,04541	20,9	1,700
1,500	0,02401				
1,650	0,02430				
1,660	0,02434				
1,700	0,02478	0,02900	0,02743		

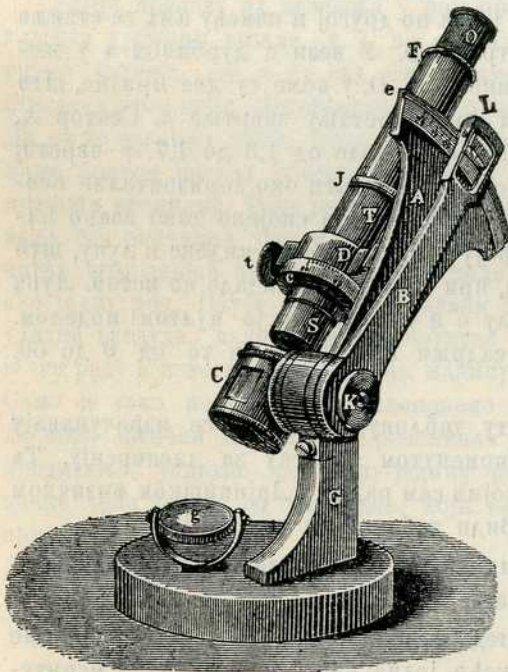
Z	+ σ	дифер.	Z
0	1,003	0,1	60
1	0,999		59
2			
—	—	—	— σ
Y			—
+ σ			—
30	0,000		30
Z	— σ		Z

најјаснија. Чим смо добили најјаснију границу обе половине видног поља, покрећемо дурбин да крст његове кончанце падне на поменуту

границу. Сад вршимо прочитања на алхиду и компезатору (на скалама: е и с). После тога обрћемо компезатор за 180° и на горњи начин опет вршимо прочитања на е и с. Од оба прочитања на е као и на с узимамо средњу вредност. Из нађених прочитања на алхиду и компезатору, а узевши у помоћ приложене таблице, налазимо: А, В и σ , а тиме смо нашли и дисперсију.

Нпр. за дестилисану воду, радећи у институту, била су прочитања: 1,3330 и 1,3330 на алхиду са средњом вредношћу 1,3330, а прочитања на компезатору била су: 36.9 и 37.0 са средњим прочитањем

36,95. Одговарајуће вредности за: А, В и σ јесу: А = 0,2449, В = 0,05445 и σ = — 0,354. Заменом овим вредностима у обрасцу:

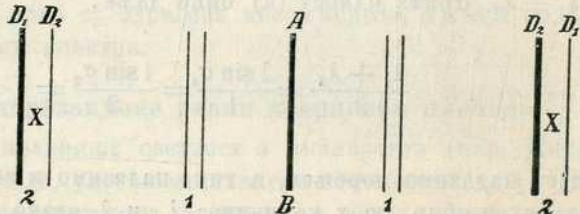
Сл. 32.

$\Delta = 0,02449 - 0,05445 \cdot 0,354 = 0,00520$.

51. Налажење таласне дужине решетком.

Решетка је углављена обично у плути својим доњим крајем а пукотине стоје вертикално на спектрометровом сточићу, кад хоћемо да вршимо мерење — налажење таласне дужине. Сталена плоча с решетком мора стајати управно на спектрометровој цеви с пукотином а њена издељена површина мора бити окренута дурбину; пукотине (пртице) на решетци морају бити паралелне осовини обртања код дурбина. За ово се уверавамо окретањем дурбина лево и десно од средине решетке и посматрањем висина максимума осветљења — пукотинских слика, па ако су сви ти максимуми на истој висини, пукотине на решетци паралелне су оси обртања.

По себи се разуме, да се прво дурбин и цев с пукотином доведу на бесконачност. При употреби сунчеве светлости јављају се спектри с обе стране средине решетке, а при употреби

Сл. 33.

просте, нпр. натриумове светлости, јављају се, место спектара, максимуми осветљења и то с по две линије: D_1 и D_2 .

Што се иде даље лево и десно од средине АВ (сл. 33) то се те две линије све више удаљују једна од друге у макс. осветљења као што се види и на слици. На средини АВ јавља се јасна пукотинина слика.

Нека се први максимуми с обе стране јављају у 1, други 2, и т. д., нека поједини максимуми (средине линија D) први, други, и т. д.: скрећу за углове: $\sigma_1, \sigma_2 \dots$ од средине АВ; нека је одстојање појединих пукотина на решетци 1; нека је R таласна дужина средина линија D — тада добијамо следећи однос између поменутих количина:

$$\lambda = l \sin \sigma_1 = \frac{1}{2} l \sin \sigma_2 = \frac{1}{3} l \sin \sigma_3 = \dots \cdot (a)$$

У нашем случају, пошто смо узели да вршимо посматрање с натриумовом светлошћу, меримо скретање лево и десно обе линије у 1 (у 1. максимуму), у 2 (у 2. максимуму), и т. д. Тако нпр. нађемо скретање 2 σ_2'' линија D_2 и D_2 (десно и лево) једне од друге, па онда скретање 2 σ_2' линија D_1 и D_1 . Од оба ова скретања узимамо аритметичку средину и то би било двогубо скретање $2\sigma_2$ средине између D_1

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

и D_2 од средњег положаја (X) AB. Нека је Δ разлика скретања $\sigma_2' - \sigma_2''$ линија D_1 и D_2 десно или лево од AB, тј. $\Delta = \sigma_2' - \sigma_2''$; нека су λ_1 и λ_2 таласне дужине линија D_1 и D_2 — тада ћемо, према односу (а), имати:

$$\lambda_1 - \lambda_2 = \frac{1 \sin \sigma_2'}{2} - \frac{1 \sin \sigma_2''}{2} = \frac{1 \sin (\sigma_2 + \frac{\Delta}{2})}{2} - \frac{1 \sin (\sigma_2 - \frac{\Delta}{2})}{2} =$$

$$= 1 \frac{\sin (\sigma_2 + \frac{\Delta}{2}) - \sin (\sigma_2 - \frac{\Delta}{2})}{2}.$$

Мерењем смо нашли све количине с десне стране, за то знамо и $\lambda_1 - \lambda_2$. Према односу (а) биће даље:

$$\frac{\lambda_1 + \lambda_2}{2} = \frac{1 \sin \sigma_1}{1} = \frac{1 \sin \sigma_2}{2} = \dots$$

1 и σ_2 налазимо мерењем, а тиме налазимо и збир $\lambda_1 + \lambda_2$. Чим знамо разлику и збир двеју количина: λ_1 и λ_2 , лако налазимо λ_1 и λ_2 . Тим путем одредили смо таласне дужине натриумових линија: D_1 и D_2 , и решили смо постављено питање.

52. Спектрална анализа.

Спектрална анализа, као што је познато, служи за констатовање и најмањег делића каквог елемента у неком једињењу. Дакле, ако хоћемо да сазнамо из каквих је елемената састављено неко једињење, служимо се спектралном анализом.

При истраживању елемената у каквом једињењу потребан нам је, пре свега, спектрални апарат с призмом, намештен на спектрометровом сточићу. Спектрометар треба да има и трећу цев са скалом, која је (цев) управљена на ону призмину површину, на коју је управљен и дурбин. Скала се осветљава нарочитом светлошћу, нпр. електричном сијалицом. Пред цев с пукотином ставља се усијано једињење, чији састав испитујемо. Светлост усијаног једињења или усијаног гаса каквог елемента пролази кроз цев с пукотином, прелама се кроз призму и даје спектар, који посматрамо кроз дурбин. По себи се разуме, да се овде мора отклонити сваки утицај стране светлости, што се постиже закљонима.

Једињење, које се испитује, може бити у: чврстом, течном или гасовитом стању. Ако је у чврстом или течном стању, узме се изве-

www.uns.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

стан део тог једињења на платинску жицу или кашичицу, па се то једињење унесе у пламен Бунзенове лампе, која стоји пред пукотином. Ово се једињење, унето у пламен, усија и даје на познати начин спектар. Гасовита једињења обично се стављају у Гајслерове цеви, на чијим се крајевима налазе затопљене платинске жице, од којих један крај вири а други је у цеви; у тим цевима гасови се усијају електрицитетом на тај начин, што се полови каквог елемента споје с примарним крајевима жице на индуктору, а крајеви секундарног завоја индукторског споје се с крајевима Гајслерове цеви, у којој се гас усија учестаним прекидима секундарне струје.

Сваки елемент има у спектру по коју карактеристичну линију, која пада на нарочиту поделу скалину. Место ових линија на скали одређује се према месту линија истих елемената у сунчевом спектру, што се да видети из таблице 16. У тој табlici одређена су на скалиним поделама места карактеристичних линија елемената: K, Li, Sr и Ti. У табlici 16 прво су одређена места подела, на које падају поједине линије сунчевог спектра.

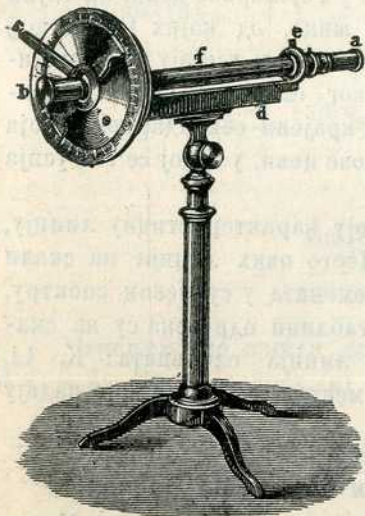
53. Обртање поларизационе равни кварцовом плочом.

Кад поларизатор поларише светлост а анализатор (нпр. Николава призма) угаси је, тада, уметањем стаклене плоче или суда с водом између анализатора и поларизатора, видно поље и даље остаје тамно. Ако се пак уметне (место стаклене плоче или воде) кварцова плоча исечена управно према оптичкој оси, или цев пуна шећерног раствора, тада видно поље постаје јасно. Обртањем анализатора (Никола) за известан угао, опет се добија тамнина, што долази због обртања поларизационе равни упале светлости за известан угао. Анализатор се према потреби обрће лево или десно, да би се добила поново тамнина.

За ово обртање поларизационе равни употребљујемо *Мичерлихов полариметар*, чији се изглед види на сл. 34., а чији се састав цеви види на сл. 35., I. Најглавнији део овог апарата јесте цев ab (сл. 34.), у којој се налазе (сл. 35. I) Николове призме: поларизатор а и анализатор b, сабирно сочиво l, а између а и b ставља се у q кварцова плоча или какав раствор, који врши обртање поларизационе равни. Пред Никол а у с ставља се светао извор нпр. натриумова светлост, која пролази кроз отвор с, пада на Никол а и поларише се, па онда пролази кроз сабирно сочиво l, из кога излазе зраци паралелно. После пролаза кроз l светлосни зраци пролазе кроз кварцову плочу или цев с раствором у q, па онда кроз анализатор — Никол b и, на послетку, излазе кроз е и падају у посматрачево око. Никол b у вези је с једном издељеном кружном плочом, кроз чије средиште пролази цев ab (сл. 34.). Ова кружна плоча, при обртању Никола b, обрће се поред једног сталног пониуса. Може Никол b да буде чврсто спојен с по-

ниусом, као што је на Мичерлиховом апарату, који се види на слици, а издељена кружна плоча је стална и сад се Никол в с пониусом обрће тако да пониус клизи по периферији издељене кружне плоче.

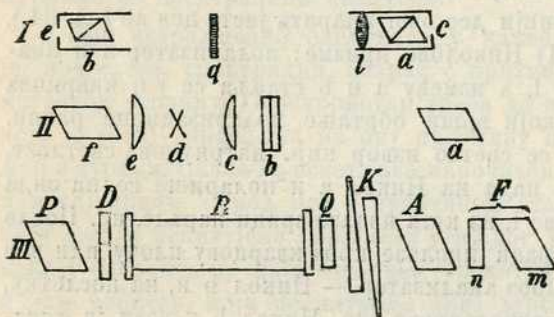
Сл. 34.

а нека је α_2 прочитање с плочом, кад се јавила тамнина — тада је величина обртања поларизационе равни:

$$\Delta_1 = \alpha_2 - \alpha_1.$$

Ако је нека друга плоча n пута дебља од пређашње, обртање поларизационе равни под утицајем те плоче биће n пута веће, тј. биће:

$$\Delta_n = n (\alpha_2 - \alpha_1).$$

Сл. 35.

Дакле, обртање поларизационе равни расте пропорционално дебљини плоче. Кад знамо обртање поларизационе равни дејством какве плоче, лако је наћи, за колико обрне поларизациону раван плоча дебела 1 м. м. Треба измерити дебљину упо-

требљене плоче у м. м. па онда поделити нађено обртање дебљином плоче и то ће бити обртање на 1 м. м. дебљине.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

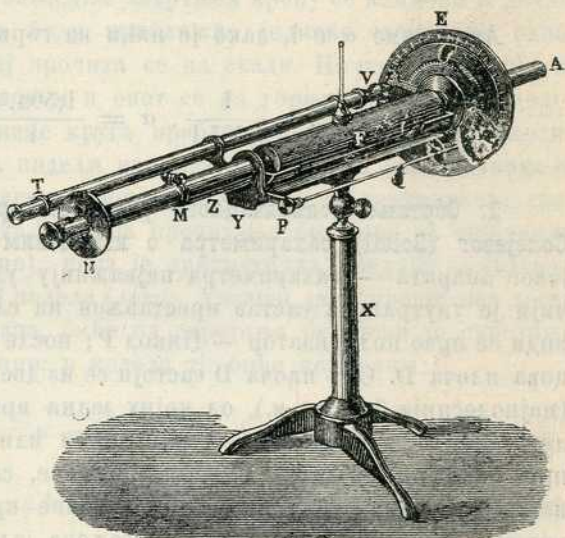
Напомена. Место хомогене светлости могли бисмо узети и сунчеву белу светлост. Само што овде никако не би могла наступити потпуна тамнина као при употреби хомогене светлости.

54. Обртање поларизационе равни шећерним раствором (Налажење количине шећера у раствору).

Шећерни се раствори праве на следећи начин. У стаклени судић нпр. од 50см.³ сипа се 5 или 10 гр. ситна шећера, и онда се остатак суда допуни водом. У овако направљеном раствору има 10 односно 20 гр. шећера у 100 см.³ раствора. Сипањем раствора у стаклену цев и стављањем између поларизатора и анализатора код Мичерлихова апарата можемо, на познати начин, одредити обртања поларизационе равни за оба раствора, а из тих обртања можемо да одредимо густине раствора.

За одредбу садржине шећера у каквом раствору послужићемо се двама апаратима.

1. Обртање поларизационе равни шећерним растворима употребом Валдвог поларистромбометра. Валдов апарат личи на Мичерлихов, само што Никол *b*, спојен с крушном плочом, служи као поларизатор, пред који се намешта светлост нпр. натриумова. Тај апарат представљен је на сл. 36. а унутрашњи састав његове цеви види се на сл. 35., II. Поларизатор, Никол *a* везат је с деоном кружном плочом *E*, која се помоћу шипчице *Q* и дугмета *P* може обртати с поларизатором поредизвесног вонниуса; даље апарат се састоји: из лежишта за цев *F*, из Саварове плоче *b*, из анализатора Никола *f* и из дурбина се, којим се посматра Саварова двогуба плоча *b* (сл. 35., II). Саварова плоча ставља се у близини анализатора између укрштених Никола. Она се састоји из

Сл. 36.

две задељене (закитоване) плоче од лиснатог калцита. Главне осе ових плоча нагнуте су за 45° према спојним површинама, а главни пресеци тих плоча граде један с другим угао од 90°. Извлачењем

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

или увлачењем дурбиновог окулара, добијамо најјасније паралелне црне линије на плочи b у видном пољу. Обртањем дугмета P лево, круг се E обрће десно и обратно. Поделе на крају E читају се дурбином T , а поделе се осветљују каквим светлим извором у V , од кога зраци падају на огледало нагнуто под углом од 45° и од њега се одбијају па падају на поделе круга E , које се јасно виде кроз дурбин T . Обртање поларизационе равни налази се на следећи начин. Обртањем дугмета P , за које се време посматра кроз дурбин, не-стаће паралелних линија на b , и тада се прочита положај круга E , гледаног дурбином T , нпр. α_1 подела. После тога умеће се цев са шећерним раствором и паралелне линије на b опет се јављају. Дугме P почне се и даље обртати, док линије на b опет ишчезну и нека је то прочитаће α_2 подела.

Из нађених прочитања добија се обртање поларизационе равни:

$$\Delta = \alpha_2 - \alpha_1.$$

Ако знамо l дужину цеви с раствором изражену у д. м. и број грама z шећера у 100 см.^3 раствора, тада обртање α поларизационог угла можемо наћи и по обрасцу:

$$\alpha = 0,665^\circ \cdot z \cdot l.$$

Ако знамо α и l , лако је наћи из горњег обрасца z , тј. биће:

$$z = \frac{1}{0,665 \cdot l} \cdot \alpha = \frac{1,504 \cdot \alpha}{l} \cdot \text{гр.}$$

2. Обртање поларизационе равни шећерним раствором употребом Солејевог (Soleil) сахариметра с кварцовим клиновима. И код Солејевог апарата — сахариметра најважнију улогу игра апаратова цев, чији је унутрашњи састав престављен на сл. 35., III. На овој слици види се прво поларизатор — Никол P ; после тога долази двогуба кварцова плоча D . Ова плоча D састоји се из две једно поред друге плоче (најподесније $3,75 \text{ м. м.}$), од којих једна врши обртање десно а друга лево. Кад су Николи P и A паралелни или се укрштају, обе плоче при употреби хомогене, нпр. натријумове, светлости изгледају подједнако осветљене (обе ове плоче, гледане кроз дурбин, представљају кружну површину, која је преполовљена једном црном линијом — саставом плоча) а при употреби беле сунчеве светлости, обе су половине подједнако обојене. За плочом D лежи стаклена цев R , у коју се сипа шећерни раствор, који скреће поларизациону раван. Иза цеви R налази се компезатор, који се састоји из кварцове плоче Q која врши

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

обртање десно, и из два кварцова клина K , који врше обртање лево. Извесним завртњем клинови K крећу се супротно један поред другог, тј. њихова се дебљина може повећавати и смањивати. Ако се удеси да њихова дебљина буде равна дебљини плоче Q , онда се њихова дејства узајамно ниште, јер колико клинови врше обртање лево, у толико плоча Q врши обртање десно. Овај положај клинова и плоче Q одговара нултом положају. За клиновима долази анализатор — Никол A , чија је поларизациона раван паралелна поларизационој равни Никола P . На послетку на слици се види и тзв. регулатор боја F , који се састоји из кварцове плоче n и Никола m , чијим се обртањем мења боја видног поља у дурбину. Овај регулатор употребљује се искључиво због тога, што очи разних посматрача не могу подједнако да примете промене боја. Обртање овог регулатора нема никаквог утицаја на нулту тачку.

Скретање поларизационе равни одређује се на следећи начин. Пред Никол P ставља се светао извор (хомогена или сунчева светлост). Посматрање се врши прво без цеви R , којом се приликом дурбинов окулар дотле извлачи, или увлачи, док се граница кварцових плоча D јасно покаже. Обртањем регулатора боја, боје се у видном пољу (у обема кружним половинама), као што знамо, мењају. Ово се обртање врши дотле док се боје у полукрузима буду највише разликовале. После тога извесним завртњем крећу се клинови K дотле, док обе половине круга буду приближно једнако осветљене, односно обојене. Овај положај прочита се на скали. На послетку умеће се цев R са шећерним раствором и опет се на горњи начин нађе положај, у коме су обе половине круга приближно исте јасноће односно боје и тај се положај на подели прочита. Оба горња посла понове се неколико пута и из добивених прочитања узимају се аритметичке средине. Нека је аритметичка средина прочитања без цеви са шећерним раствором α подела (десно); нека је аритметичка средина прочитања са шећерним раствором β подела (лево). Узевши да су прочитања десно позитивна а лево негативна, биће од скретања без цеви до скретања са шећерним раствором n р. p подела тј. биће померање:

$$p = \alpha - (-\beta) = \alpha + \beta.$$

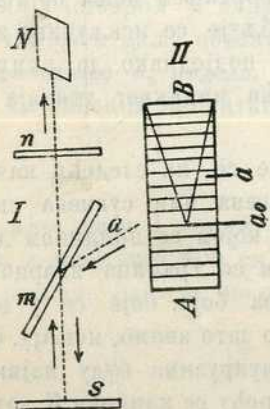
Број грама z у 100 см.³ шећерног раствора налази се по обрасцу:

$$z = 0,26 p.$$

За нормалну температуру при овом мерењу узима се температура од 20°.

55. Оптичка испитивања код кристала Неренберговим поларизационим апаратом.

1. Поларизациони апарат и истраживање тела што двогубо преламају. — Прво ћемо укратко описати Неренбергов апарат, који се у главном види на сл. 37., I. Главнији делови апаратови јесу: Никол N, огледало s и стаклене плоче: m и n. Плоча m гради с хоризонтом $\angle 56^\circ$, а плоча n лежи хоризонтално и на њу се ставља кристал, који испитујемо. Зрак a пада на m под поларизационим углом (поларише се),

Сл. 37

од m се одбија и пада управно на s, од s се одбија, пролази короз m и n и долази у Никол N. Сви кристали не преламају светлост подједнако. Тела, која су аморфна или кристалишу по регуларној системи, преламају светлост *просто*. Остала тела, која не припадају регуларној системи или код којих постоје неки узроци (н. пр. неједнак притисак, извлачење, брзо хлађење у разним правцима), преламају светлосне зраке *двогубо*. У овом последњем случају светлост се разлаже у два слоја таласа, који су управно један на други поларисани. Двогубо преламање настаје због неједнаке брзине, којом се простиру горе поменути таласни слојеви. Свако тело има најмање један правац, у коме се светлост, при простирању кроз тело, не цепа, и тај се правац зове *оптичка осовина*. Код тела аморфних и регуларне системе сваки правац даје по једну оптичку осовину, т. ј. код њих се светлост простира без цепања истом брзином у свима правцима. Остала тела имају по једну или две оптичке осовине.

Да ли неко тело прелама светлост *просто* или *двогубо*, сазнаје се укрштеним анализатором и поларизатором, између којих се на n ставља тело, које испитујемо. Ако је видно поље тамно (изузев тела, већином течна, која светлост обрћу а не преламају двогубо), значи да тело прелама светлост *просто*, а ако је поље осветљено односно обојено, тело прелама светлост *двогубо*.

Правци таласања у каквој кристалној плочи, која двогубо прелама, налазе се на следећи начин. Плоча се стави на n између укршеног анализатора и поларизатора, па ако је средина видног поља тамна, онда је та плоча исечена управно на оптичкој оси; ако видимо поље (или средина поља) остаје тамна у два управна а разних положаја правца, значи да у та два правца падају и правци трентања или главне равни апаратуре.

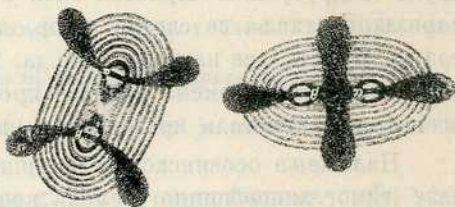
2. **Једноосни и двоосни кристали.** — Кристали хексагоналне и квадратне системе имају по једну оптичку осовину. Свака равна, повучена кроз оптичку осовину, зове се *главни пресек*. Приликом цепања светлости кроз једноосни кристал, један део зрака подлежи законима обичног преламања и његово је трептање управно на оптичку осовину. То је *обичан зрак*, а онај други зрак, што се не покорава законима обичног преламања, зове се *необичан зрак*. Плоча једноосног кристала, исечена управно на оптичкој осовини и стављена између укршеног поларизатора и анализатора на n , ствара средину видног поља тамном или прави таман крст (ако је видно поље апаратово велико) с концентричним прстеновима, код хомогене светлости наизменче светлим и тамним, а код беле светлости обојеним.

Кристал, који необичан зрак прелама јаче од обичног зрака, зове се *позитиван*, и обратно.

Ако узмемо лискунову плочу, код које је путна разлика оба кретања (обичног и необичног зрака) $\frac{1}{4} \lambda$ и ставимо прво кристал на n па на кристал ову плочу тако, да стрелица на лискуновој плочи направи угао од 45° према главној равни апаратовој (стрелица показује равна оптичке осовине лискунове плочице). У овом случају, место црног крста с прстеновима, кристал нам даје прстенове делове који су у суседним квадрантима померени, т. ј. делови прстенова у једном квадранту помакли су се у поље (унутра) а делови прстенова суседних квадраната унутра (у поље).

— Кристали ромбичне и косе системе имају две оптичке осовине. Угао, који граде ове две осовине, зове се *оптички угао осовина*.

Ако се из двоосног кристала исече плоча управно на средњу линију осовина, па ако се та плоча стави на n између укршеног поларизатора и анализатора, и ако је видно поље довољно велико, добићемо светле и тамне (при употреби хомогене светлости) односно обојене (при употреби беле светлости) лемнискате, које су испресеци црним крстом или црним хиперболичним гранама. Све је ово представљено сликом 38. Тачке: α и β означавају места, где оптичке осовине пробијају равна плоче. Црни крст добијамо ако се спојна линија $\alpha\beta$ поклапа с главном равни апаратовом; црне хиперболичне гране добијамо ако та спојна линија $\alpha\beta$ гради угао од 45° с главном апаратовом равни.

Сл. 38.

3. **Одредба фазне диференције код кристала.** — Фазна диференција φ налази се Неренберговим апаратом, кад се на n стави двогуба

плоча — клин АВ сл. 37., II. Плоча АВ подељена је на м. м. Прво се ставља на п плоча АВ на на њу кристална плоча, код које тражимо фазну диференцију, и том приликом добијамо једну тамну црту а, која је у исто доба и прочитање. Ако се у први мах не појави црта а, морамо кристал докле обртати, док добијемо тамну црту а. Фазну диференцију добијамо из обрасца: $\varphi = e(a - a_0)$, где a_0 значи култу црту клина АВ, а e је const. за дотични клин. Количине: a_0 и e лако је наћи. Треба узети две плоче, код којих су познате фазне диференције, а подела а налази се мерењем. На тај начин добијамо две једначине с две непознате, које је лако наћи. А чим знамо: e и a_0 , а а налазимо мерењем, лако је наћи и фазну диференцију φ .

56. Мерење осовинског угла код двоосних кристала.

Код кристала, што двогубо преламају, трептања се врше у три правца с разним брзинама. Кристалове осовине пролазе кроз пресеке оба кретања с највећим брзинама. Зато овде и имамо по три разна индекса преламања: n_1, n_2, n_3 . Кристал, чији осовински угао тражимо, исеца се управно на средњу линију — симетралу осовинског угла.

Апарат за налажење осовинског угла састоји се из следећих делова. Прво се састоји из издељене кружне плоче, на чијој осовини с једне стране стоји кристал (н. пр. арагонит) задепљен воском или утврђен лутом, а с друге стране утврђен је нониус, који клизи по деоној кружној плочи. Сем тога узима се једна цев с поларизатором, а осовине обеју леже у истој линији и у близини. Издељена кружна плоча лежи на пречази паралелно поменутих цевима, а крајеви ове пречаге ослоњени су на по један стубић, од којих је један утврђен за једну а други за другу цев. Кристал виси на осовини између цеви. Пред поларизатор ставља се светао извор, а кроз анализатор врши се посматрање. Кристал се намести тако да, при његовом обртању око осовине, оба хиперболина темена пролазе кроз кончаницу, јер видно поље при посматрању кристала кроз дурбин, изгледа као десна слика на сл. 38.

Налажење осовинског угла врши се на следећи начин. При пролазу једног хиперболиног темена кроз дурбинову кончаницу прочитају се положаји: α_1 и α_2 оба нониусова краја према деоној кружној плочи. То се исто уради и за други крај, т. ј. и ту се нађу прочитања: α_1 и α_2 оба нониусова краја. Читањем на једном нониусовом крају биће скретање оба темена: $\alpha_0 = \alpha_1 - \beta_1$, а читањем на другом нониусовом крају биће скретање темена: $\beta_0 = \alpha_2 - \beta_2$. Да би скретање било што тачније, узима се аритметичка средина α нађених скретања: α_0 и β_0 , тј. биће: $\alpha = \frac{\alpha_0 + \beta_0}{2}$

Угао осовина γ налази се из овог обрасца:

$$\sin \gamma/2 = \sin \alpha/2 : n_2,$$

где је n_2 средњи индекс преламања за арагонит и он, по таблци 17., износи: 1,682. Дакле, у горњој једначини α смо нашли а n_2 налазимо из таблице 17, због чега су нам познате десно све количине, и за то лако налазимо и $\sin \gamma/2$ а тиме и угао осовина γ .

(Наставиће се)

ЈАВНЕ ЗАХВАЛНОСТИ

Г. *Освалд Решић*, окр. марвени лекар у Младеновцу, дао је 22 динара да се о празнику »Христово Рождество«, набави одећа и обућа сиромашним ђацима Младеновачке школе.

Г. *Димитрје М. Тодоровић*, привредник набавио је за 16 динара ручних уџбеника и писаћег материјала и раздао сиромашним ђацима Михаиловачке школе; а *Јован Ј. Поповић*, такође привредник завештао је 60 дин. у новцу и једно парче земље од 96 м² м. у цели образована фонда за сиромашне ђаке Михаиловачке школе.

Г-ђа *Марија*, супруга поч. *Јована Марковића*, бив. трг. из Кладова, уписала је данас свога рано преминулог јединца сина — Перу, бив. трг. и себе за добротворе фонда сиромашних ђака кладовских школа, положивши одмах и улог од 200 дин.

За *утемељаче* Фонда сиромашних ученика у Београду у току ове школске године уписани су:

1. поч. *Цвега Св. Тодоровића*. Уписао је супруг г. Света Тодоровић, писар Мин. Нар. Привреде.
2. поч. *Аврам Јовановић*. Уписао га сестрић Стаменко Милановић, земљ. из Вагрдана.
3. поч. *Радосава* удова *П. Здравковића*. Уписали је синови Драгутин и Љубомир зем. из Вагрдана.

Управе школске и овим путем изјављују именованима своју топлу захвалност.

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 дин., за друге земље 15 дин. у злату (франака). — Прегилата се шаље Управи Државне Штампарије Краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу уредништву (Министарство просвете и црквених послова у Београду). Они се, на захтев писца, враћају.

Одговорни уредник **ВЛАД. Т. СПАСОЈЕВИЋ**

Краљице Наталије ул. бр. 82.

ШТАМПА

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА